

Науковий Вісник

№ 3 (81)
червень
2017

Серія
«Економічні
науки»

ПОЛТАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

ЗБІРНИК * ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК * ЗАСНОВАНИЙ У БЕРЕЗНІ 2000 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ЗБІРНИКА

Головний редактор **О. О. Нестуля**, доктор історичних наук, професор, ректор Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ).

Заступники головного редактора: **М. С. Рогоза**, доктор економічних наук, професор, перший проректор ПУЕТ;

С. В. Гаркуша, доктор технічних наук, доцент, проректор з наукової роботи ПУЕТ.

Відповідальний редактор **В. В. Карцева**, доктор економічних наук, доцент ПУЕТ.

Відповідальний секретар **О. М. Зінченко**, кандидат економічних наук, ПУЕТ.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»

Н. Асалос, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

С. А. Башева, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Д. Валенсія, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

О. В. Виноградова, д. е. н., професор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського;

М. Гелашвілі, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

В. В. Гончаренко, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Джабборов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

В. П. Дубішев, д. е. н., професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

С. Б. Сгоричева, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. О. Смець, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

В. В. Іванова, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. В. Карпенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. М. Колечкіна, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

Б. Я. Кузняк, д. е. н., професор Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

С. М. Лебедєва, д. е. н., професор Білоруського торгово-економічного університету споживчої кооперації, Білорусь;

Ю. Г. Лисенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Ляшенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

М. В. Макарова, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Мамасидиков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

М. М. Мятівіч, д. е. н., професор Готельно-освітнього центру Чорногорії, Чорногорія;

С. А. Омурзаков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. С. Ніколенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

І. П. Отенко, д. е. н., професор Харківського національного економічного університету;

А. О. Пантелеймоненко, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. С. Педченко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Перебийніс, д. е. н., професор ПУЕТ;

Р. Расинська, д. е. н., професор Академії готельного бізнесу та громадського харчування в Познані, Польща;

А. А. Роскладка, д. е. н., доцент КНТЕУ;

О. Г. Сімонов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Г. П. Скляр, д. е. н., професор ПУЕТ;

Б. В. Сорвіров, д. е. н., професор Гомельського державного університету імені Франциска Скорини, Білорусія;

С. Д. Стоянов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Л. Такаландзе, д. е. н., професор Сухумського державного університету, Грузія;

К. Ш. Токтомаматов, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. Хабібов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

М. Хубуа, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

О. В. Чернявська, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. О. Шавга, д. е. н., професор Кооперативно-торгового університету, Молдова;

М. М. Шаріпов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

Л. М. Шимановська-Діанич, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. В. Шкурупій, д. е. н., професор ПУЕТ.

«Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») входить до «Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (пройшов перереєстрацію 21.12.2015 року). Свідчення про державну реєстрацію «Наукового вісника Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Номер затверджено на засіданні вченої ради Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», протокол № 1 від 21 січня 2015 р.

«Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») індексується в наукометричній базі **Index Copernicus** (ICV 2015: 42.39)

До уваги читачів: електронний варіант збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») ISSN:2409-6873 розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі «Наукова періодика України»:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html

Сайт збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven>

Відповідальна за випуск видання В. В. Карцева.

Випусковий редактор М. П. Гречук.

Літературний редактор В. Л. Яременко.

Верстка Т. А. Маслак.

Дизайн обкладинки С. А. Деркач.

За точність цифр, географічних назв, власних імен, бібліографії, цитат та іншої інформації відповідає автор.
Редакція не завжди поділяє погляди авторів.
Матеріали друкуються мовою оригіналу.
У разі передрукування посилання на «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» обов'язкове.

Адреса редакції,
видавця та виготовлювача:
36014, м. Полтава, вул. Ковалія, 3,
к. 115. Тел. (0532) 563703, 502481
факс: (0532) 500222

© Вищий навчальний заклад
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки
і торгівлі», 2018

ЗМІСТ

Вимоги до авторських рукописів 8

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Ніколенко С. С., Вараксіна О. В.

Вплив чинників на результативність
організаційно-економічного механізму
продовольчої безпеки країни9

Шуканов П. В., Шуканова А. А., Гладир Д. М.

Геопросторова диференціація країн
Європи у вимірах сталого розвитку17

Голод А. П., Криштопа М. В.

Суть та принципи модернізації
регіональних туристичних систем.....27

Колтунович О. С.

Механізми інноваційно-технологічної
модернізації водогосподарського комплексу
депресивних регіонів у рамках
бюджетної децентралізації32

II. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Культенко О. В.

Діахронічна еволюція інформаційно-
комунікаційних технологій із
1774 по 2014 рр. та її вплив на рівень
економічного розвитку України37

Кофанов О. Є.

Аналіз науково-практичних підходів
до визначення економічної
сутності стартап-проектів45

III. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Чернявська О. В., Гнипа-Черневецька Л. В.

Політика корпоративної соціальної
відповідальності та досвід її впровадження в
українських компаніях54

Власенко В. А., Барібіна Я. О.

Процес управління фінансовим забезпеченням
розвитку підприємств в умовах
мінливого середовища64

Барібіна Я. О.

Управління стійким розвитком
в умовах невизначеності74

Лецер Ю. О.

Опис бізнес-моделей ІТ-підприємства
за допомогою шаблону
бізнес-моделі А. Остервальдера80

Писаревський М. І.

Забезпечення економічної безпеки
підприємств машинобудування в
напрямку протидії рейдерству:
організаційно-економічний аспект88

IV. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Горбаневич В. Л., Іванюта П. В.

Операції на фондовому ринку цінних паперів:
європейський досвід і порівняння з
ринком капіталу в Україні.....96

Гудзь Т. П.

Моніторинг сучасних тенденцій розвитку
банківської системи України та врахування його
результатів у наглядовій роботі102

V. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Гафіяк А. М., Єрмолаєва М. В.

Інформаційні системи й технології у
практичній підготовці фахівців
із фінансового обліку.....111

VI. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й ПОЛІТИКА

Романіка Т. К.

Соціально-економічні наслідки
молодіжного безробіття116

Суходольська А. С.

Покращення соціальної адаптації та
корегування демографічних установок
соціальних сиріт у суспільстві124

VII. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

Логвин М. М., Литовченко І. В.

Урбанізаційні процеси у світі як стимул
для сталого розвитку сфери туризму131

СОДЕРЖАНИЕ

Требования к авторским рукописям8

I. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

Николенко С. С., Вараксина Е. В.
Влияние факторов на результативность
организационно-экономического механизма
продовольственной безопасности страны9

Шуканов П. В., Шуканова А. А., Гладир Д. М.
Геопространственная дифференциация
стран Европы в измерениях
устойчивого развития.....17

Голод А. П., Криштопа М. В.
Суть и принципы модернизации
региональных туристических систем27

Колтунович А. С.
Механизмы инновационно-технологической
модернизации водохозяйственного комплекса
депрессивных регионов в рамках
бюджетной децентрализации32

II. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

Культенко О. В.
Диахроническая эволюция информационно-
коммуникационных технологий
с 1774 по 2014 гг. и ее влияние на уровень
экономического развития Украины37

Кофанов А. Е.
Анализ научно-практических подходов к
определению экономической сущности
стартап-проектов45

III. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Чернявская Е. В., Гнипа-Черневецкая Л. В.
Политика корпоративной социальной
ответственности и опыт ее внедрения в
украинских компаниях54

Власенко В. А., Барыбина Я. А.
Процесс управления финансовым обеспечением
развития предприятий в условиях рынка64

Барыбина Я. А.
Управление устойчивым развитием
в условиях неопределенности74

Лецер Ю. А.
Описание бизнес-моделей
ИТ-предприятия с помощью шаблона
бизнес-модели А. Остервальдера80

Писаревский Н. И.
Обеспечение экономической безопасности
предприятий машиностроения в направлении
противодействия рейдерству: организационно-
экономический аспект88

IV. ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ

Горбаневич В. Л., Иванюта П. В.
Операции на фондовом рынке ценных бумаг:
европейский опыт и сравнение с рынком
капитала в Украине96

Гудзь Т. П.
Мониторинг современных тенденций развития
банковской системы Украины и учёт его
результатов в работе надзора102

V. МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ, МОДЕЛИ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Гафияк А. М., Ермолаева М. В.
Информационные системы и технологии в
практической подготовке специалистов
по финансовому учету111

VI. ДЕМОГРАФИЯ, ЭКОНОМИКА ТРУДА, СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА И ПОЛИТИКА

Романика Т. К.
Социально-экономические последствия
молодежной безработицы116

Суходольская А. С.

Улучшение социальной адаптации и
корректировка демографических установок
социальных сирот в обществе124

VII. ЭКОНОМИКА СФЕРЫ СЕРВИСА

Логвин М. М., Литовченко И. В.

Урбанизационные процессы в мире как стимул
для устойчивого развития сферы туризма.....131

CONTENTS

Author's texts requirements	8
--	----------

I. ECONOMICS AND MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMY

Nikolenko S., Varaksina O.

The influence of factors on the efficiency of organizational-economic mechanism of Ukraine's food safety	9
--	---

Shukanov P., Shukanova A., Gladir D.

Geographical differentiation of the Europeancountries in terms of sustainable development.....	17
--	----

Golod A., Krystopa M.

The essence and principles of modernization of regional tourist systems	27
---	----

Koltunovych O.

Mechanisms of innovation and technological modernization of the of the water management complex of depressive regions in budget decentralization	32
--	----

II. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Kultenko O.

Diachronic evolution of information and communication technologies from 1774 to the year 2014 and its effect on economic development of Ukraine	37
---	----

Kofanov O.

Analysis of the scientific and practical approaches to the determination of the economic essence of the startup-projects	45
--	----

III. ECONOMY AND MANAGEMENT

Cherniavska O., Hnypa-Chernevetska L.

Corporate social responsibility policy and experience of its implementation in the Ukrainian companies	54
--	----

Vlasenko V., Barybina Ya.

The managing process of financial support for the development of enterprises in a market conditions.....	64
--	----

Barybina Ya.

Management of sustainable development under conditions of uncertainty	74
---	----

Letser Y.

Description of business models of the IT enterprise using A. Osterwald's Busines Model Canvas	80
---	----

Pysarevskyi M.

Ensuring economic safety of machine-building enterprises in the direction of counteraction to the river: the organizational-economic aspect.....	88
--	----

IV. FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Horbanevich V., Ivanyuta P.

Operations in the fund market of values: european experience and comparison with market capital in Ukraine.....	96
---	----

Gudz T.

Monitoring trends in current development of Ukraine banking system and using its results by banking supervision	102
---	-----

V. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATIONAL TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Gafiyak A., Ermolaeva M.

Information systems and technologies in practical training of financial accounting	111
--	-----

VI. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

Romanika T.

Social and economic consequences of youth unemployment	116
--	-----

Sukhodolska A.

Strengthening of social adaptation and
corregation of demographic installations
of social orphans in society124

**VII. ECONOMY OF THE SERVICES
SECTOR****Lohvyn M., Lytovchenko I.**

Urbanization processes in the world as
an incentive for the sustainable
development of tourism131

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» продовжує видання збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі». Серія «Економічні науки». Запрошуємо науковців і спеціалістів-практиків до участі в ньому.

Робочі мови: українська, російська, англійська, німецька.

Тематичні розділи збірника: I. Економіка й управління національним господарством. II. Економіка й управління підприємством. III. Економічна теорія та історія економічної думки. IV. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. V. Фінанси, банківська справа та страхування. VI. Математичні методи, моделі й інформаційні технології в економіці. VII. Демографія, економіка праці, соціальна економіка й політика. VIII. Економіка сфери сервісу. IX. Освітня діяльність.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ РУКОПИСІВ

До друку приймаються наукові статті, які відповідають профілю збірника, є оригінальними та правильно оформленими. Структура статті (відповідно до вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1) повинна містити: постановку проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Крім того, обов'язковими елементами статті мають бути:

1. **Індекс УДК** (універсальний десятковий класифікатор) слід розмішувати перед заголовком статті, окремим рядком, у лівому верхньому куті. Індекс УДК визначає автор.

2. **Заголовок статті** має бути лаконічним. У назві бажано не використовувати ускладнену термінологію псевдонаукового характеру. Не приймаються заголовки, що починаються зі слів «До питання...», «Деякі питання...», «Дослідження питання...», «Матеріали до вивчення...» тощо. Заголовок слід подавати українською, російською, англійською мовами.

3. **Відомості про автора (авторів)** подавати англійською, українською, російською мовами, вмішувати після назви статті прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання.

4. **Анотацію** подавати українською, російською, англійською мовами з повним бібліографічним описом статті та ключовими словами, незалежно від того, якою мовою написаний матеріал (шрифт Times New Roman № 10, слід розмішувати безпосередньо перед основним текстом, виділяти в окремий абзац із відступом 15 мм). Загальні вимоги: рекомендований середній обсяг становить 100–150 слів. Структура: предмет, мета дослідження; методи проведення дослідження; результати дослідження; висновки.

5. **Ключові слова** (6–7) подавати українською, російською, англійською мовами.

6. **Перелік використаних джерел** подавати **мовою оригіналу** відповідно до чинних вимог (бюлетень ВАК № 5 2009 р.) та у **транслітерації англійською мовою**, що необхідно для відстеження цитувань. На всі літературні джерела у статті слід робити посилання.

Обсяг статті – 15–20 тис. знаків (8–12 сторінок). Статті ж більшого обсягу публікуються із продовженням. **Текст** (кегель 14, Times New Roman, інтервал – 1,5) друкувати з одного боку аркуша. Верхнє, нижнє та лівє поле – 20 мм, правє – 15 мм. Один надрукований рядок оригіналу повинен містити 60±2 знаки, урахуваючи пробіл між словами (один пробіл – один знак). **Таблиці** в тексті необхідно робити в Excel або Word без заливання і розмішувати або в тексті статті, або на окремих сторінках у тій послідовності, у якій на них є посилання. **Формули** й символи, які в них входять і згадуються в тексті, набирати тільки в редакторі формул Microsoft Equation. **Рисунки** слід подавати в чорно-білому (B/w) форматі та форматах WMF (створені безпосередньо в Word або збережені у вказаному форматі й обов'язково згруповані), BMP або PCX і вмішувати в кадр. Ілюстрації, діаграми, схеми, таблиці повинні бути чорно-білого кольору. Зіскановані рисунки мають бути відредатовані та відповідати вказаним вимогам. Рисунок розташовувати після посилання на нього у тексті статті, він повинен мати номер і назву.

Приклад оформлення статті та вимоги подано на сайті університету: www.puet.edu.ua (вкладка «Наукова діяльність»).

До статті необхідно додавати заявку на розміщення статті (відомості про авторів трьома мовами) та рецензію доктора наук.

Контактна інформація

Україна, 36000, Полтава, вул. Ковалєва, 3, кафедра економіки підприємства (к. 315)
Зінченко Олена Миколаївна, відповідальний секретар.

elenazinchenko83@gmail.com (для подачі матеріалів в електронному вигляді)

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.439.6(477)

ВПЛИВ ЧИННИКІВ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

С. С. НИКОЛЕНКО, доктор економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»);
О. В. ВАРКСІНА, кандидат економічних наук
(Полтавська державна аграрна академія)

Анотація. *Мета статті полягає в дослідженні впливу чинників на результативність організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки країни. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати.* *Досліджено сукупність чинників, які впливають на формування і створення необхідного рівня організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки. Розглянуто основні напрями гарантування продовольчої безпеки державою. Практична значущість результатів дослідження.* *У статті обґрунтовано, що організаційно-економічний механізм продовольчої безпеки потребує постійного вдосконалення. Це зумовлено впливом на нього економічних, політичних, соціальних, екологічних, інституційних факторів.*

Ключові слова: *організаційно-економічний механізм, продовольча безпека, аграрний сектор, напрями забезпечення продовольчої безпеки, чинники впливу.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Стабільність політичної і соціально-економічної ситуації в суспільстві залежить від рівня забезпеченості населення продуктами харчування, його фізичної та економічної доступності. Питання продовольчої безпеки постали в Україні достатньо гостро й нерозривно пов'язані із кризою в економіці, не-

достатньою кількістю матеріальних і фінансових ресурсів, робочої сили, скороченням чисельності сільського населення та іншими факторами, від яких залежить забезпечення продовольчої безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні питання продовольчої безпеки висвітлені у працях таких українських науковців, як Ю. Білик, Н. Басюркіна, В. Береговий, П. Борщевський, В. Власов, О. Гу-

торов, О. Гойчук, О. Зеленська, О. Кочетков, О. Крупа, Г. Мостовий, Б. Пасхавер, П. Саблук, О. Шпичак, та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета публікації полягає в дослідженні впливу чинників на результативність організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки країни та обґрунтуванні змістовного аспекту формування організаційно-економічного механізму національної продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

На жаль, не тільки в академічних колах України, але й у суспільстві не прийнято розглядати питання продовольчої безпеки на кінцевому його рівні – фокусуючись на якості, достатності та простоті доступу до продуктів харчування для кожної конкретної сім'ї. У нас прийнято розглядати продовольчу безпеку виключно як обсяг виробленого у країні продовольства, при цьому вважаючи імпортовані товари «проломом у броні». Така методика перейшла у спадщину від радянської школи економіки. Якщо наблизити визначення категорії продовольчої безпеки до загальносвітового стандарту, проблеми України стають набагато очевиднішими [6].

В Україні розроблені мінімальні норми споживання продуктів харчування, засновані на рекомендованому рівні споживання харчової енергії середньостатистичного жителя країни.

Але, за висновками експертів, обсяги середнього споживання харчових продуктів на одну особу й енергетичний вміст добових раціонів є недостатніми для підтримки на нормальному рівні здоров'я, працездатності та демографічного відтворення населення, при цьому продовольча безпека родин з низькими доходами перебуває в загрозовому стані [4].

Ураховуючи, що значна частина населення знаходиться за межею бідності, а отже, не може харчуватися за фізіологічними нормами, першочерговим завданням державної політики має стати забезпечення стійкого зростання виробництва основних продуктів харчування, їх доступності населенню.

У контексті досліджуваної проблеми слід підкреслити, що «переїдання» за окремими

продуктовими позиціями зумовлює грубі порушення раціональної структури харчування і є проблемою продовольчої безпеки країни. В Україні, зокрема, профіцит споживання хлібопродуктів і картоплі свідчить про те, що населення змушено компенсувати дефіцит енергетичної цінності харчування найдешевшими харчовими енергоносіями [4].

Аналізуючи сучасний стан продовольчої безпеки, вітчизняні вчені наголошують, що «нині проблема продовольчої безпеки України як із позиції ролі вітчизняної агросфери у формуванні структури споживання продуктів харчування, так і щодо загальної величини забезпеченості основними з них, унаслідок низької платоспроможності населення, наблизилася до критичного рівня» [1], «країна втрачає продовольчу незалежність» [7]. У державі реально не вирішено проблему кількості, якості, поживності продуктів харчування та доступності їх споживачам, а також з урахуванням незалежності від імпорту [10, 12].

У сучасних умовах проблема формування механізму забезпечення продовольчої безпеки в Україні залишається до кінця нерозв'язаною. На рівні національної економіки стан продовольчої безпеки забезпечується існуючим у країні господарським механізмом. Звідси впливає необхідність дослідження господарського механізму національної економіки та місця в ньому організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки.

Унаслідок розгляду теоретико-методичних підходів було з'ясовано, що організаційно-економічний механізм продовольчої безпеки визначається як складна цілісна система, яка включає економічні інструменти й методи, організаційні форми та принципи, що є частиною єдиного механізму, який підпорядкований правовим нормам і дає змогу державі забезпечити стабільність продовольчої безпеки країни [3]. На формування і створення необхідного рівня організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки впливає сукупність двох груп діаметрально протилежних чинників. З одного боку, група негативних, що знижують загальний рівень розвитку економічної системи, а з іншого – група позитивних, що сприяють її еволюційному розвитку (рис. 1).

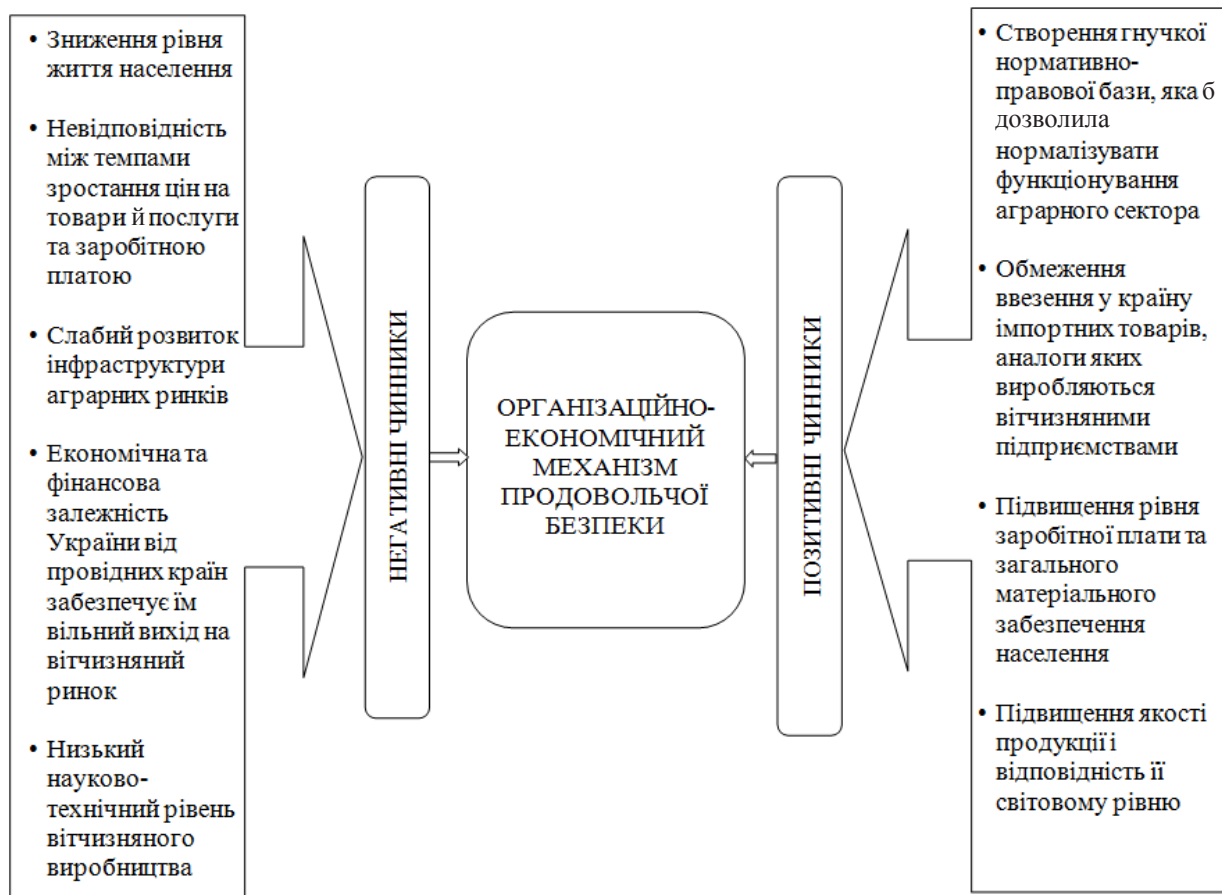

Рис. 1. Чинники, які впливають на результативність організаційно-економічного механізму сучасної продовольчої безпеки країни [систематизовано автором на основі [5, 11]

До першої групи чинників належать: розвиток вітчизняного виробництва на основі збільшення його обсягів; підвищення рівня заробітної плати й загального матеріального забезпечення населення; розвиток вітчизняного виробництва на основі збільшення його обсягів; створення стабільної нормативно-правової бази, що дозволяє нормалізувати функціонування економічної системи; розробка ефективного механізму ціноутворення та створення взаємопов'язаної системи цін на продовольчу сировину, засоби виробництва й товари, що споживаються в сільськогосподарському секторі; обмеження ввезення у країну імпортних товарів, аналоги яких виробляються або можуть вироблятися вітчизняними підприємствами; повсюдна розробка нововведень, упровадження науково-технічного прогресу; квотування вивозу із країни стратегічної сировини й дефіцитного продовольства; підвищення врожайності сільськогосподарських культур шляхом

використання світового досвіду обробки землі та підтримки її в гарному стані; підвищення якості продукції і відповідність її світовому рівню та ін.

Друга група чинників включає такі: слабка нормативно-правова база, що регламентує забезпечення продовольчої безпеки у країні; заняття ніш і сегментів ринку імпортними товарами, витіснення вітчизняних товаровиробників із ринкового середовища; зниження сукупного попиту на вітчизняні товари. Також до негативних чинників, що впливають на формування організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки, слід зарахувати: зниження рівня життя населення; невідповідність між темпами зростання цін на товари й послуги та заробітною платою, зростання безробіття; відсутність чинних галузевих програм з оздоровлення економіки; низький рівень нововведень у сфері матеріального виробництва, зокрема на підприємствах харчової та переробної про-

мисловості, моральне та фізичне старіння діючого обладнання, незначну питому вагу принципово нових розробок і ноу-хау, відсутність механізму, стимулюючого появу нововведень; слабкий вплив держави на економічні процеси, зокрема у сфері ціноутворення; нестабільність кредитно-грошової, податкової та митної політики; відсутність точного обліку й контролю використання ресурсів і факторів виробництва господарюючими суб'єктами різних сфер; відсутність достовірної звітності про їх діяльність;

слабку інформаційну базу, що не дозволяє правильно оцінювати резерви й можливості різних структур економіки, та ін.

Проведений аналіз впливу сукупності двох груп чинників, основних проблем стану та забезпечення продовольчої безпеки країни, окремих елементів державного регулювання рівня продовольчої безпеки дозволив нам визначити змістовний аспект формування організаційно-економічного механізму національної продовольчої безпеки (рис. 2).

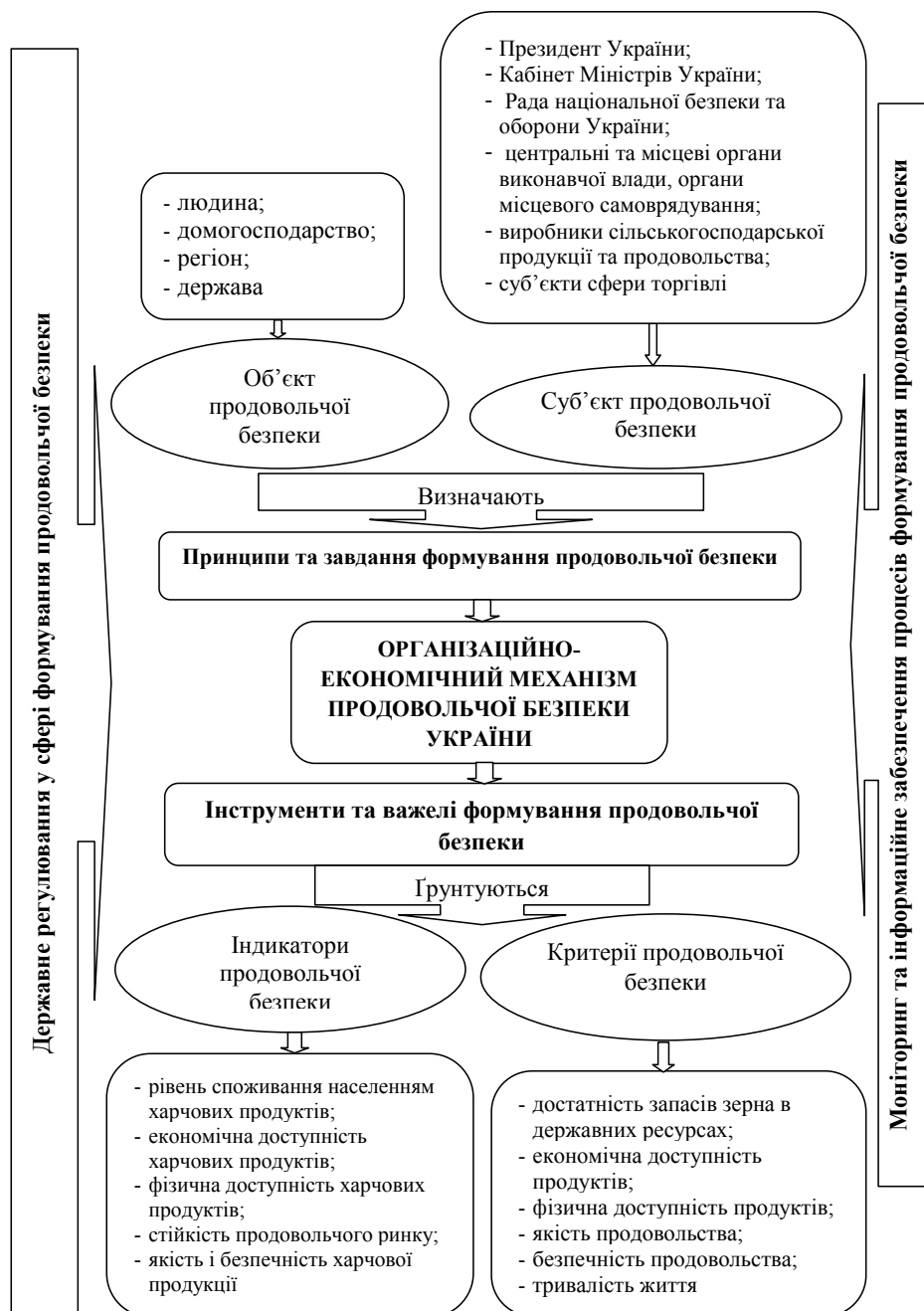

Рис. 2. Змістовний аспект формування організаційно-економічного механізму національної продовольчої безпеки

Організаційно-економічний механізм продовольчої безпеки потребує постійного вдосконалення, що зумовлено впливом на нього економічних, політичних, соціальних, екологічних, інституційних факторів. Успішний розвиток аграрного виробництва досягається завдяки гармонійному поєднанню організаційно-адміністративних та економічних методів регулювання аграрного сектора. Апарат державного регулювання аграрним сектором покликаний здійснювати контроль за дотриманням вимог національних норм і стандартів виробництва й реалізації продукції, раціональним використанням земельного потенціалу, розробленням цільових програм економічного, соціального та науково-технічного розвитку аграрного сектора економіки. Лише за таких умов можна досягти суспільних прин-

ципів і цілей економічного розвитку на ринкових засадах у сфері сільськогосподарського виробництва.

Застосування економічних методів державного регулювання діяльності підприємств аграрного сектора спрямовано на вирішення питань задоволення потреб суспільства в їх продукції, забезпечення продовольчої безпеки, нарощування експортного потенціалу України. Цілком очевидно, що згадувані питання не можуть бути вирішені лише за допомогою ринкового механізму, який природно реагує лише на потреби, виявлені рівнем платоспроможного попиту населення [5].

Забезпечення продовольчої безпеки є одним з основних елементів національної політики в умовах перспектив інтеграції у світову економіку (рис. 3).

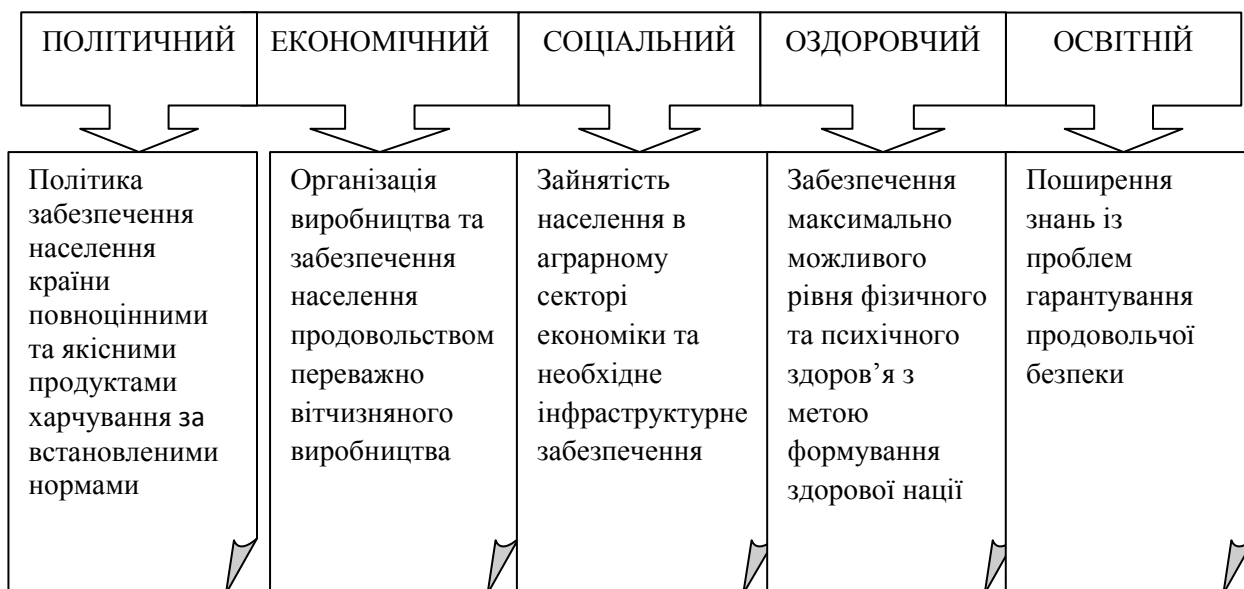

Рис. 3. Основні напрями гарантування продовольчої безпеки державою [сформовано на основі [7] та доповнено автором]

Деструктивним фактором безпечного та якісного харчування українських домогосподарств є низький рівень гастрономічної культури й дефіцит елементарних побутових знань. За браком освіти, життєвого досвіду та джерел доступної інформації окремі громадяни зазнають перманентних споживчих збитків. Цим і зумовлена важливість, у реаліях сьогодення, освітнього напрямку гарантування продовольчої безпеки державою. Між питаннями безпеки харчових продуктів і поточним харчуванням населення існує нерозривний зв'язок, який особливо відчутно виявляє себе в умовах

недостатнього рівня продовольчої безпеки. На фоні нестачі продовольства люди переходять на менш повноцінний режим харчування і починають споживати «менш безпечні» продукти, що пов'язано з ризиком для їхнього здоров'я. Хвороби харчового походження суттєво впливають на здоров'я, працездатність і тривалість життя людей. Також наразі важливим елементом забезпечення належного рівня продовольчої безпеки постає якість і доступність фармацевтичної продукції для широких верств населення. Політика й дії держави щодо забезпечення безпеки продукції аграр-

ного сектора та фармацевтичної галузі мають охоплювати весь виробничий ланцюг – від виробництва до споживання.

Уявляється, що дію негативних факторів можна суттєво послабити, якщо розгорнути у країні освітню інформаційну кампанію, метою якої є підвищення рівня гастрономічної культури, споживчої освіти та безпеки життєдіяльності [9].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, пріоритетними напрямами політики держави мають бути: розробка та підтримка системи іпотечних кредитів для підприємств аграрної галузі; визначення першочергових векторів розвитку сільськогосподарської галузі й організація надходження інвестицій; збільшення кількості закладів, що проводять консультації з розміщення капіталів в аграрний сектор; обґрунтування алгоритму роботи виробничо-економічних відносин в аграрній галузі, який би дозволив підвищити рівень самозабезпечення за видами продукції; створення системи заходів із розвитку інфраструктури та збереження трудового потенціалу села.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Басюркіна Н. Й. Продовольча безпека як системна характеристика функціонування агропромислового сектору економіки / Н. Й. Басюркіна // Економіка харчової промисловості. – 2011. – № 2 (10). – С. 5–10.
- Вадзюк С. Н. Медико-екологічні проблеми в сучасних умовах / С. Н. Вадзюк, О. Є. Федорців // Екологічний вісник. – 2008. – № 1. – С. 14–15.
- Вараксіна О. В. Параметрична модель функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки національної економіки / О. В. Вараксіна // Наук. вісн. Полтав. ун-ту економіки і торгівлі. Сер. : Екон. науки. – 2016. – № 1 (73) – С. 91–99.
- Гросул В. О. Забезпечення продовольчої безпеки України / В. О. Гросул // Регуляторні механізми у сфері виробництва та споживання продовольчих товарів в умовах інтеграційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (25 черв. 2010 р.). – Миколаїв : Миколаїв. філія Європ. ун-ту, 2010. – С. 58–61.
- Коваленко О. Ю. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва / О. Ю. Коваленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1808>. (дата звернення: 28.05.16). – Назва з екрана.
- Лайко П. А. Економічна та продовольча безпека України в екстремальних умовах : монографія / П. А. Лайко, В. Ф. Шмирков. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. – 184 с.
- Микитюк В. М. Формування продовольчої безпеки в Україні: регіональний аспект : монографія / В. М. Микитюк, О. В. Скидан. – Житомир : Видавництво Державного агро-екологічного університету, 2005. – 248 с.
- Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у ХХІ ст. : матеріали Третіх зборів Всеукр. конгр. вчен. економістів-аграрників (29–30 берез. 2001 р.). – Київ : ІАЕ УААН, 2001. – 638 с.
- Про вдосконалення методів розробки балансів попиту і пропозиції окремих видів продукції / В. Ф. Беседін, І. В. Беседін, С. В. Дідур, Б. М. Щукін // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 12 (31). – С. 61–65.
- Саблук П. Т. Продовольча безпека України / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 3–7.
- Свиноус І. В. Щодо проблеми продовольчої безпеки у контексті зміни умов господарювання інноваційна економіка [Електронний ресурс] / І. В. Свиноус // Інноваційна економіка. – 2013. – № 3 (41). – Режим доступу: <http://bej.chernovtsy.ua/inneco-3-41-2013/401-svynous>. (дата звернення: 7.11.2013). – Назва з екрана.
- Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти : зб. ст. за матеріалами міжнар. конф. – Київ : ТОВ ВКФ «Сатсанга», 2001. – 224 с.

REFERENCES

1. Basiurkina, N. Y. (2011). Prodovol'cha bezpeka yak systemna kharakterystyka funktsionuvannya ahropromyslovoho sektoru ekonomiky [Food safety as a system characteristic of the functioning of the agro-industrial sector of the economy]. *Ekonomika kharchovoyi promyslovosti – Food industry economy*, 2(10), 5–10 [in Ukrainian].
2. Vadzyuk, S. N. & Fedortsiv, O. E. (2008). Medyko-ekolohichni problemy v suchasnykh umovakh [Medico-ecological problems in modern conditions]. *Ekolohichnyy visnyk – Ecological bulletin*, 1, 14–15 [in Ukrainian].
3. Varaksina, O. V. (2016). Parametrychna model' funktsionuvannya orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky natsional'noyi ekonomiky [Parametric model of the functioning of the organizational and economic mechanism for ensuring food security of the national economy]. *Naukovyy visnyk Poltav's'koho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade: Collected papers. A Series: Economic sciences*, (1(73)), (pp. 91–99) [in Ukrainian].
4. Grosul, V. O. (2010). Zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky Ukrainy [Ensuring food security of Ukraine]. Proceedings from Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya «Rehulyatorni mekhanizmy u sferi vyrobnytstva ta spozhyvannya prodovol'chych tovariv v umovakh intehtratsiynykh protsesiv» – *International Scientific and Practical Conference «Regulatory mechanisms in the field of production and consumption of food products in conditions of integration processes»*. (pp. 58–61). Mykolayiv: Mykolayiv Branch of the European University [in Ukrainian].
5. Kovalenko, O. Y. (2015). Derzhavne rehulyuvannya sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva [State regulation of agricultural production]. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1808> (accessed 28 May 2016). [in Ukrainian].
6. Laiko, P. A. & Shmirkov, V. F. (2007). *Ekonomichna ta prodovol'cha bezpeka Ukrainy v ekstremal'nykh umovakh [Economic and food security of Ukraine in extreme conditions]*. Kyiv : NSC of IAE [in Ukrainian].
7. Mykytyuk, V. M., & Skydan, O. V. (2005). *Formuvannya prodovol'choyi bezpeky v Ukraini: rehional'nyy aspekt [Formation of food security in Ukraine: regional aspect]*. Zhytomyr: Publishing House of the State Agroecological University [in Ukrainian].
8. Sabluk, P. T. (2001). Nova ekonomichna paradyhma formuvannya stratehiyi natsionalnoyi prodovol'choyi bezpeky Ukrainy u XXI St. [The New Economic Paradigm of the National Food Security Strategy of Ukraine in the 21st Century]. Proceedings from Tretikh zboriv Vseukrayins'koho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv – Materials of the Third Meeting of the All-Ukrainian Congress of Scientists of the Economists-Agrarians. Kyiv : IAE UAAS. [in Ukrainian].
9. Besedin, V. F. & Didurs V. S. et al. (2003). Provdoskonalennya metodiv rozrobky balansiv popytu i propozytsiyi okremykh vydiv produktsiyi [On the improvement of methods for developing balances of demand and supply of certain types of products]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, 12 (31), 61–65 [in Ukrainian].
10. Sabluk, P. T., Bilorus, O. H. & Vlasov, V. I. (2009). Prodovol'cha bezpeka Ukrainy [Food safety of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 10, 3–7 [in Ukrainian].
11. Svyynous, I. V. (2013). Shchodo problemy prodovol'choyi bezpeky u konteksti zminy umov hospodaryuvannya: innovatsiyna ekonomika [On the issue of food security in the context of changing economic conditions: an innovative economy]. *Innovatsiyna ekonomika - Innovative economy*, 3(41). Retrieved from <http://bej.chernovtsy.ua/inneco-3-41-2013/401-svyynous> (accessed 7 November 2013) [in Ukrainian].
12. Belov, O. F. (2001). Stratehiya natsionalnoyi bezpeky Ukrainy v konteksti dosvidu svitovoyi spil'noty [The strategy of national security of Ukraine in the context of the experience of the world community]. Kyiv : Open Company VKF «Satsanha» [in Ukrainian].

С. С. Николенко, доктор экономических наук, профессор (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»); **Е. В. Вараксина**, кандидат экономических наук (Полтавская государственная аграрная академия). **Влияние факторов на результативность организационно-экономического механизма продовольственной безопасности страны.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании влияния факторов на результативность организационно-экономического механизма продовольственной безопасности страны. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Исследована совокупность факторов, которые влияют на формирование и создание необходимого уровня организационно-экономического механизма продовольственной безопасности. Рассмотрены основные направления обеспечения продовольственной безопасности государством. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что организационно-экономический механизм продовольственной безопасности требует постоянного совершенствования, что обусловлено воздействием на него экономических, политических, социальных, экологических, институциональных факторов.

Ключевые слова: организационно-экономический механизм, продовольственная безопасность, аграрный сектор, направления обеспечения продовольственной безопасности, факторы влияния.

S. Nikolenko, Dc. Econ. Sci., Professor (Poltava University of Economics and Trade); **O. Varak-sina**, Cand. Econ. Sci (Poltava State Agrarian Academy). **The influence of factors on the efficiency of organizational-economic mechanism of Ukraine's food safety.**

Annotation. Purpose. Of the article is investigating the factors influencing the efficiency of organizational-economic mechanism of the country's food safety. **Methodology of research.** The solution of the tasks set in the article was made using the following general scientific and special methods of research: systematization, generalization, and dialectical approach. **Findings.** The totality of the factors influencing the formation and creation of the necessary level of the organizational-economic mechanism of food safety was investigated. The main directions of guaranteeing food safety by the state were considered. **Practical value.** It was substantiated in the article, that the organizational-economic mechanism of food safety requires constant improvement, which is stipulated by the influence of economic, political, social, ecological, and institutional factors on it.

Keywords: organizational-economic mechanism, food safety, agrarian sector, the directions of food safety guaranteeing, the factors of influence.

ГЕОПРОСТОРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРАЇН ЄВРОПИ У ВИМІРАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

П. В. ШУКАНОВ, доктор географічних наук, доцент

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»);

А. А. ШУКАНОВА, кандидат педагогічних наук, доцент;

Д. М. ГЛАДИР

(Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка)

Анотація. *Мета статті полягає в розкритті геопросторових аспектів сучасного стану реалізації концепції сталого розвитку на прикладі країн Європи. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: теоретичного аналізу, синтезу та узагальнення наукової літератури для наукового підґрунтя дослідження проблеми сталого розвитку; статистичного методу для характеристики статистичних даних стосовно індикаторів сталого розвитку країн Європи; картографічного методу для підтримки дослідження картосхемами; методу балових оцінок, критеріального аналізу та ранжування з використанням розрахунків та інструментів програми Microsoft Excel. **Результати.** Відібрано та проаналізовано основні показники, які відображають екологічні, економічні й соціальні виміри сталого розвитку. **Практична значущість результатів дослідження.** Здійснено групування та ранжування 40 країн Європи за показниками сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, країни Європи, виміри сталого розвитку, геопросторові тенденції.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Розвиток суспільства на засадах стійкості є провідною тенденцією сучасності. Тому Україна офіційно підтримала ряд таких міжнародних рішень щодо сталого розвитку, як «Порядок денний на XXI століття» (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), Декларація Тисячоліття ООН (2000), Йоганнесбурзька декларація та План реалізації рішень Всесвітнього саміту ООН зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 р.), «Майбутнє, якого ми прагнемо» (Ріо-де-Жанейро, 2012 р.), Цілі сталого розвитку (ЦСР) (Sustainable Development Goals), офіційно відомі як «Перетворення нашого світу: порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року». Концепція ЦСР на період 2016–2030 рр. була офіційно затверджена на засіданні Генеральної Асамблеї ООН 25 вересня 2015 року (м. Нью-Йорк) як стратегія розвитку світу, що містить 17 глобальних цілей та 169 відповідних завдань трансформації суспільства й

геосфери загалом. Саме тому постає проблема розробки пріоритетів і завдань сталого розвитку кожної країни. При цьому експертами визнається, що орієнтиром може виступати європейська модель еко-соціальної ринкової економіки, яка офіційно закріплена ЄС у 2001 р. із прийняттям Стратегії сталого розвитку Європейського Союзу й зорієнтована на забезпечення органічного поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості та ресурсно-екологічної збалансованості. Тому дослідження геопросторової диференціації країн Європи у вимірах сталого розвитку є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оцінювання сталого розвитку регіону чи територій за допомогою показників, індикаторів або індексів присвячено праці З. В. Герасимчук, О. В. Кубатко, Л. Г. Мельника, Ю. В. Орловської, О. В. Шкарупи та інших, а також колективне дослідження «Сталий розвиток регіонів України» під науковим керівництвом М. З. Згуровського [4]. Економічні аспекти ста-

лого еколого-економічного розвитку України в умовах інтеграції до ЄС розглянуті в дисертаційному дослідженні Ю. Б. Федунь [5]. Еколого-економічні засади реалізації концепції сталого розвитку розкриті в публікаціях Б. В. Буркинського, В. Н. Степанова, С. К. Харічкова [1]. Економіко-географічні засади збалансованого розвитку України розробив С. А. Лісовський, який проаналізував рівень збалансованості розвитку окремих країн світу та дійшов висновку, що станом на 2000 рік Україна, на жаль, посідала 131 місце серед 143 країн і територій і входила до групи країн із надзвичайно низьким рівнем збалансованості [2, с. 18]. Цивілізаційні аспекти глобальної концепції сталого розвитку розглянуті в роботах П. В. Шуканова [6]. Проте потребують подальшого дослідження суспільно-географічні проблеми стійкого розвитку окремих країн на прикладі макрорегіонів світу, з урахуванням глобальної трансформації суспільства.

Формування цілей статті (постановка завдання). З метою виявлення геопросторових відмінностей між державами Європи у вимірах сталого розвитку були поставлені завдання: 1) визначити й охарактеризувати еколого-економічні та соціальні показники як індикатори сталості суспільного розвитку; 2) виявити територіальні відмінності між країнами Європи за індикаторами сталого розвитку та визначити загальні геопросторові тенденції просування до сталого розвитку в європейському регіоні; 3) здійснити групування та ранжування країн Європи за інтегральним показником вимірів сталого розвитку.

Під час вирішення визначених завдань використовувались такі методи дослідження: теоретичний аналіз, синтез та узагальнення наукової літератури для наукового підґрунтя дослідження проблеми сталого розвитку; статистичний метод для характеристики статистичних даних стосовно індикаторів сталого розвитку країн Європи; картографічний метод для підтримки дослідження картосхемами; метод балових оцінок, критеріального аналізу й ранжування з використанням розрахунків та інструментів програми Microsoft Excel.

Емпірична база дослідження сформована на основі офіційних статистичних даних ЄС, Програми розвитку ООН, Світового банку та наукових публікацій із питань сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На шляху до сталого розвитку країни чи окремих регіонів важливу роль відіграють індикатори, які визначають цей розвиток. Оскільки не існує єдиної системи індикаторів сталого розвитку, для їх аналізу були обрані дані з офіційного сайту ООН [7] та Світового банку [10] за трьома вимірами сталого розвитку як відображення трьох нероздільних сфер розвитку суспільства: економічної, екологічної та соціальної (рис. 1).

Зручність обраних показників полягає в їх простоті й доступності, а також у тому, що вони обчислюються на основі офіційної статистичної звітності, яка щорічно оновлюється, що уможливує проведення щорічних моніторингів сталого розвитку певних країн і регіонів.

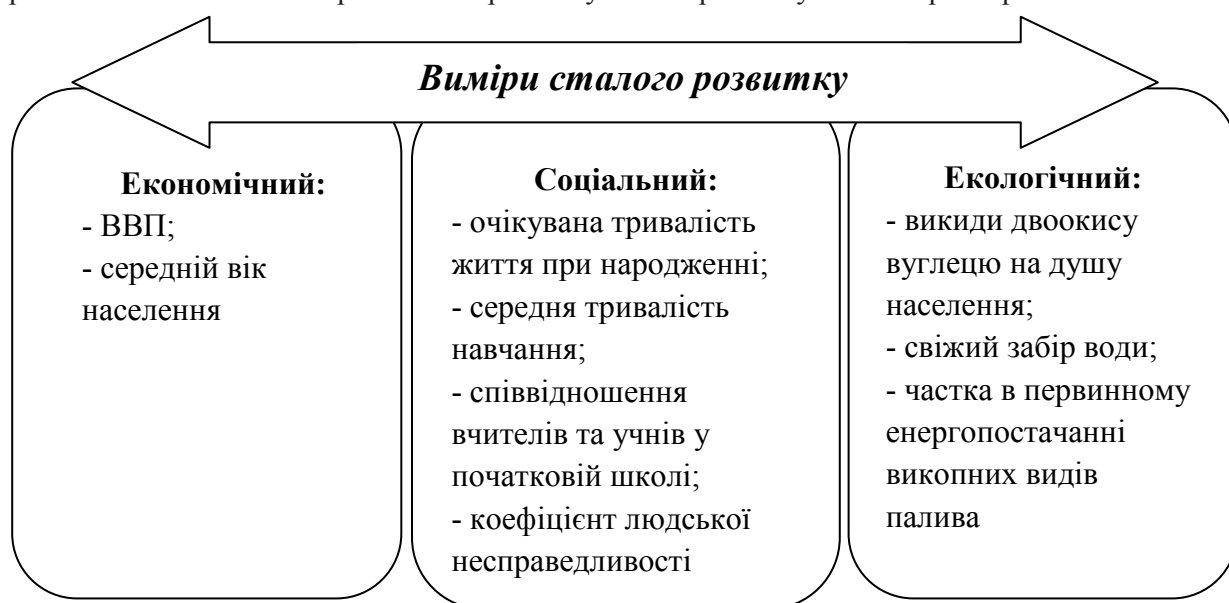

Рис. 1. Показники соціально-економічного розвитку країн як індикатори сталого розвитку

До уваги було взято 40 держав Європи, оскільки даних по Монако, Мальті, Ватикану та Сан-Марино не було на офіційному сайті ООН про людський розвиток через їхні малі розміри й відсутність статистичної інформації. Також не бралися до уваги такі невизнані країни, як Косово та Придністров'я. Кіпр також не включено до аналізу, оскільки північна частина його окупована Туреччиною, географічно він належить до Південно-Західної Азії (незважаючи на те, що Республіка Кіпр із 2004 року є членом Європейського Союзу). На підставі зібраних за джерелами [7–10] даних були розроблені відповідні картограми, які дозволили

візуалізувати та проаналізувати сучасні територіальні відмінності між країнами Європи за показниками сталого розвитку.

За показником очікуваної тривалості життя при народженні всі країни регіону були розподілені за 5-ма групами (рис. 2).

Перша група – країни-лідери з найбільшою тривалістю життя (максимальне значення – 83 роки у Швейцарії), остання – 5-та група – країни-аутсайтери з найменшою тривалістю життя (мінімальне значення – 70 років у Росії), проте у світовому вимірі це дуже високі показники, що засвідчує високий рівень соціального розвитку європейського регіону.

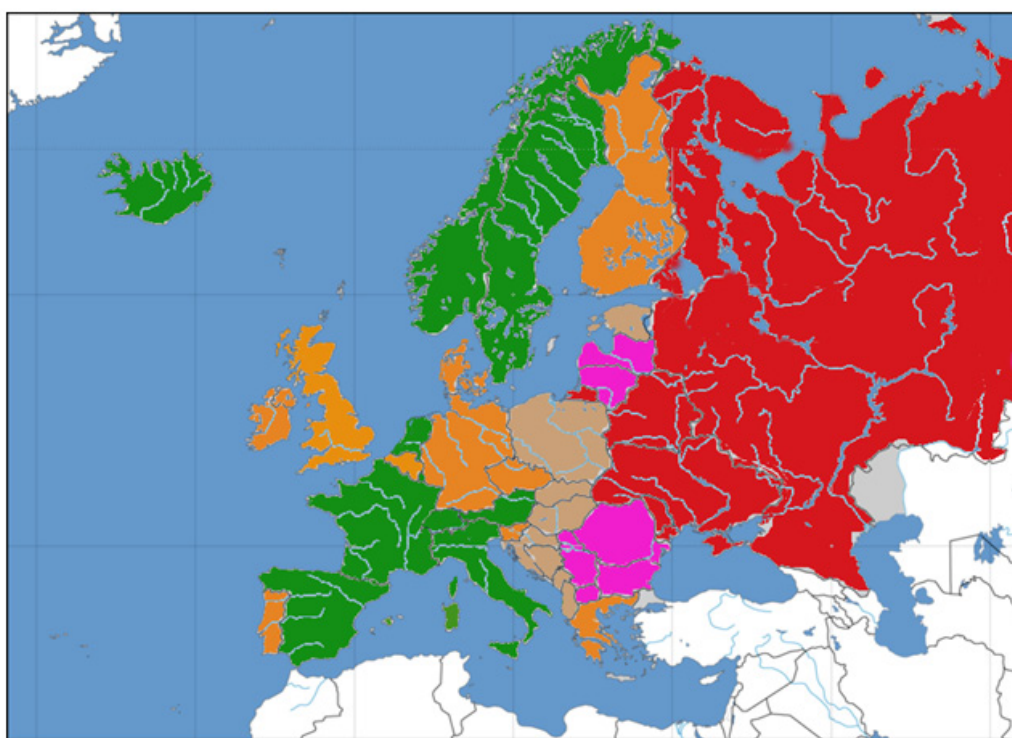

Рис. 2. Очікувана тривалість життя при народженні, 2015 рік

До першої групи, окрім Швейцарії, увійшли ще дев'ять країн (роки): Австрія (81,4), Андорра (81,3), Ісландія і Іспанія (по 81,6), Італія (83,1), Люксембург (81,7), Нідерланди і Норвегія (по 81,6), Франція та Швеція по (81,2). До другої групи входять дев'ять країн із високими показниками очікуваної тривалості життя (понад 80 років). До третьої і четвертої груп зараховано по сім постсоці-

лістичних країн. П'яту групу замикають такі країни: Білорусь, Молдова, Росія та Україна (71 рік). Очікувана тривалість життя є індикатором здоров'я населення країни, яке, насамперед, пов'язано з рівнем розвитку та можливостями економіки, медицини, сфери обслуговування, тривалості робочого дня, рівня заробітної плати, якості продуктів харчування, питної води, повітря тощо.

Показник середньої тривалості навчання (рис. 3) характеризує термін навчання у закладах загальної освіти й не включає навчання в позашкільних і вищих навчальних закладах.

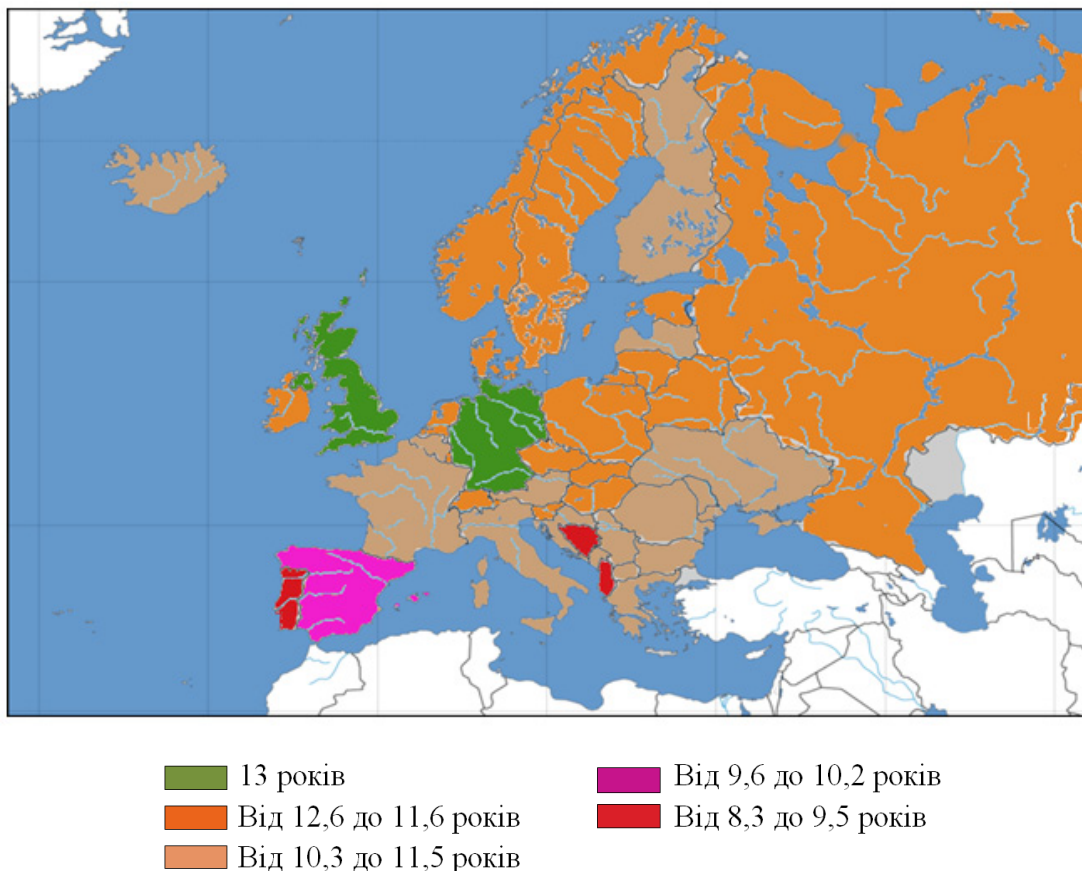
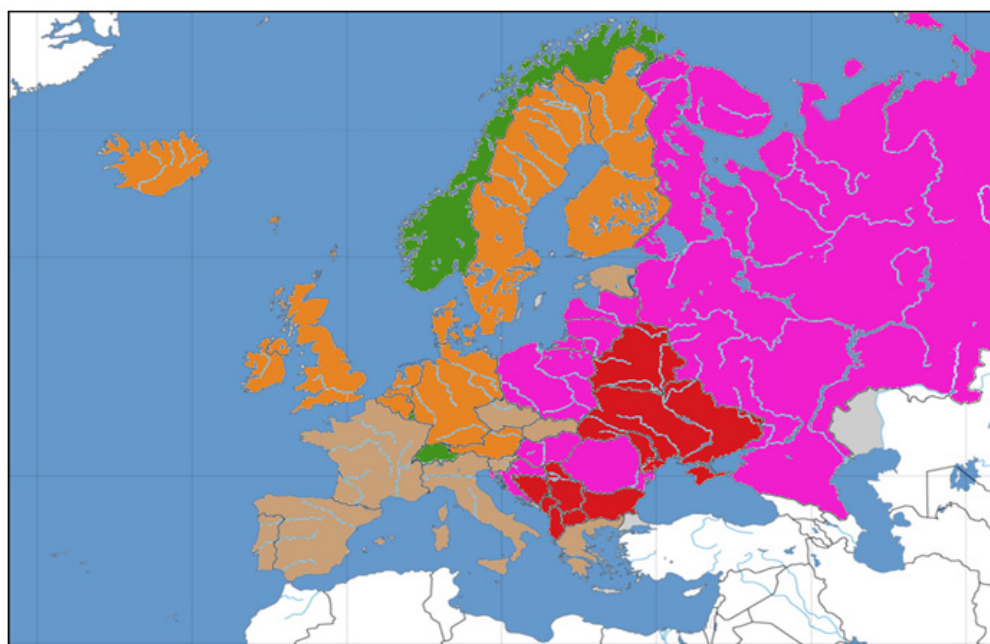

Рис.3. Середня тривалість навчання, 2015 рік

Було визначено, що найкращий показник там, де найбільша тривалість навчання (13 років), тобто найбільш освіченими в Європі є громадяни Великої Британії та Німеччини, які включені нами до першої групи. Найнижча тривалість навчання в Європі становить 8,3 роки, це країни п'ятої групи: Албанія, Боснія і Герцеговина, Колишня Югославська Республіка Македонія, а також Португалія. Україна належить до третьої групи разом з Австрією, Бельгією, Болгарією, Грецією, Ісландією, Італією, Молдовою, Румунією, Францією, Хорватією, Фінляндією та Чорногорією. У четверту групу входять лише Андорра та Іспанія. Цей показник характеризує рівень освіти в Європі: чим довше триває навчання, тим вищий рівень освіти, вищий рівень культури. Дані показники стверджують, що у Східній та Центральній Європі – середній рівень, на Балканах – низький, а найвищий – у країнах Західної Європи.

За соціальним показником співвідношення вчителів та учнів у молодшій школі до першої групи віднесено країни, у яких це співвідношення найменше (у Люксембурзі – 8,4 учня на одного вчителя), а до п'ятої – найбільше (в Албанії – 19,1 учнів). Припускаємо, що чим менше учнів припадає на одного вчителя, тим кращим є рівень освіти (для бюджету це більші витрати).

Розглянемо економічний показник ВВП на душу населення за курсом валют (рис. 4). Найвищий показник серед країн першої групи – у Люксембурзі (101 994 дол./люд.) та Швейцарії (80 675 дол./люд.), найнижчий – у п'ятій групі – у Молдові (1 804 дол./люд.), яка є найбіднішою країною Європи. До цієї ж групи найбідніших належить і Україна (2 004 дол./люд.). Отже, серед лідерів – країни Західної Європи, а найнижчим душевий ВВП є у країнах Східної Європи та Балканського півострова, окрім Греції, яка має середній показник переважно завдяки туризму.

- Найвищий (понад 70 000 дол./люд.)
- Вище середнього (від 40 000 до 70 000 дол./люд.)
- Середній (від 15 000 до 40 000 дол./люд.)
- Нижче середнього (8 000 до 15 000 дол./люд.)
- Низький рівень (менше 8 000 дол. на душу населення)

Рис. 4. ВВП на душу населення за 2015 рік (дол./люд.)

Серед групи показників соціального виміру сталого розвитку розглянемо коефіцієнт людської несправедливості, який визначається рівнем злочинності в державі, надзвичайним, воєнним станом або наявністю загрози терактів. Найвищим він є в Албанії 14 % (п'ята група), а найнижчим – в Іспанії – 2,6 %, яка зарахована нами до першої групи країн. У даний показник враховується загальна ситуація в регіонах і суміжних із ними країнах. Найменший рівень несправедливості мають невеликі держави західної Європи, у яких найвищий ВВП. Середній рівень мають великі держави Західної та Східної Європи. Балканські країни демонструють найвищий рівень несправедливості, що пов'язано з історією розпаду Югославії.

Серед найважливіших показників екологічного виміру сталого розвитку є викиди двоокису вуглецю на душу населення (рис. 5). Найменше викидів мають країни, які належать до першої групи: Молдова (1,4 т/люд. за рік), Албанія (1,6 т/люд.), Латвія (3,8 т/люд.) та Чорногорія

(4,1 т/люд.). Це зумовлено тим, що ці держави мають відносно невеликі площі й відносно невелику кількість населення, а також невеликі обсяги шкідливого промислового виробництва. Найбільше викидає герцогство Люксембург – 20,9 т/люд., яке не випадково за розвиток важкої індустрії (чорної металургії) прозвали «сталевим карликом», та Естонія (14 т/люд.), яких ми зарахували до п'ятої групи. Україна із показником 6,3 т/люд. займає посереднє становище у третій групі. Двоокис вуглецю викидається в атмосферу завдяки потужному промислому виробництву, а також великому потоку автомобільного транспорту. Отже, чим більший у країні рівень автомобілізації (це головний фактор), вищий рівень індустріалізації, тим вища забрудненість. Тому, щоб вирішити цю проблему, провідні держави Європи переходять на екологічно чисті види палива, зокрема, Данія – на вітрову енергетику, Ісландія – на геотермальну, також упроваджують електромобілі, заохочують розвиток громадського транспорту.

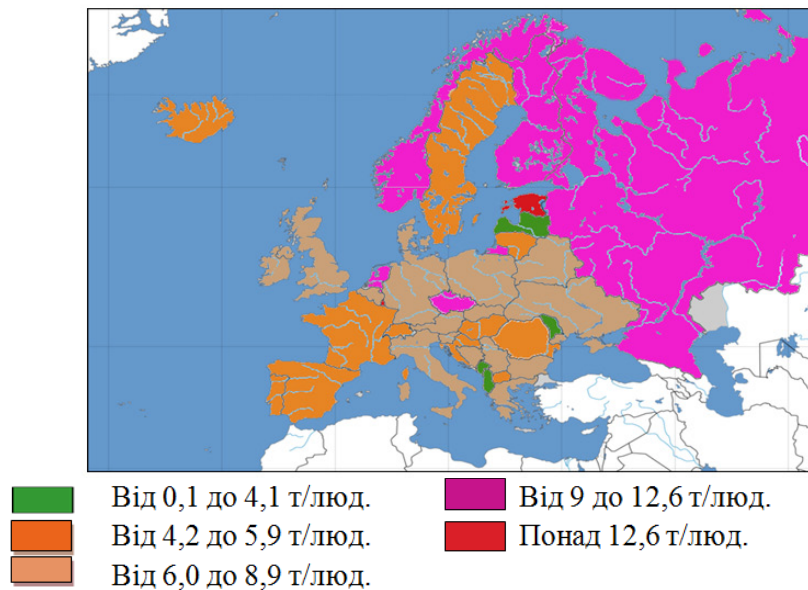

Рис. 5. Викиди двоокису вуглецю на душу населення, 2015 рік (т)

Не менш важливим екологічним індикатором є забір свіжої води, який показує, скільки кожна держава Європи бере води із природних джерел, а не використовує повторно. Чим менший даний показник, тим держава більш стало використовує водні ресурси за рахунок повторного використання вже забраної води. Це свідчить про розвиток екологічно безпечних технологій у певній країні. У першу групу віднесено держави з найменшим забором води, у п'яту – з найбільшим. Екстремальні значення – у першій групі – в Ісландії (0,1 %), а в п'ятій групі – у Бельгії (34 %). Це спричинено

як великою водністю річок у країнах першої групи, так і зокрема екологічно чистим виробництвом, використанням оборотного водоспоживання та ефективних методів очистки води.

Це один екологічний показник характеризує первинне енергопостачання викопних видів палива (рис. 6). Чим менше його значення, тим ближче шляхом сталого розвитку просунулася країна, оскільки використовує альтернативні джерела енергії. Найкращих результатів досягла Ісландія – 15 %. Середній показник демонструють Норвегія, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція.

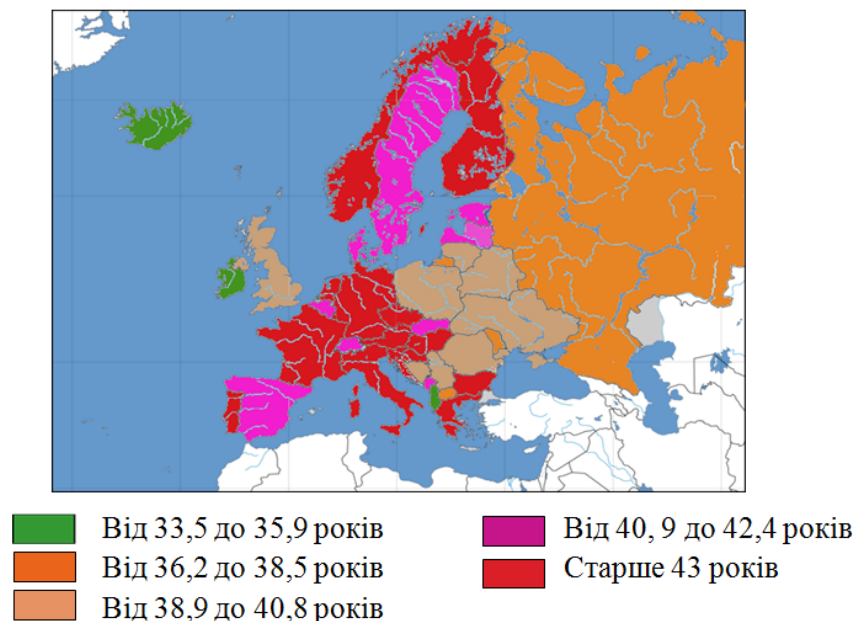

Рис. 6. Первинне енергопостачання, викопні види палива, 2015 рік (%)

Невисокі, а значить сталі показники даних країн пов'язані з відсутністю як самих викопних видів палива, так і потреби в їх використанні, оскільки там наявні альтернативні джерела енергії, наприклад термальні води. Також це зумовлено широким використанням відновлюваних джерел енергії – гідроелектроенергії та лісових ресурсів, у той час як решта країн Європи продовжує використовувати викопні ресурси (власні чи імпортовані). Найгірший показник має Молдова – 95 %. Як видно з рис. 6, до першої групи належить одна країна – Ісландія, а до другої групи – Швеція. Склад

третьої групи охоплює 14 країн Європи, а четверта групи – 13 країн, у тому числі Україну. До п'ятої групи з найгіршими показниками входять: Білорусь, Боснія і Герцеговина, Греція, Молдова, Нідерланди, Польща та Росія. Дані щодо Андорри відсутні.

Показник середнього віку населення (рис. 7) ми зарахували до групи показників економічного виміру сталого розвитку, оскільки завдяки йому можна визначити працездатність населення та демографічний потенціал країни. Чим молодше населення, тим кращі перспективи країни.

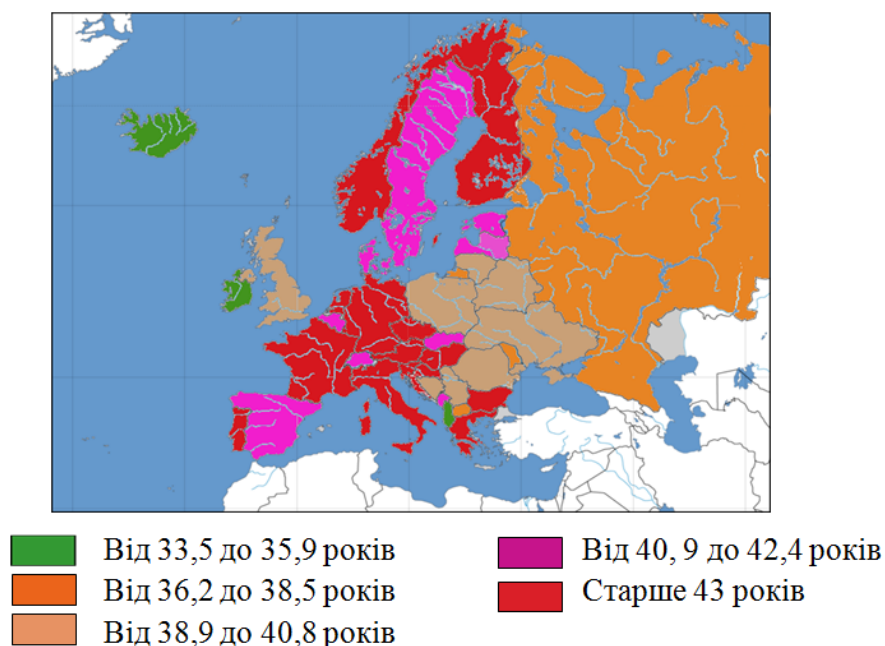

Рис. 7. Середній вік населення, 2015 (роки)

Наймоладше населення – в Албанії – 33,5 роки, а найстаріше – у Німеччині – 46,3 роки. Узагалі в усіх розвинених державах Європи спостерігається процес старіння нації, що пов'язано з розвитком медицини, зростанням очікуваної тривалості життя. З одного боку, це позитив, проте з іншого – це явище, яке в перспективі породжує чимало проблем (як економічних, так і соціальних). Американський демограф Ф. Ноутстейн вважає: «Проблема старіння – це зовсім не проблема, а лише песимістичний погляд на найбільший триумф людства» [3, с. 6],

На другому етапі дослідження країни Європи були розподілені на п'ять груп за рівнем розвитку кожного з дев'яти показників окремо. Залежно від значення показника кожна країна отримувала від одного (найвищий) до п'яти (найнижчий) балів. Потім розраховувалась ін-

тегральна оцінка як середній бал із дев'яти показників і визначалося місце в рейтингу.

На підставі аналізу вищенаведених дев'яти показників нами розроблено класифікацію суспільного розвитку держав Європи відповідно до реалізації концепції сталого, тобто збалансованого еколого-соціально-економічного розвитку. За середнім балом країни було розподілено на чотири групи й виявлено таке (країни наведені за рейтингом у спадному порядку):

1. Найбільш просунуті в напрямку сталого розвитку країни: Ісландія, Норвегія, Швеція, Люксембург, Андорра, Швейцарія. Усього перші шість країн із середнім значенням бала від 1,4 (Ісландія) до 2,4 (Швейцарія).

2. Країни, розвинені вище середнього рівня: Австрія, Словаччина, Фінляндія, Данія, Ірландія, Іспанія, Словенія, Німеччина, Угорщи-

на, Велика Британія, Латвія, Бельгія, Франція, Чорногорія. усього 14 держав із середнім значенням бала від 2,56 (Австрія) до 3,0 (Бельгія, Франція, Чорногорія).

3. Країни, розвинені нижче середнього рівня: Литва, Хорватія, Чехія, Греція, Польща, Португалія, Албанія, Естонія, Нідерланди, Білорусь, Румунія, Сербія. Усього 12 держав із се-

реднім значенням бала від 3,11 (Литва, Хорватія, Чехія) до 3,44 (Білорусь, Румунія, Сербія).

4. Країни, малорозвинені у вимірах сталого розвитку: Молдова, Україна, Італія, Боснія і Герцеговина, Македонія (колишня Республіка Югославія), Росія, Болгарія. Усього сім держав із середнім значенням бала від 3,56 (Молдова, Україна) до 4,11 (Болгарія) (рис. 8).

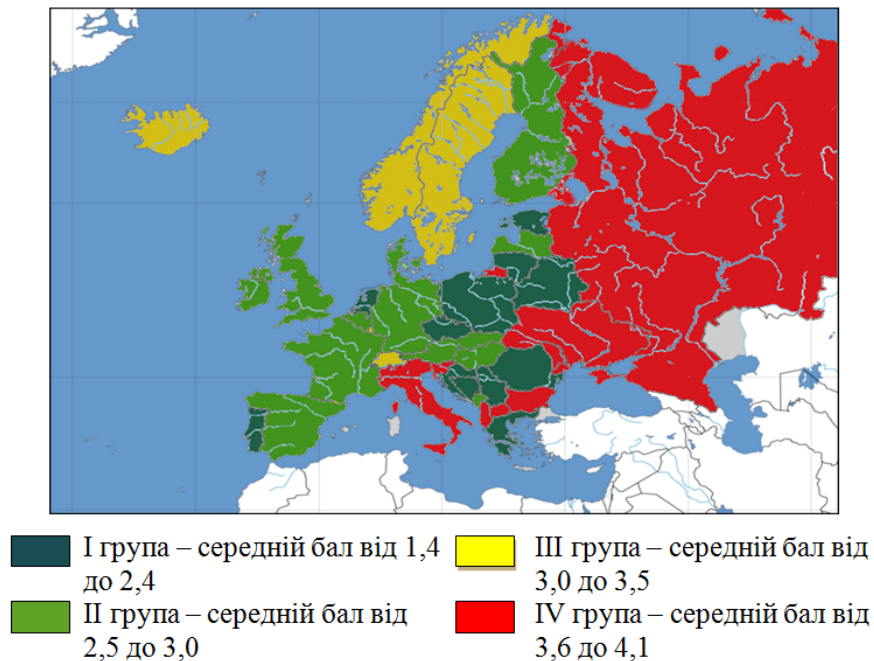

Рис. 8. Інтегральна оцінка країн Європи у вимірах сталого розвитку, 2015 рік

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Завдяки всебічному аналізу основних показників, які відображають екологічні, економічні та соціальні параметри суспільного розвитку, було виявлено, що країни Європи мають дуже різний рівень розвитку: найвищий – країни Бенілюксу, Північної Європи (Швеція, Фінляндія, Норвегія, Данія, Велика Британія) та Західної Європи (Німеччина та Франція). Найнижчий – країни Східної Європи (Україна, Росія, Молдова), а також країни Балканського півострова (Греція, Македонія, Албанія, Болгарія).

Отже, найбільше до реалізації концепції сталого розвитку наблизилась Ісландія, а найдаліше – Болгарія. Парадоксальним виявилось потрапляння Італії як економічно розвинутої країни та члена «Великої сімки» до групи малорозвинених країн у вимірах сталого розвитку.

Найменш чисельними виявились перша (найрозвиненіші) та остання (слаборозвинені у вимірах сталого розвитку) групи, які нараховують шість і сім країн Європи відповідно. Найбільш чисельна – група країн із рівнем досягнення сталого розвитку вище середнього (14 країн). Із групи пострадянських країн найбільш просунутою шляхом сталого розвитку є Латвія (вище середнього), потім ідуть Литва, Естонія, Білорусь (нижче середнього), до групи слаборозвинених і малорозвинених потрапили Молдова, Україна, Росія.

На прикладі країн Європи загалом спостерігається відповідність між рівнем економічного розвитку (за показником ВВП) та рештою показників сталого розвитку, хоча Італія є винятком. Проте в геопросторовому відношенні виявляється чітка тенденція до спаду показників сталого розвитку в напрямку з півночі на південь. Тобто, країни Північної Європи мають більш збалансований за екологічними й соці-

альними показниками економічний розвиток, ніж країни Південної Європи. У цьому контексті Італія не є винятком.

За інтегральною оцінкою індикаторів сталого розвитку Україна займає 34 місце в рейтингу із сорока проаналізованих країн Європи й належить до групи малорозвинених у реалізації концепції сталого розвитку країн.

Таким чином, на сучасному етапі Україні необхідно обрати шлях свого оптимального розвитку, який забезпечить необхідну ефективність соціально-економічної трансформації системи, належний рівень життя та екологічну безпеку, адже ключовою ідеєю концепції сталого розвитку є забезпечення високого рівня життя населення, що передбачає гармонійний розвиток економічної, екологічної й соціальної сфери. Саме тому перспективним є поширення даного дослідження на прикладах інших макрорегіонів світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Буркинський Б. В. Еколого-економічні основи регулювання природопольовання і розвитку / Б. В. Буркинський, В. М. Степанов, С. К. Харичков // ИПРЭИ НАН України. – Одеса : Феникс, 2005. – 575 с.
- Лісовський С. А. Економіко-географічні засади збалансованого розвитку України : автореф. дис... д-ра геогр. наук: 11.00.02 / С. А. Лісовський ; НАН України. Ін-т географії. – Київ, 2004. – 36 с.
- Населення України. Імперативи демографічного старіння : монографія / [С. Ю. Аксьонова, Б. О. Крімер, І. О. Курило та ін.]. – Київ : ВД «АДЕФ-Україна», 2014. – 288 с.
- Сталий розвиток регіонів України / за ред. М. З. Згуровського. – Київ : НТУУ «КПІ», 2009. – 197 с.
- Федунь Ю. Б. Політика сталого еколого-економічного розвитку України в умовах інтеграції до ЄС : автореф. дис... канд. економічних наук 08.00.02 / Ю. Б. Федунь ; Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів, 2011. – 22 с.
- Шуканов П. В. Глобальний цивілізаційний простір: науково-методологічні засади суспільно-географічного дослідження : монографія / П. В. Шуканов ; за наук. ред. проф. К. А. Немця. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 287 с.
- Human Development Index [Електронний ресурс] / United Nations: United Nations Development Programm. – Режим доступу: <https://data.undp.org/dataset/HDI-Indicators-by-Country-2015/nz26-sffk?> (дата звернення: 21.05.17). – Назва з екрана.
- Human development report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://report.hdr.undp.org/> (дата звернення: 21.05.17). – Назва з екрана.
- International Energy Agency. World Energy Outlook 2010 [Електронний ресурс] // IEA/OECD. – 2010. – 73 р. – Режим доступу: http://www.worldenergyoutlook.org/media/weowebiste/2010/WEO2010_es_english.pdf (дата звернення: 21.05.17). – Назва з екрана.
- World Bank Open Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення: 21.05.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

- Burkins'kij, B. V., Stepanov, V. M. & Harichkov, S. K. (2005). *Jekologo-jekonomicheskie osnovy regulirovanija prirodo-pol'zovanija i razvitija [Ecological and economic bases of regulation of nature management and development]*. Odessa : Feniks [in Russian].
- Lisov'skyi, S. A. (2004). *Ekonomiko-heohrafichni zasady zbalansovanoho rozvytku Ukrainy [Economic-geographical principles of balanced development of Ukraine]*. Kyiv : NAN Ukrainy. Instytutheohrafii [in Ukrainian].
- Aks'onova, S. Iu., Krimer, B. O., Kurylo, I. O. & Libanova, E. M. (2014). *Naselennia Ukrainy. Imperatyvy demohrafichnoho starinnia [The population of Ukraine. Imperatives of demographic aging]*. Kyiv : VD «ADEF-Ukraina» [in Ukrainian].

4. Zghurovs'kyi, M. Z. (2009). *Stalyi rozvytok rehioniv Ukrainy [Sustainable development of regions of Ukraine]*. Kyiv : NTUU «KPI» [in Ukrainian].
5. Fedun', Iu. B. (2011) *Polityka staloho ekoloho-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy v umovakh intehtratsii do YeS [The policy of sustainable ecological and economic development of Ukraine in conditions of integration into the EU]*. L'viv : L'vivs'kyi natsional'nyi universytet im. I. Franka [in Ukrainian].
6. Shukanov, P. V. (2013) *Hlobal'nyi tsyvilizatsiyni prostir: naukovo-metodolohichni zasady suspil'no-heohrafichnoho doslidzhennia [Global civilizational space: scientific and methodological principles of socio-geographical research]*. Poltava : PUET [in Ukrainian].
7. United Nations. Development Programm. Human Development Index. (2015). <https://data.undp.org/dataset/HDI-Indicators-by-Country-2015/nz26-sffk?> Retrieved from <https://data.undp.org/dataset/HDI-Indicators-by-Country-2015/nz26-sffk?> (accessed 21 May 2017).
8. Human development report. (n.d.). <http://report.hdr.undp.org/>. Retrieved from <http://report.hdr.undp.org/> (accessed 21 May 2017).
9. International Energy Agency World Energy Outlook 2010 (2010). http://www.worldenergyoutlook.org/media/weowebiste/2010/WEO2010_es_english.pdf. Retrieved from http://www.worldenergyoutlook.org/media/weowebiste/2010/WEO2010_es_english.pdf (accessed 21 May 2017).
10. World Bank Open Data (2015). <https://data.worldbank.org/>. Retrieved from <https://data.worldbank.org/> (accessed 21 May 2017).

П. В. Шуканов, доктор географических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»); **А. А. Шуканова**, кандидат педагогических наук, доцент; **Д. М. Гладир** (Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко). **Геопространственная дифференциация стран Европы в измерениях устойчивого развития.**

Аннотация. Цель статьи заключается в раскрытии геопространственных аспектов современного состояния реализации концепции устойчивого развития на примере стран Европы. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: теоретического анализа, синтеза и обобщения научной литературы для научной базы исследования проблемы устойчивого развития; статистического метода для характеристики статистических данных относительно индикаторов устойчивого развития стран Европы; картографического метода для поддержки исследования картами; метода балльных оценок, критериального анализа и ранжирования с использованием расчетов и инструментов программы Microsoft Excel. **Результаты.** Отобраны и проанализированы основные показатели, которые отражают экологические, экономические и социальные измерения устойчивого развития. **Практическая значимость результатов исследования.** Осуществлено группирование и ранжирование 40 стран Европы по показателям устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, страны Европы, измерения устойчивого развития, геопространственные тенденции.

P. Shukanov, Dc. Geogr. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade); **A. Shukanova**, Cand. Ped. Sci., Docent; **D. Gladir** (Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University). **Geographical differentiation of the European countries in terms of sustainable development.**

Annotation. Purpose. The geospatial aspects of the current implementation of the sustainable development concept based on the European countries are described in the article. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: theoretical analysis and synthesis of scientific literature for the scientific basis of the problem of sustainable development studying; a statistical method for the characterization of sustainable development statistics indicators in Europe; cartographic method for supporting research of cartographs; ball grading, criteria analysis, and ranking, using calculations and Microsoft Excel Tools. **Findings.** The author has selected and analyzed the key indicators that reflect the environmental, economic and social dimensions of sustainable development. **Practical value.** Forty European countries are grouped and ranked in terms of the indicators of sustainable development.

Keywords: sustainable development, European countries, dimensions of sustainable development, geospatial trends.

СУТЬ ТА ПРИНЦИПИ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ

А. П. ГОЛОД, кандидат географічних наук, доцент
(Львівський державний університет фізкультури);
М. В. КРИШТОПА
(Черкаський державний технологічний університет)

Анотація. Метою статті є визначення основних принципів модернізації регіональних теоретичних систем. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Сфера туристичної діяльності сьогодні є невід'ємним компонентом економічного й соціального розвитку регіону та країни загалом. Статтю присвячено питанням реформування туризму в регіонах України. Обґрунтовано поняття «модернізація» з позиції інноваційного розвитку. **Практична значущість результатів дослідження.** Представлено ключові принципи модернізації регіональних туристичних систем, які можуть бути основою для стратегічного проектування та планування у сфері управління розвитком туризму на регіональному рівні.

Ключові слова: модернізація, регіональна система, туризм, інноваційний розвиток, сфера послуг.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Реформування економіки України, що викликало реструктуризацію на всіх рівнях виробничих і споживчих сфер, зумовило перерозподіл власності, зuboжіння значної частини населення, неплатоспроможність різних суб'єктів господарювання. Це стосується галузей виробничої сфери та сфери послуг. Зупинити цей процес, створити сприятливі умови для економічного й соціального розвитку є однією з найактуальніших проблем наукової та практичної діяльності. Визначальне становище в цьому відношенні займають прогресивні галузеві й міжгалузеві комплекси економіки та сфери послуг.

Туризм – система соціально-економічної діяльності, яка вийшла на рівень міжнародно значущих. Власне, таку оцінку можна застосувати тільки відносно туристських формувань високорозвинених країн. В Україні така орієнтація може бути обумовлена в разі забезпечення розвитку інституційної та інфраструктурної основи, відповідної рекреаційним ресурсам країни. Отже, модернізація регіональних туристичних систем є одним із ключових завдань у вирішенні даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи теорії модернізації, ми спиρασємось на основні трактування цього понятійно-категоріального апарату таких учених як Є. Бистрицький, І. Бураковський, П. Штомпо, К. Бужимська, М. Вебер, О. Конт, М. Леві, Є. Хаген, А. Тойнбі, У. Ростю, Д. Белл, З. Базман, Р. Пребиш, Т. Дус-Сантус, Ф. Перу, Ж. Будвіль, Е. Хіллі, Є. Лемер, Р. Солоу, П. Ромер та інших дослідників, які дають нам підстави вважати, що модернізація є вирішальною у просторовому розвитку регіонів.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення основних принципів модернізації регіональних теоретичних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах переходу суспільних систем до нових технологічних укладів та економіки знань особливо актуальним стає питання визначення напрямів розвитку галузей невиробничої сфери. Подібні напрями можуть бути успішно обґрунтованими із застосуванням концепції інноваційного розвитку. Однак інноваційний розвиток, роблячи акценти на пріоритетності управління інноваціями

на різних ієрархічних рівнях економічних систем, не може одночасно змінити структуру й напрями розвитку відповідної системи.

Процес інноваційного розвитку є тривалим і часто охоплює лише новітні види економічної діяльності. Дещо перебільшуючи їх перспективність та економічну ефективність. Водночас традиційні підходи, що застосовуються в низці галузей, також потребують перегляду й удосконалення. Питання, що постають у цьому контексті, виходять за межі традиційного розуміння інноваційного розвитку й потребують нових підходів, які, на прикладі сфери туризму, доцільно трактувати в рамках концепції модернізації, зокрема на підставі положень системного підходу.

Модернізація не виключає інноваційний розвиток, а є просто ширшим за масштабами та можливими наслідками процесом, який охоплює всі види економічної діяльності в регіоні та спрямований на їх прогресивні якісні й кількісні зміни. Відповідно, метою модернізаційних процесів у регіоні є його збалансований розвиток. З урахуванням специфіки різних видів економічної діяльності модернізацію економічної системи регіону доцільно розглядати окремо у рамках тієї чи тієї галузі (групи видів економічної діяльності, що об'єднані спільною метою).

Регіональна система галузі туризму є складовою частиною єдиної туристичної системи країни. При цьому вона складається з ієрархічно взаємопов'язаних територіальних утворень, які, у свою чергу, також представляють собою різні складені та взаємопов'язані підсистеми меншого масштабу. Кожна подібна система виконує свої певні функції в системі більш високого рівня. Саме тому регіональна туристична галузь, яка виступає в ролі мезорівня української туристичної галузі, є окремим самостійним сегментом економіки країни. Основною метою створення туристично привабливого простору регіону є ефективна інтеграція в загальнодержавну туристичну систему, що базується на принципах взаємозв'язку інтересів і рівноправності відносин [4].

Проблема модернізації регіональних туристичних систем (РТС) може успішно бути вирішеною, спираючись на положення концепції безпеки туризму в регіоні. «Точками дотику» концепцій модернізації та безпеки туризму в регіоні є його збалансований розвиток як

мета функціонування відповідної системи та підвищення конкурентоздатності регіону як на державному, так і на міжнародному рівні. Відповідно, процес модернізації розвитку регіональної туристичної системи на базі гарантування її безпеки слід називати модернізаційно-безпечним розвитком.

Виходячи із твердження про те, що в сучасних умовах основою модернізації регіональних туристичних систем є гарантування їх безпеки, можемо виокремити кілька ключових принципів такої модернізації:

1. Інноваційність. Не заперечуючи необхідності інноваційного розвитку, модернізація РТС передбачає збалансований розвиток усіх її підсистем, їх якісне й кількісне оновлення. У такому трактуванні, зокрема стосовно туристичної діяльності, сама методологія модернізаційно-безпечного розвитку має інноваційний характер. Розробка та впровадження стратегічних управлінських рішень, що мають за мету гарантування безпеки туризму в регіоні, вимагають активного залучення таких підсистем РТС, як наукова та освітня, що водночас є складниками й інноваційної системи регіону. Слід також зауважити, що оновлення територіальної структури регіональних туристичних систем тісно пов'язане з виникненням і функціонуванням інноваційних просторових форм економічної діяльності – кластерів. Модернізація сучасних РТС неможлива також без широкого використання інноваційних технологій у туризмі як засобів і методів, що супроводжують та оптимізують усі етапи впровадження нововведень.

2. Регуляція і саморегуляція. Модернізація регіональних туристичних систем має базуватися на врахуванні функціональних особливостей утворень, що характеризуються дуалістичністю. З одного боку, РТС піддаються активному впливу низки регуляторів різного генезису, а з іншого – мають здатність до саморозвитку й саморегуляції. Така здатність зумовлена, насамперед, соціальною природою туризму як явища та синергетичним характером процесів, що відбуваються в рамках регіональної туристичної системи. Отже, важливим завданням модернізаційно-безпечного розвитку РТС має бути ефективне поєднання заходів державного регулювання з активізацією внутрішніх взаємодій з урахуванням характеристик конкретного туристичного регіону.

3. Соціальна орієнтованість. Наголошуючи на провідній ролі соціальної підсистеми регіональної туристичної системи, яка зумовлена специфікою туристичної діяльності як складника сфери обслуговування, необхідно зазначити, що модернізаційні процеси в РТС неодмінно мають бути спрямованими на оптимізацію соціальних взаємодій у регіоні у двох напрямках. По-перше, важливим є гарантування безпечності регіонального середовища загалом та окремих його інститутів для туристів. По-друге, критично необхідною, особливо в умовах пріоритетності туристичного розвитку регіону, є мінімізація деструктивного впливу туристичних потоків на місцеві спільноти, а також на розвиток інших галузей сфери обслуговування.

4. Позаінституційність модернізації РТС тісно пов'язана із двома вищепереліченими принципами. Незважаючи на те, що наявність інституцій регіонального розвитку є необхідною передумовою для ефективного розвитку більшості підсистем регіональної туристичної системи, сам процес модернізаційно-безпечного розвитку не має чітко визначеної інституційної бази. Соціальні фактори та природні передумови розвитку туристичних дестинацій мають скоріше просторове, ніж функціональне втілення, а створені на їх основі інституційні утворення – тимчасові й малоефективні з точки зору стратегічного планування.

5. Інтегративність. Модернізація регіональних туристичних систем у сучасних умовах є одним із складників процесів сучасної економічної інтеграції – як міжрегіональної, так і міждержавної. Указаний «зовнішній» вимір інтегративності модернізації РТС зумовлений роллю туристичних потоків у налагодженні й активізації міжрегіональних економічних зв'язків. Водночас існує також «внутрішній» вимір інтегративності, що полягає у збільшенні тисноти й ефективності зв'язків між підсистемами самої регіональної туристичної системи. Сукупний позитивний вплив модернізації РТС на соціально-економічний розвиток регіону також може розглядатися в контексті інтегративності.

6. Поліструктурність. Модернізація охоплює різні ієрархічні та просторові рівні функціонування регіональних туристичних систем. Зокрема, оновлення потребують як інституційна, так і соціальна та ресурсна структури РТС.

Різноманітним є також інфраструктурний складник РТС, що тісно пов'язаний з інноваційними просторовими структурними утвореннями туристичного характеру (центрами, дестинаціями, кластерами та ін.).

7. Просторовість та екосистемність. Удосконалення просторової структури РТС є одним із провідних завдань регіональної модернізаційної політики у сфері туризму. Це зумовлено переважною орієнтацією туристичних потоків на природні та малозмінені культурні об'єкти дестинацій. Однією із просторових закономірностей розвитку РТС є залежність його векторів від транспортної інфраструктури регіону, зокрема мережі шляхів сполучення. У цьому контексті просторовість модернізації пов'язана із закономірним поєднанням процесів концентрації, диференціації та утворення мереж у туристичній діяльності регіону.

Зважаючи на «приороорієнтованість» багатьох видів туризму, модернізацію структури й функціональних особливостей дестинації та РТС доцільно аналізувати з точки зору екосистемології. У цьому сенсі особливого значення набуває гарантування екологічної безпеки туризму з метою збалансованого розвитку, а у кризових умовах – навіть забезпечення самого існування відповідної системи.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, перелічені принципи модернізації, у поєднанні з концептуальними засадами розвитку регіональних туристичних систем в умовах гарантування їх безпеки, можуть бути основою для стратегічного проектування та планування у сфері управління розвитком туризму на регіональному рівні. Неодмінною складовою частиною концепції модернізації РТС має бути врахування її просторового виміру з позицій інноваційності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дмитренко В. М. Удосконалення організації і технологій державного регулювання розвитку сфери туризму / В. М. Дмитренко // Дні науки : зб. тез доп. : у 3 т. (11–12 жовтня 2007 р.). – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2007. – Т. 2. – С. 342–345.

2. Модернізація туристознавства: теорія і практика партнерства : монографія / кол. авт. ; за заг. ред. Г. П. Скляра. – Полтава : ПУЕТ, 2015. – 372 с.
3. Модернізація України : визначення пріоритетів реформ. Проект до обговорення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua> (дата звернення: 30.04.17). – Назва з екрана.
4. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки / А. П. Павлюк, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська та ін. ; за ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2012. – 104 с.
5. Хлоп'як С. В. Управління туристичною галуззю: стан та перспективи / С. В. Хлоп'як // Регіональні перспективи. – 2000. – № 2–3 (9–10). – С. 345–346.
2. Skljjar, G. P. (Ed.). (2015). *Modernizacija turizmuoznavstva: teorija i praktyka partnerstva [Modernization of Tourism Studies: Theory and Practice of Partnership]*. Poltava : PUET [in Ukrainian].
3. Modernizacija Ukrainy: vyznachennja priorytetiv reform. Proekt do obgovorennja [Modernization of Ukraine: Identifying Reform Priorities. Project to discuss]. (n.d.). <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua>. Retrieved from <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua> (accessed 30 April 2017) [in Ukrainian].
4. Pavljuk, A. P., Pokryshka, D. S. & Belins'ka, Ja. V. (2012). *Strukturni peretvorennja v Ukraini: peredumovy modernizacii ekonomiky [Structural Transformations in Ukraine: Preconditions for the Modernization of the Economy]*. Ja. A. Zhalil (Ed.). Kyiv : NISD [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Dmytrenko, V. M. (2007). Udoskonalennja organizacii i tehnologij derzhavnogo reguljuvannja rozvytku sfery turizmu [Improvement of organization and technologies of state regulation of tourism development]. *Dni*
5. Hlopjak, S. V. (2000). Upravlinnja turystychnoju galuzzju: stan ta perspektyvy [Management of the tourism industry: the state and prospects]. *Regional'ni perspektyvy – Regional perspectives*, 2–3 (9–10), 345–346 [in Ukrainian].

А. П. Голод, кандидат географических наук, доцент (Львовский государственный университет физической культуры); **М. В. Криштопа** (Черкасский государственный технологический университет). **Суть и принципы модернизации региональных туристических систем.**

Аннотация. Целью статьи является определение основных принципов модернизации региональных теоретических систем. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Сфера туристической деятельности сегодня является неотъемлемым компонентом экономического и социального развития региона и страны в целом. Статья посвящена вопросам реформирования туризма в регионах Украины. Обосновано понятие «модернизация» с позиции инновационного развития. **Практическая значимость результатов исследования.** Представлены ключевые принципы модернизации региональных туристических систем, которые могут быть основой для стратегического проектирования и планирования в сфере управления развитием туризма на региональном уровне.

Ключевые слова: модернизация, региональная система, туризм, инновационное развитие, сфера услуг.

A. Golod, Cand. Geogr. Sci., Docent (Lviv State University of Physical Education); **M. Krystopa** (Cherkasy State Technological University). **The essence and principles of modernization of regional tourist systems.**

Annotation. The purpose of the article is to define the basic principles of modernization of regional theoretical systems. **Methodology of research.** The solution of the tasks set in the article was made using the methods of systematization, generalization, and dialectical approach. **Findings.** The sphere of tourism activity today is an integral part of the economic and social development of the re-

gion and the country as a whole. The article is devoted to the issues of reforming tourism in the regions of Ukraine. The concept of "modernization" from the position of innovative development is substantiated. **Practical value.** The key principles of modernization of regional tourism systems, which can be the basis for strategic planning and planning in the field of tourism development at the regional level, are presented.

Keywords: modernization, regional system, tourism, innovative development, sphere of services.

МЕХАНІЗМИ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВОДОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ У РАМКАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

О. С. КОЛТУНОВИЧ, кандидат економічних наук
(Незалежний український центр правових ініціатив та експертиз
«Правова держава», м. Київ)

Анотація. *Мета статті полягає у виявленні особливостей інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу в депресивних регіонах України. Статтю присвячено дослідженню проблем фінансово-бюджетного забезпечення процесів інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу в регіонах України в рамках децентралізації. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати.* *Запропоновано пріоритетні напрями з фінансово-інституційного забезпечення процесів модернізації та інноваційного розвитку на місцевому рівні. Розроблено механізми інституційного забезпечення процесів інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу депресивних регіонів. Практична значущість результатів дослідження.* *У статті обґрунтовано, що впровадження запропонованих пріоритетних напрямів сприятиме активізації процесів інноваційно-технологічної модернізації всіх підсистем водогосподарського комплексу України та апроксимації водного законодавства ЄС у вітчизняну практику.*

Ключові слова: депресивні регіони, фінансово-бюджетна політика, децентралізація, інноваційна політика, водогосподарський комплекс України.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Депресивні регіони України – території України, котрі мають суттєві відмінності за головними макроекономічними показниками та показниками соціального економічного розвитку, відстають за рівнем розвитку від інших регіонів України. У сучасній науці депресивні регіони розглядають як території, що відрізняються від інших регіонів за темпами соціально-економічного розвитку, де спостерігається стагнація економік. Дане твердження є не зовсім коректним, адже темпи розвитку не завжди відображають реальний рівень розвитку територій. Зокрема, обсяги промислового виробництва, обсяги експорту товарів, обсяги ВРП, рівень заробітної плати та зайнятості – усі ці показники повною мірою характеризуються не стільки темпами розвитку, скільки реальними обсягами.

В Україні відповідно до Закону України «Про внесення змін до закону «Про стимулювання розвитку регіонів» №1562-VI від 25 червня 2009 року визнаються депресивними регіони, у яких протягом останніх п'яти років показники валового регіонального продукту на одну особу є найбільш низькими [1]. Депресивними також визнані промислові райони, у яких протягом останніх трьох років середні показники рівня зареєстрованого безробіття та частка зайнятого у промисловості населення значно перевищують відповідні середні показники розвитку території цієї групи, а обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу й рівень середньомісячної заробітної плати значно нижче середніх показників розвитку території цієї групи.

Крім того, депресивними визнаються сільські райони, у яких протягом трьох років щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, рівень се-

редньомісячної заробітної плати та обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції на одну особу значно нижче відповідних середніх показників розвитку територій такої групи, а частина зайнятих у сільському господарстві значно перевищує їх [1].

За таких умов вирішення нагальних проблем депресивних регіонів, зокрема у водогосподарському комплексі, є неможливим і потребує формування інституційного базису фінансово-бюджетного забезпечення депресивних регіонів в умовах децентралізації. З огляду на це, фінансово-інституціональне забезпечення інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу потребує вдосконалення в напрямку імплементації в національну інноваційну систему водних відносин нових інституціональних механізмів водокористування, які дадуть можливість посилити капіталізацію і комерціалізацію водогосподарської діяльності в депресивних регіонах, сприяти розбудові територіальної водоохоронної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективності використання водних ресурсів протягом тривалого часу досліджуються у працях С. Дорогунцова, Б. Данилишина, В. Голяна, Л. Левковської, М. Хвесика, В. Мандзика. Питання модернізації та інноваційного розвитку економіки широко розкриті в наукових доповідях О. Амоші, В. Геєця, Л. Федулової, Б. Буркинського та ін. Попри це, питання інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів економіки, зокрема водогосподарського комплексу депресивних територій, в умовах поглиблення процесів регіоналізації й децентралізації потребують більш детального розгляду та принципово нових механізмів фінансового забезпечення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є: розглянути особливості інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу в депресивних регіонах України; визначити проблеми фінансово-бюджетного забезпечення та особливості інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу в регіонах України в рамках децентралізації; запропонувати пріоритетні напрями з фінансово-інституційного забезпечення процесів модернізації та інноваційного розвитку на місцевому рівні; розробити механізми інституційного забезпечення

процесів інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу депресивних регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У 2014 р. фінансова децентралізація зробила незалежними місцеві бюджети від державного бюджету та сприяла створенню можливостей планування розвитку депресивних територій, а також втіленню реальних інноваційних проектів. З 1 квітня 2014 року стартувала реформа місцевого самоврядування, яка базується на положеннях Європейської Хартії місцевого самоврядування і впроваджується на основі Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади.

Визначені у програмних документах Президента, Уряду та Верховної Ради України пріоритети децентралізації, серед яких – передача фінансових ресурсів і зміцнення матеріально-фінансової основи органів місцевого самоврядування [1]. Упровадження реформи було розпочато на основі Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, Програми діяльності Уряду, «Стратегії-2020» Президента України та відповідного плану з їх реалізації [2]. У результаті, відбулось значне зростання за відповідний період ресурсної бази громад.

Попри значне збільшення номінальних доходів територіальних громад залишаються невирішеними більшість стратегічних питань регіонального розвитку депресивних територій, зокрема інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу. Аналіз міжнародного досвіду децентралізації, зокрема у країнах Європейського Союзу, показує, що до функцій місцевого самоврядування Польщі, Латвії, Литви, Естонії та інших країн зараховують питання водопостачання, водовідведення, публічного управління водними ресурсами. У країнах ЄС існує підтримка цільових фондів, а також відповідних грантових проектів і програм [3, 4].

Для прикладу, працюючи в Україні із 2007 року, Швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO напрацював оптимальну модель створення мережі водопостачання в селах, малих містах, а також водовідведення в селах цілого ряду депресивних регіонів. Одним із

позитивних прикладів реалізації проблем водокористування став Проект #ВОДАВСЕЛО «Сільське питне водопостачання: від ідеї – до реалізації», що узагальнює досвід реалізації більш як 130 проектів водопостачання у різних регіонах України за підтримки проекту DESPRO [5].

При цьому для мешканців депресивних регіонів доступ до сталого та безпечного водопостачання залишається вкрай складним. За даними Спільної моніторингової програми ВООЗ/ЮНІСЕФ, у 2012 р. доступом до централізованого водопостачання користувалося лише 22 % сільських мешканців [6]. Відповідно близько 11 млн жителів сіл депресивних територій змушені використовувати інші джерела – струмки, криниці, неглибокі свердловини.

За таких умов, головним ресурсом інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу депресивних регіонів має стати плата за спеціальне використання водних ресурсів на користь територіальних громад. Збір за спеціальне використання водних ресурсів – один із складу загальнодержавних податків і зборів, який уведено для забезпечення раціонального використання водних ресурсів [7]. Водним кодексом України визначено, що водокористувачами є підприємства, установи, організації та громадяни України, а також іноземні юридичні та фізичні особи без громадянства, які здійснюють забір води з водних об'єктів, скидають у них зворотні води або користуються водними об'єктами [8]. Отже, усі вищевказані суб'єкти, що знаходяться на регіональному рівні, повинні сплачувати збір за спеціальне використання водних ресурсів до місцевих бюджетів і формувати відповідний фонд інноваційно-технологічної модернізації та регіонального розвитку депресивних територій.

Ще одним додатковим інструментом доповнення ресурсної бази Регіональних фондів інноваційно-технологічної модернізації є запровадження митного експерименту на загальнонаціональному рівні та створення Національного фонду інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу України. За прикладом реалізації пілотного проекту зі створення Дорожнього фонду в Україні, основними джерелами фінансування Національного фонду інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комп-

лексу України можуть виступати одразу декілька видів акцизних зборів і мит від окремих імпортерських груп товарів відповідного галузевого спрямування.

Завдяки прийняттю відповідного закону, у складі спеціального фонду держбюджету може бути створений окремий Національний фонд інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу України, куди надходитимуть кошти з оплачених мит (окремі групи товарів) та акцизних зборів [9]. Окремою Програмою Національного фонду можна акумулювати донорські (інвестиційні) кошти відповідних міжнародних проектів і програм за напрямом водокористування депресивних регіонів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Сьогодні сучасні тенденції водокористування у депресивних регіонах України не відповідають європейським стандартам. В умовах імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, а також водних Директив ЄС у сфері водокористування, депресивні регіони потребують принципово нових фінансово-бюджетних ресурсів, у зв'язку з чим пропонується:

- внесення змін до Податкового кодексу України щодо передачі доходів від збору за спеціальне використання водних ресурсів до місцевих бюджетів депресивних регіонів;
- створення Регіональних фондів інноваційно-технологічної модернізації. У рамках даних фондів пропонується реалізація довгострокових регіональних програм з інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу, а також підтримки кількох інших пріоритетних секторів економік депресивних регіонів;
- створення спеціального цільового Національного фонду інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу України з цільовим фінансуванням інноваційних проектів депресивних регіонів;
- акумулювання донорських та інвестиційних ресурсів окремою Програмою в рамках Національного фонду.

Усе це сприятиме збільшенню ресурсної бази місцевих бюджетів за цільовим спрямуванням із метою інноваційно-технологічної модернізації водогосподарського комплексу депресивних регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

REFERENCES

1. Верховна Рада України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua> (дата звернення: 5.06.2017). – Назва з екрана.
2. Міністерство фінансів України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua> (дата звернення: 5.06.2017). – Назва з екрана.
3. Європейський парламент : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/> (дата звернення: 5.06.2017). – Назва з екрана.
4. Європейська комісія : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/> (дата звернення: 5.06.2017). – Назва з екрана.
5. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://despro.org.ua/> (дата звернення: 5.06.2017). – Назва з екрана.
6. Програма розвитку ООН в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home.html> (дата звернення: 29.05.2017). – Назва з екрана.
7. Податковий кодекс України від 1.01.2011 № 2755-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/nk/> (дата звернення: 29.05.2017). – Назва з екрана.
8. Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-вр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.05.2017). – Назва з екрана.
9. Митний кодекс України від 07.06.2012 № 4495-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/mk/> (дата звернення: 29.05.2017). – Назва з екрана.
1. Sait Verhovnoi rady Ukrainy [Site of Verkhovna Rada of Ukraine]. (n.d.). <http://rada.gov.ua>. Retrieved from <http://rada.gov.ua> (accessed 5 June 2017) [in Ukrainian].
2. Sait Ministerstva Finansiv Ukrainy [Site of Ministry of Finance of Ukraine]. (n.d.). <http://www.minfin.gov.ua>. Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua> (accessed 5 June 2017) [in Ukrainian].
3. The European Parliament [Site of The European Parliament]. (n.d.). <http://www.europarl.europa.eu>. Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu> (accessed 5 June 2017) [in English].
4. The European Commission [Site of The European Commission]. (n.d.). <http://ec.europa.eu>. Retrieved from <http://ec.europa.eu> (accessed 5 June 2017) [in English].
5. Shveicarsko-ukrainskyi proekt “Pidtrymka decentralizacii v Ukraini” DESTRO [Swiss-Ukrainian project “Support for Decentralization in Ukraine” DESPRO]. (n.d.). <http://despro.org.ua>. Retrieved from <http://despro.org.ua> (accessed 5 June 2017) [in Ukrainian].
6. PROON v Ukraini [The UNDP in Ukraine]. (n.d.). <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home.html>. Retrieved from <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home.html> (accessed 29 May 2017) [in Ukrainian].
7. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 1.01.2011 № 2755-17 [Tax Code of Ukraine from January 1 2011 № 2755-17]. Retrieved from <http://sfs.gov.ua/nk> (accessed 29 May 2017) [in Ukrainian].
8. Vodnyi kodeks Ukrainy vid 06.06.1995 № 213/95-vr [Water Code of Ukraine from June 06 1995 № 213/95-vr]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80> (accessed 29 May 2017) [in Ukrainian].
9. Mytnyi kodeks Ukrainy vid 07.06.2012 № 4495-17 [Customs Code of Ukraine from June 07 2012 № 4495-17]. Retrieved from <http://sfs.gov.ua/mk> (accessed 29 May 2017) [in Ukrainian].

А. С. Колтунович, кандидат экономических наук (Независимый украинский центр правовых инициатив и экспертиз «Правовое государство», г. Киев). **Механизмы инновационно-технологической модернизации водохозяйственного комплекса депрессивных регионов в рамках бюджетной децентрализации.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении особенностей инновационно-технологической модернизации водохозяйственного комплекса в депрессивных регионах Украины. Статья посвящена исследованию проблем финансово-бюджетного обеспечения процессов инновационно-технологической модернизации водохозяйственного комплекса в регионах Украины в рамках децентрализации. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Предложено приоритетные направления по финансово-институциональному обеспечению процессов модернизации и инновационного развития на местном уровне. Разработаны механизмы институционального обеспечения процессов инновационно-технологической модернизации водохозяйственного комплекса депрессивных регионов. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение предложенных приоритетных направлений будет способствовать активизации процессов инновационно-технологической модернизации всех подсистем водохозяйственного комплекса Украины и аппроксимации водного законодательства ЕС в отечественную практику.

Ключевые слова: депрессивные регионы, финансово-бюджетная политика, децентрализация, инновационная политика, водохозяйственный комплекс Украины.

O. Koltunovych, Cand. Econ. Sci. (Independent Ukrainian Center for Legal Initiatives and Expertise "Legal State", Kyiv). **Mechanisms of innovation and technological modernization of the of the water management complex of depressive regions in budget decentralization.**

Annotation. The purpose of the paper is to identify the features of innovation and technological modernization of the water management complex in depressed regions of Ukraine. The article is devoted to the study of the problems of financial and budgetary provision of processes of innovation and technological modernization of the water management complex in the regions of Ukraine within the framework of decentralization. **Methodology of research.** The solution of the tasks set in the article is carried out with the help of the following general scientific and special methods of research: analysis and synthesis, systematization and synthesis, a dialectical approach. **Findings.** The priority directions of financial and institutional support of processes of modernization and innovation development at the local level are offered. The mechanisms of institutional support of the processes of innovation and technological modernization of the water management complex of depressed regions have been developed. **Practical value.** The article substantiates that the introduction of the proposed priority directions will help to intensify the processes of innovation and technological modernization of all subsystems of the water management complex of Ukraine and approximation of EU water legislation into domestic practice.

Keywords: depressive regions, fiscal policy, decentralization, innovation policy, water management complex of Ukraine.

II. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 347 (091)

ДІАХРОНІЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ІЗ 1774 ПО 2014 РР. ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

О. В. КУЛЬТЕНКО, кандидат юридичних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає в дослідженні діахронічної еволюції інформаційно-комунікаційних технологій із 1774 по 2014 рр. та її впливу на рівень економічного розвитку України. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації, узагальнення та порівняння, діалектичного методу. **Результати.** У публікації розглянуто проблемні питання «цифрової нерівності» держав. Проаналізовано теоретичний базис гуманітарних передумов виникнення і розвитку телекомунікації. Здійснено абстрагування фактів в історії телекомунікації за їх кількісними показниками за період 1774–2014 рр. **Практична значущість результатів дослідження.** Установлено наявність діахронічної складової у правовому регулюванні суспільних відносин у цій сфері. Висвітлено економічні показники України із 2012 по 2013 рр. у кореляції до розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: історія, юриспруденція, право, держава, міжнародний телекомунікаційний союз, інформаційно-комунікаційні технології, суспільні відносини, телекомунікації.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Національний характер народу є лише одним із факторів, що визначає позитивність права. Якщо духи народів самі по собі конечні, то світовий дух «необмежений» [1, с. 224].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Універсальна історія позитивного права є для нього «подорожжю» і шляхом через усе національне законодавство (у якому знайшов своє відображення народний дух). Історик будь-якої

держави вивчає універсальну історію народів, а правознавець має впорядковувати як усе законодавство, так і його історію. Можна стверджувати, що Едуард Ганс схвально сприймає вимогу Людвіга Фейєрбаха про порівняння універсальної юриспруденції й універсальної історії [2, с. 754].

На жаль, практикуючі юристи застосовували позитивне право на умовах висвітлення законодавства римського або німецького народу у формі панівних уявлень відповідного часу. Вони звертались як до римського, так і

до німецького права не для того, щоб виявити власні уявлення цих народів.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні діяхронічної еволюції інформаційно-комунікаційних технологій із 1774 по 2014 рр. та її впливу на рівень економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Філософія критично вплинула на правову науку, створивши колізію, яка абсолютно розмежувала позитивне право із природним [3, с. 15].

Юристи-позитивісти зайнялися вивченням існуючого правового матеріалу, рідко звертаючись до природного права, а природне право поступово очистилося від позитивного, яке й було його змістом.

У глобальному масштабі суспільство розділилося на «індустріальний» і «постіндустріальний» («інформаційний») табори, які характеризуються істотними, а часом і кардинальними відмінностями за рівнем якості й кількості задоволення громадських та особистих потреб народу, а також укладу й ефективності юридичної діяльності. Інформаційні технології настільки глибоко проникли в побутову

та виробничу сферу життя населення планети, що, крім позитивних ефектів, призвели й до негативної тенденції – виникнення загрози «цифрової нерівності», яка допускає факт розриву в цивілізаційному розвитку держав як результату їх диференційованого доступу до засобів комунікації [4, с. 13].

Недовгий вік інформаційної епохи об'єктивно зумовив факт практично повної відсутності фундаментальних наукових досліджень із цієї проблематики, проте, звертаючи увагу до утворену колізію між позитивним і природним правом, укажемо на особливу обставину утворення цієї колізії, яка полягає у створенні, використанні та поширенні комунікативних технологій. З цієї причини у процесі дослідження використовувалися фрагменти джерел із різних сфер наукового пізнання.

Проаналізуємо теоретичний базис гуманітарних передумов виникнення і розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), вивчивши у хронологічній послідовності наукові праці таких зарубіжних учених футурологічної спрямованості, як Д. Белл, І. Бестужев Лада, В. Іноземцев, М. Каришев, М. Кастельс, А. Кларк, Е. Масуда, Е. Тоффлер та ін. (табл. 1.)

Таблиця 1

Історія інформаційно-комікаційних технологій

Період	Наукові праці
1600	Вільям Гільберт опублікував першу наукову працю про магнетизм та електрику. Використовуючи грецький бурштин, він здобув електрон. Для опису ефектів, які бачив В. Гілберт, ним було вперше вжито латинське слово «electricus»
1667	Британський учений Роберт Гук виготовив акустичний телефон, що передає звук через телеграф
1730	Френсіс Мур проплив на Схід річкою Гамбії (Африка). Він зауважив, що іноді в барабани «стукали при наблизенні ворога» і, нарешті, «за надзвичайних обставин» за допомогою барабанів викликали допомогу з довколишніх міст [5, с. 17]
1774	Жорж Луї Лесаж побудував експериментальний телеграф, що з'єднував дві кімнати в його будинку в Женеві
1792	Клод Чаппе (Claude Chappe) винайшов систему семафора (її назвали телеграф), рухи рук указували букви алфавіту, або кодовані слова. Перша національна мережа була встановлена у Франції цього ж року
1800	Винайдення Алессандром Вольта першого у світі електричного акумулятора – «вольтового стовпа»
1804	Франсіско Сальва у місті Кампала запропонував систему телеграфу, використовуючи електроліз, щоб здійснити передачу електричного струму
1809	Самуель Томас фон Земерінг продемонстрував електрохімічний телеграф, струм від вольтового стовпа був посланий одним із 35 проводів (по одному для кожної букви або цифри)
1816	Френсіс Роналдсей побудував високовольтну статично-електричну телеграфну систему на території свого будинку, що включала 13 км кабелю, укладеного у скляну трубку
1825	Застосування перших електромагнітів британським ученим Вільямом Ствердженням дозволило подолати опір довгих телеграфних проводів

Продовж. табл. 1

Період	Наукові праці
1826	Харрісон Грей Джар послав перше телеграфне повідомлення у Сполучених Штатах, використовуючи електролітичний принцип, щоб створити мітки на лакмусовому папірці
1830	Американський учений Джозеф Генрі експериментував із використанням електроенергії, щоб викликати магнетизм віддалено
1831	Британський учений Фарадей описав електромагнітну індукцію, установивши, що магнетизм може вплинути на промені світла. Його припущення, що лінії електромагнітної сили простягаються від заряджених тіл в їх оточенні, стало основою концепції радіозв'язку
1832	Відбулася перша електрична революція. П. Л. Шиллінг установив у Петербурзі за допомогою механіка І. А. Швейкіна перший в історії електромагнітний телеграф. Прилад, створений Шиллінгом, використовував статичну електрику, здобуту за допомогою електролізу, і мав стрілочну індикацію, передача сигналів у ньому відбувалась по проводах, які розшифровувались у букви оператором приймального телеграфного апарату згідно з розробленою спеціальною таблицею кодів
1835	Джозеф Генрі винаходить електричне реле, що дозволяє повторити й посилити малопотужний сигнал під час передачі телеграфних повідомлень
1837	Американський лікар Чарльз Графтон Пейдж виявив, що звуки різної висоти виходять, коли намагніченість заліза швидко змінюється. Він назвав це «гальванічна музика»
1839	Перший комерційний сервіс у світі електричної телеграфії було відкрито в Лондоні 183 року британським ученим Чарльзом Уїтстоном у партнерстві з бізнесменом Вільямом Фотерджілом Куком
1840	Шотландський винахідник Олександр Бейн уперше випробував ідею зменшення зображення сканованих ліній телеграфної передачі
1982	Британський дипломат та адміністратор сер Дональд Мейтленд, очолюючи незалежну комісію із всесвітнього розвитку електрозв'язку, установив, що поліпшення розвитку телекомунікації корелюється з економічним зростанням; він уперше звернув увагу міжнародної громадськості на величезну незбалансованість (диспропорції) у доступі до послуг телекомунікаційних систем між промислово розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Опубліковано цю інформацію було в 1985 р. під назвою «The Missing Link». Зазвичай, використовується неофіційна назва «Мейтленд звіт»
1982	У Німеччині виставлено на продаж перший музичний диск Philips: вальси Шопена у виконанні піаніста Аррау
1983	3 червня було продано перший у світі мобільний телефон. Виробник – компанія «Motorola» – назвав його «ДунаТАС 8000Х». Він важив майже 800 г, його довжина становила 33 см. Коштував телефон 3 995 дол. США. У перший рік продажу було придбано 12 000 таких телефонів
1984	Здійснюється перехід на цифрові технології, який призводить до нових стандартів МТС (ITU) для волоконно-оптичних мереж. Зв'язок стає можливим не лише через телефон, а й комп'ютер та інші пристрої – відбулася зміна орієнтира із приходом цифрових технологій. Мережі можуть переносити швидше й більше інформації
1990	Код всесвітньої павутини (WorldWideWeb) став доступний для усіх користувачів, люди в усьому світі почали збиратися і обмінюватися інформацією. Інтернет, з безліччю його застосувань, став одним з основоположних аспектів інфраструктури, економічного та соціального життя, у всьому світі
1992	У Женеві 22 грудня відбулася конференція, яка визнала необхідність адаптувати структуру МТС (ITU) до прискорення прогресу в галузі телекомунікації. Було створено нову структуру організації, засновану на трьох секторах, які займаються розробкою, стандартизацією та радіозв'язком
1993	На міжнародній конференції радіозв'язку було затверджено розподіл спектра радіочастот для мобільного зв'язку у форматі 2G
1994	Сектор радіозв'язку МТС (ITU) ухвалює Рекомендацію М.1076 на бездротовий зв'язок для людей із порушеннями слуху
1997	Було створено Фонд розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ICTs), що збирає кошти з державного та приватного секторів для фінансування широкого кола національних та регіональних проектів
1998	01 січня завершено розроблення стандарту новітнього офіційного сигналу «SOS» у зв'язку із впровадженням сучасного супутникового зв'язку
2000	На конференції МТС (ITU) прийнято рішення пов'язати системи мобільного зв'язку в усьому світі. Цим рішенням було закладено основу для створення і використання сучасних високошвидкісних бездротових пристроїв, підключених до Інтернету. У рішенні також схвалено технічні специфікації і стандарти для наступного покоління комунікації формату 3G та системи під назвою International Mobile Telecommunications-2000 (IMT-2000)

Продовж. табл. 1

Період	Наукові праці
2001	Першу мережу 3G розгорнуто в Японії
2001	Генеральна Асамблея ООН схвалила проведення двох фаз Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (WSIS)
2003	Під патронатом ООН відбувся перший Всесвітній саміт із питань інформаційного суспільства. Пропозицією першого в історії міжнародного збору стала необхідність установлення потенціалу інформаційних і комунікаційних технологій
2006	30 жовтня МТС (ITU) відзначив 100-річчя впровадження радіозв'язку
2006	Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію, яка передбачає, що Всесвітній день інформаційного суспільства відзначатиметься щороку 17 травня
2006	Засновано офіційний форум ООН для вивчення питань про управління Інтернетом
2007	МТС (ITU) опублікував доповідь «Сучасні технології і зміна клімату». Вона ґрунтується на аналізі інформаційних і комунікаційних технологій. У доповіді вказується, що сектор ІКТ викликав близько 2,5 % викидів парникових газів, але ця цифра значно менша, ніж частка сектора у світовому валовому внутрішньому продукті (ВВП), оскільки основна продукція сектора ІКТ – інформація, а не товари
2007	МТС (ITU) впроваджено технологію «Watch», яка повідомляє про «ІКТ і зміну клімату»
2007	10 жовтня МТС (ITU), іспанський уряд та Іспанська асоціація інженерів телекомунікацій (Asociación Española de Ingenieros de Telecomunicación) провели урочисту церемонію з нагоди 75-ї річниці Міжнародної конвенції електровз'язку, укладеної в Мадриді
2007	У ході Форуму ООН із питань управління Інтернетом МТС (ITU) організував семінар на тему «Створення доступності в реальність новітніх технологій і Web»
2008	Зростання необхідності захисту мереж зв'язку від злочинців спонукає до створення протидії ІТУ-ІМРАСТ: оперативного центру кібербезпеки для захисту
2008	МТС (ITU) оприлюднив список вимог до стандарту четвертого покоління (4G) під назвою IMT-Advanced – це глобальна платформа, на якій будуватиметься нове покоління високошвидкісних інтерактивних мобільних послуг, засноване на інтернет-протоколі (IP) зв'язку
2008	МТС (ITU) удостоєно «Еммі Award» від Академії телевізійних мистецтв і наук (Нью-Йорк) за створення стандартів ISO та IEC на Advanced Video Coding (у Рекомендації H.264)
2008	Запущено програму по догляду за дітьми «Інтернет-захист». З ініціативи МТС(ITU) її дія спрямована на забезпечення безпечного та надійного он-лайн спостереження за дітьми і підлітками в усьому світі. Основні цілі цієї програми полягають у виявленні ризиків для дітей у кіберпросторі, а також розробці інструментів для їх мінімізації
2009	Шведська компанія «Telia Sonera» запустила першу у світі комерційну мережу стандарту LTE у Стокгольмі й Осло
2009	МТС (ITU) схвалено рішення про стандартизацію універсального адаптера живлення і зарядного пристрою для мобільних терміналів та інших пристроїв ІКТ
2009	05 жовтня до 150-річчя від дня народження Олександра Попова у штаб-квартирі МТС (ITU), у Женеві, прикріплено меморіальну дошку на його честь. Основний конференц-зал, де розміщується ця дошка, названо на його ж честь
2009	МТС (ITU) започаткував проект G3ict – електронний доступ «Toolkit» для інвалідів. Він фокусується на аспектах ІКТ про відповідальність урядів у рамках Конвенції ООН про права інвалідів
2010	МТС (ITU), спільно з міжнародною організацією ООН із питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), створила Комісію із широкосмугового зв'язку для цифрового розвитку. Її дія спрямована на сприяння розвитку технологій, підвищення швидкості з'єднання і високої смності Інтернету, а також на створення більш ефективної інфраструктури та промисловості
2011	МТС (ITU) організував щорічний захід під назвою «Зелений стандарт тижня», який проводиться в різних країнах. Він об'єднує провідних фахівців, політиків, інженерів, проектувальників, менеджерів, представників промисловості та інших. Основна його мета полягає у висвітленні важливості використання стандартів ІКТ для створення «зеленої» економіки, і впровадженні можливостей для цього
2011	Канадська компанія «D-Wave Systems» продала компанії «Lockheed Martin» квантовий комп'ютер (на 16 квантових бітів) [7]
2011	МТС (ITU) співпрацює з Управлінням ООН з наркотиків і злочинності (UNDOC) для поліпшення глобальної кібербезпеки, створення правових заходів та механізмів протидії розповсюдженню злочинності на національному рівні
2012	Бюро радіозв'язку МТС (ITU) приступило до реалізації програми з «перспективи ІКТ до 2020 року», це стало підґрунтям для проведення в усьому світі науково-дослідної діяльності з розробки п'ятого покоління пересувного (мобільного) радіозв'язку (5G)

Продовж. табл. 1

Період	Наукові праці
2012	Бюро розвитку електрозв'язку МТС (ITU) виступило з ініціативою «включення у розвиток», яка спрямована на розповсюдження впровадження мобільних технологій для якомога більшої кількості користувачів, з особливим акцентом на віддалених і недостатньо розвинених регіонах
2012	Створено групу ООН для роботи у сприянні сталому розвитку
2012	Цільовий фонд МТС (ITU) урегулював спрямування добровільних внесків членів союзу на проведення наукових досліджень
2013	МТС (ITU) опубліковано «Довідник із радіоастрономії»
2013	МТС (ITU) створив групу, орієнтовану на інтелектуально сталий розвиток міст. Вона об'єднує зацікавлених учасників для підтримки інтеграції ІКТ, і закріплює досягнуті успіхи
2013	Рада МТС (ITU) дала своє схвалення про поліпшення доступу інвалідам у використанні ІКТ
2013	Президент Комісії із широкосмугового зв'язку, співголова Поль Кагаме і Джеффри Сакс, голова робочої групи Комісії з охорони здоров'я, оголосили про «один мільйон працівників громадської охорони здоров'я в кампанії», яка є партнером комісії. Метою є розширення і прискорення програм працівника медичного співтовариства в Африці на південь від Сахари. Завдяки використанню широкосмугового доступу й новітніх діагностичних випробувань матеріалів ці працівники користуються у збідній сільській місцевості широкою сучасною системою охорони здоров'я
2013	Розпочала роботу консультативна рада за участю Комісії із широкосмугового зв'язку для цифрового розвитку, Глобальної ініціативи по інклюзивним ІКТ (G3ict), Міжнародного союзу інвалідів, Microsoft, ЮНЕСКО, і Telecentre.org Foundation. Її склад – більш ніж 150 експертів із 55 країн, які представляють усі зацікавлені сторони в державному та приватному секторі. Вона зобов'язала МТС (ITU) «сприяти розширенню прав і можливостей людей з інвалідністю шляхом використання ІКТ у всьому світі»
2014	Відбулася конференція МТС (ITU) у Пусані (Республіка Корея), де обрано Генеральним секретарем Хоулін Чжао з Китаю, який почав працювати з 1 січня 2015 року
2014	Створено організацію гендерної рівності «Облік-технології» (GEM-TECH) Award, яка представляє щорічно особам та організаціям інформацію, що сприяє досягненню гендерної рівності у сфері ІКТ
2014	МТС (ITU) та Дитячий фонд ООН (UNICEF) випустили оновлені «Керівні принципи для промисловості на захист дітей в Інтернеті» у партнерстві з COP
2014	Глобальний індекс кібербезпеки створено спільно з аналітиками МТС (ITU) у співробітництві з компанією ABI Research
2014	МТС (ITU) схвалено програму «Connect 2020 Порядок денний для розвитку електрозв'язку / ІКТ глобального електрозв'язку». Вона включає в себе чотири завдання, які країни-члени зобов'язалися виконати до 2020 року
2014	Консультативна рада МТС (ITU) оприлюднила свою першу доповідь і план дій. У доповіді підкреслюється, що інновації за допомогою мобільних телефонів мають потенціал, який принесе величезні соціальні та економічні вигоди для цілих громад і створить цінний внесок у глобальний порядок подальшого розвитку

На жаль, автор обмежений вимогами ВАК України щодо обсягу статті, тому повний варіант створеної ним таблиці додається до редакції видання окремо. Крім цього, читач може відтворити пропущені далі дані запропонованої таблиці, використовуючи електронний ресурс англomовної версії офіційного сайту Міжнародного телекомунікаційного союзу (далі – МТС) у режимі доступу до порталу «The History of ITU»[6].

Здійснено абстрагування від великої кількості фактів, які можна встановити, досліджуючи історію інформаційно-комунікативних технологій за їх кількісними показниками в період із 1774 по 2014 рр. На підставі отриманих емпіричних даних можна стверджувати про наяв-

ність діахронічної складової у правовій природі поняття «телекомунікації», правовому статусі МТС (ITU) і засад діяльності урегулювання суспільних відносин, спрямованих на поліпшення впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у різні періоди (рис. 1.).

W. Wood ; translated by H. B. Nisbet. – Cambridge : University Press, 2003. – 518 p.

REFERENCES

2. Reimann and Zimmermann: The Oxford Handbook of Comparative Law. – Oxford : University Press, 2006. – 1434 p.
3. Murray N. Rothbard. The ethics of liberty / Murray N. – Atlantic Highlands, N. J. : Humanities Press, 1982. – 308 p.
4. Thomas M. Thomas Elements of information theory / Thomas M., Cover Joy A. – New Jersey : John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, 2006. – 748 p.
5. James Gleick. The Information: A History, A Theory, A Flood / James Gleick. – New York : Pantheon Books, 2011. – 526 p.
6. History of ITU Portal [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.itu.int/en/history/Pages/Home.aspx> (дата звернення: 31.03.16). – Назва з екрана.
7. Customers [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dwavesys.com/our-company/customers> (дата звернення: 31.03.16). – Назва з екрана.
8. Measuring the Information Society Report. International Telecommunication Union. – Geneva : Telecommunication Development Bureau, 2014. – 250 p.
9. International Trade Statistics. World Trade Organization. Geneva : Centre William Rappard, 2014. – 164 p.
1. Hegel, G. W. F. (2003). *Elements of the philosophy of right*. Allen W. Wood (Ed.). (H. B. Nisbet, Trans.). Cambridge : University Press.
2. *Reimann and Zimmermann: The Oxford Handbook of Comparative Law*. (2006). Oxford : University Press.
3. Rothbard, M. N. (1982). *The ethics of liberty*. Atlantic Highlands, N.J. : Humanities Press, – 308 pp.
4. Cover, T. M., Thomas, J. A. (2006). *Elements of information theory*. New Jersey : John Wiley & Sons, Inc., Hoboken.
5. Gleick, J. (2011). *The Information: A History, A Theory, A Flood*. New York : Pantheon Books.
6. History of ITU Portal. (n.d.). <http://www.itu.int/en/history/Pages/Home.aspx>. Retrieved from <http://www.itu.int/en/history/Pages/Home.aspx> (accessed 31 March 2016).
7. Customers. (n.d.). <http://www.dwavesys.com/our-company/customers>. Retrieved from <http://www.dwavesys.com/our-company/customers> (accessed 31 March 2016).
8. *Measuring the Information Society Report. International Telecommunication Union..* (2014). Geneva : Telecommunication Development Bureau.
9. *International Trade Statistics. World Trade Organization..* (2014). Geneva : Centre William Rappard.

О. В. Культенко, кандидат юридических наук, доцент (Высшее учебное заведение Уко-опсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Диахроническая эволюция информационно-коммуникационных технологий с 1774 по 2014 гг. и ее влияние на уровень экономического развития Украины.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании диахронической эволюции информационно-коммуникационных технологий с 1774 по 2014 годы и ее влияния на уровень экономического развития Украины. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации, обобщения и сравнения, диалектического метода. **Результаты.** В публикации рассмотрены проблемные вопросы «цифрового неравенства» государств. Проанализирован теоретический базис гуманитарных предпосылок возникновения и развития телекоммуникации. Осуществлено абстрагирование фактов в истории телекоммуникации по их количественным показателям в период 1774–2014 гг. **Практическая значимость результатов исследования.** Установлено наличие диахронической составляющей в правовом регулировании общественных отношений в этой сфере. Освещены экономические показатели Украины с 2012 по 2013 гг. в корреляции к развитию информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: история, юриспруденция, право, государство, международный союз электросвязи, информационно-коммуникационные технологии, общественные отношения, телекоммуникации.

O. Kulenko, Cand. Law. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Diachronic evolution of information and communication technologies from 1774 to the year 2014 and its effect on economic development of Ukraine.**

Annotation. The purpose of the article is to study the diachronic evolution of information and communication technologies from 1774 to 2014 and its impact on the level of Ukraine's economic development. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical method. **Findings.** The article discussed the problematic issues "digital inequality" of the states. The author made an analysis of theoretical basis of humanitarian prerequisites of development telecommunications. The accomplished the abstraction of facts the history of telecommunications in quantitative figures for the period 1774-2014 years. **Practical value.** Established existence of the diachronic part in the legal regulation of social relations in this sphere. Personality economic indicators of Ukraine since 2012-2013, in correlation of the development of information and communication technologies.

Keywords: history, jurisprudence, law, government, International Telecommunication Union, information and communication technologies (ICTs), public relations, telecommunications.

АНАЛІЗ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ СТАРТАП-ПРОЕКТІВ

О. Є. КОФАНОВ

(Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»)

Анотація. *Мета статті полягає в дослідженні та класифікації науково-практичних підходів до визначення поняття «стартап», вивченні рушійних сил, що призвели до його появи, особливостей генези та взаємозв'язків з іншими процесами та явищами для з'ясування шляхів створення успішних стартап-проектів і їх маркетингового забезпечення. Результати.* Запропоновано класифікацію науково-практичних підходів до визначення поняття «стартап». З'ясовано, що поява понять «стартап» і «венчурне підприємництво», а також те, як змінювалась сутність та форма малих інноваційних наукомістких підприємств, пов'язано зі зміною технологічних укладів і розвитком ринку венчурного капіталу. Установлено закономірності відкриття стратегічних вікон для запуску стартап-проектів. **Практична значущість результатів дослідження.** Проведені дослідження дали змогу спрогнозувати відкриття стратегічних вікон для успішної реалізації стартапів. Окрім того, результати досліджень є важливими для формування маркетингового забезпечення стартап-проектів та інших видів інноваційної діяльності.

Ключові слова: *стартап-проект, інновації, маркетингове забезпечення, технологічний уклад, стратегічне вікно, венчурний капітал.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Актуальність дослідження обумовлена тим, що в Україні та світі загалом зростає популярність і кількість стартап-проектів. Однак інвестування у стартапи пов'язане з високими ризиками, оскільки тільки відносно невелика частка проектів в змозі досягти успіху. З одного боку, високий рівень неуспішності стартапів пов'язаний зі складністю створення інноваційної науково-технічної продукції. З іншого боку, економічна складова, зокрема маркетингове забезпечення, також відіграє суттєву роль у процесі реалізації проекту, адже, як зауважує Е. Ріс, навіть таким революційним, новаторським і хаотичним явищем як стартап потрібно керувати [1]. При цьому аналіз розвитку вітчизняних і зарубіжних стартап-проектів показав, що існує необхідність проведення досліджень щодо формування маркетингового забезпечення стартап-проектів, а отже, і ґрунтовного вивчення сутності цього явища, особливостей формування, а також місця стартап-проектів у правовому полі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним аспектам створення, управління та розвитку стартап-проектів присвячено праці С. Бланка і Б. Дорфа [2], П. Тіля і Б. Мастерса [3], Е. Ріса [1], Е. Романса [4] та ін. При цьому вивченням сутності поняття «стартап» займалися Н. І. Ситник [5], С. Ф. Легенчук і Г. В. Пилипчук [6], В. С. Тен [7]. Однак маркетинговому забезпеченню стартап-проектів присвячено відносно невелику кількість праць. Зокрема цим питанням займалися дослідники Н. Р. Джоглекар і М. Левеск [8], Е. А. Ванічева і С. В. Нікіфорова [9], К. М. Бейгул [10], Г. Р. Йим [11] та ін. Особливостям маркетингу інновацій та управління інноваційною діяльністю присвячено роботи С. О. Солнцева [12].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є класифікація науково-практичних підходів до визначення поняття «стартап», вивчення рушійних сил, що призвели до його появи, а також особливостей генези та взаємозв'язків з іншими процесами та явищами для з'ясування шляхів створення успішних стартап-проектів та їх маркетингового забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стартап-проект, або стартап як форма початку бізнесу в інноваційній сфері, пов'язаний із високим ризиком. У результаті дослідження встановлено, що вперше «стартап» як бізнес-термін у сучасному розумінні було вжито у 1976 р. журналом «Forbes», після чого в 1977 р. у виданні «Business Week» було вперше використано словосполучення «стартап-компанія» [13]. З того часу сформувалася велика кількість по-

глядів на визначення поняття «стартап», однак єдиної комплексної та загальноприйнятої класифікації підходів до цього часу не існує. Тому на основі аналізу літературних джерел та теоретико-методичних досліджень пропонується класифікація науково-практичних підходів до визначення поняття «стартап» (табл. 1).

Під час дослідження рушійних сил, що призвели до появи стартапу як форми підприємницької діяльності, а також особливостей його генези, з'ясовано нижченаведені особливості.

Таблиця 1

**Ключові підходи до визначення поняття «стартап»
[складено автором на основі аналізу літературних джерел]**

Підхід	Ключові представники	Визначення
Комерційний	С. Ф. Легенчук, Г. В. Пилипчук [6]	Стартап – це новостворена компанія, зареєстрована юридично, що на власний ризик, займаючись інноваційною діяльністю у будь-якій сфері, прагне отримати прибуток
	В. С. Тен [7]	Стартап – інноваційна компанія, яка перебуває на ранній стадії життєвого циклу і створює свою основну цінність в Інтернеті
Структурний	Е. А. Ванічева, С.В. Нікіфорова [9]	Стартап – це тимчасова організаційна структура, яка об'єднує невелику групу осіб, захоплених однією інноваційною ідеєю, метою функціонування якої є швидка розробка при постійній взаємодії з потенційним покупцем, використовуючи гіпотези і докази, продукту або послуги з рентабельною бізнес-моделлю, і виведення даного продукту або послуги у масове використання
	С. Бланк, Б. Дорф [2]	Стартап не є великою компанією в мініатюрі, натомість, це тимчасова структура, що займається пошуками відтворюваної, рентабельної та масштабованої бізнес-моделі
	П. Тіль, Б. Мастерс [3]	Стартап це максимальна за кількістю група людей, яку засновник зможе зацікавити своєю ідеєю створення нового та кращого майбутнього
Підприємницький	Е. Піс [1]	Стартап – це спроба створення організації, набір дій та новостворена організація, яка займається розробкою нових товарів або послуг в умовах надзвичайної невизначеності
	К. М. Бейгул [10]	Стартап – тимчасова мала організація, що створюється для пошуку рентабельної, масштабованої, відтворюваної та здатної розвиватися бізнес-моделі в умовах невизначеності, для якої характерні інтернаціональність, незалежність, відкритість, вихід за рамки однієї структури
	Д. Пономарьов [5, 14]	Стартап – організаційна форма інноваційної діяльності, а також компанія з короткою історією операційної діяльності, що знаходиться на стадії розвитку чи дослідження перспективних ринків
Процесний	А. Євсейчев [5, 15]	Стартап – це процес реалізації ідеї за короткі терміни і, як правило, при обмеженій кількості ресурсів, нетиповий проект, що відрізняється новизною
	Е. Романс [4]	Стартап – це перетворення плану в реальний бізнес, розгортання мережових можливостей на повну силу, залучення кадрових ресурсів згідно з планом та адекватне структурування й вищого рівня новоствореного ризикованого проекту до стадії життєздатного і успішного підприємства
Синергетичний	О.В. Зозульов, О.С. Кофанов [16]	Під стартапом розуміється новостворена організація, яка в умовах надзвичайної невизначеності займається розробкою інноваційних товарів або послуг, а також пошуками рентабельної, відтворюваної та здатної розвиватися бізнес-моделі, яку можна масштабувати, для вищого рівня певного ризикованого проекту до стадії життєздатного й успішного підприємства

Спочатку великі підприємства надавали інвестиції науковцям, зокрема студентам та аспірантам, на венчурні розробки, а натомість, за відносно невеликі гроші, на тривалий час отримували права на монополне користування створеними ними науково-технічними інноваціями. При цьому після отримання результату команда науковців ставала непотрібною, і фінансування припинялося. Тому з'явилося таке явище як «стартап», мета якого полягає в тому, щоб «підсадити» великі компанії на патенти, залишивши права на використання інноваційних розробок у команди стартапу.

Окрім того, стартапи з'явилися і як результат розвитку системи економічних відносин, що призвели до появи аутсорсингу як форми передачі певних чітко визначених бізнес-процесів або бізнес-функцій на зовнішнє виконання. Конкуренція під впливом усіх цих факторів ставала все жорсткішою, що вимагало більш глибокого рівня спеціалізації. У свою чергу, поглиблення спеціалізації породило кооперацію, однією з форм розвитку якої і став аутсорсинг. При цьому важливим є той факт, що для компанії-замовника поняття аутсорсинг виступає у традиційному значенні, тоді як компанією, яка надає такі послуги, аутсорсинг розуміється як інструмент, спрямований на отримання постійного прибутку від великих компаній (замість тимчасового одноразового заробітку).

У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що в історичній ретроспективі поява понять «стартап» (стартап-проект) та «венчурне підприємництво», а також те, як змінювалась сутність і форма малих інноваційних наукомістких підприємств, безпосередньо пов'язані з розвитком ринку венчурного капіталу та зміною технологічних укладів, що відображено на рис. 1. В основі концепції технологічних укладів лежить теорія великих циклів економічної кон'юнктури М. Д. Кондратьєва. Суть концепції полягає в тому, що на кожному етапі розвитку продуктивні сили спираються на взаємопов'язану цілісну сукупність технологій, що утворюють замкнуту стійку систему, – технологічні уклади (ТУ).

В економіці в один і той же період часу існує декілька ТУ. Завдяки впровадженню більш прогресивних науково-технологічних інновацій в епоху зміни ТУ відбуваються значні зміни і в житті суспільства. Загалом, життєвий цикл ТУ охоплює близько століття, а період його домінування в економічному розвитку становить приблизно 40 років. Однак, завдяки підвищенню ролі інновацій в економічному розвитку та серйозної активізації інноваційної діяльності компаній і держав, а також завдяки прискоренню НТП та скороченню тривалості науково-виробничих циклів періоди панування ТУ поступово скорочуються [17, 20].

Рис. 1. Розвиток стартап-проектів і венчурного підприємництва у взаємозв'язку з ринком венчурного капіталу та зміною технологічних укладів [складено автором на основі проведеного дослідження та аналізу літературних джерел [13, 17–19]]

Життєвий цикл ТУ, зазвичай, проходить у три основні фази:

- становлення ТУ (зародження, початок розвитку – період від початку технологічного укладу до (а) на рис. 1);
- зростання ТУ (період широкого розповсюдження – від (а) до (б));
- кінець фази швидкого росту (період після (б), що збігається з фазою становлення наступного технологічного укладу [17].

Установлено, що в епоху зміни ТУ відкривається так зване стратегічне вікно для прориву стартап-проекту, оскільки в цей період високої невизначеності поява проривних інновацій відкриває нові можливості у створенні продукції, з'являються нові ринки збуту, канали розподілу, оновлюється законодавство тощо. Однак зауважимо, що в період, коли попередній ТУ виходить на пік фази широкого розповсюдження, а новий ще не зародився, запустити успішний проривний стартап-проект доволі складно. Вірогідність створення таких стартапів значно підвищується у період, коли попередній ТУ закінчив фазу швидкого росту, а новий уже пройшов стадію зародження і перейшов на наступний етап. При цьому стартапи, що не приводять до проривних інновацій та не використовують їх, створюються в межах лінійного технологічного розвитку. Однак компанії, подібні до Microsoft та Apple, можуть з'явитися лише під час появи проривних інновацій.

Проривні інновації є складовою класифікації, запропонованої Р. Хендерсоном і К. Кларком [21]. Відповідно до моделі Хендерсона-Кларка, є чотири види інновацій: інкрементальні, модульні, системні та проривні (радикальні). При цьому радикальні інновації виникають унаслідок розробки та впровадження принципово нових унікальних проривних технологічних рішень [21, 22]. Гіпотеза щодо відкриття стратегічних вікон у дані періоди підтверджується, зокрема, даними агентства Interbrand, яке щорічно публікує рейтинг світових брендів [23]. У 2017 р. у першу десятку увійшли Apple (заснована в 1976 р.), Google (1998 р.), Microsoft (1975 р.), Coca-Cola (1892 р.), Amazon (1994 р.), Samsung (1938 р.), Toyota (1937 р.), Facebook (2004 р.), Mercedes-Benz (1926 р.) та IBM (1911 р.) [23]. При цьому 50 % цих компаній було створено на основі проривних і системних інновацій, що виникли в період переходу від четвертого ТУ, рушійною силою якого

був двигун внутрішнього згоряння, до п'ятого, рушійною силою якого стала мікроелектроніка.

Сьогодні у країнах-лідерах спостерігається кінець фази швидкого росту (спад) п'ятого ТУ (1970–2010 (2020) рр.) і початок розвитку шостого (2010–2040 (2050) рр.). Очікується, що ключовим фактором шостого ТУ стануть нанотехнології, у той час як його ядром можуть стати наноелектроніка, молекулярна й нанофотоніка, наноматеріали та наноструктуровані покриття, оптичні наноматеріали, нанобіотехнології, нанообладнання тощо. Серед його рушійних сил також можна назвати геліо- та ядерну енергетику.

Перевагами шостого ТУ у порівнянні з попереднім вважається очікуване різке зниження енерго- і матеріалоемності виробництва, можливість конструювання матеріалів із заданими властивостями [18]. При цьому проведений аналіз передумов відкриття попередніх стратегічних вікон і досвіду стартап-компаній дає змогу стверджувати, що у 2018 р. очікується відкриття наступного стратегічного вікна (див. рис. 1).

Стартап-проекти на основі технологій шостого ТУ почали активно створюватися ще у 2016 р. Наявність потенційного стратегічного вікна між 2018 та 2024 (2026) рр. підтверджується одночасно наявністю високотехнологічних стартап-проектів, створених на технологіях, що є рушійними силами шостого ТУ, та інвесторів, готових вкладати в них гроші. Зокрема, на краудфандинговій платформі Kickstarter у сфері геліоенергетики мінімальних рівнів фінансування для старту вже досягли такі проекти, як Legion Solar 2, LunaR, Solar Paper від YOLK, Thin-Film Solar Charger від Blackhawk Technology, Powerleaf, HeLi-on, SunStash, Solar-Gaps тощо. Більшість із них спрямовані на поширення індивідуального енергозабезпечення з використанням домашніх сонячних електростанцій та портативних зарядних пристроїв, а також винаходів для збільшення їх ефективності чи моніторингу експлуатаційних параметрів, однак зустрічаються й комбінації «геліотехнологій» з такими іншими сучасними трендами, як смарт-годинники. І хоча більшість із цих проектів створено не на основі проривних інновацій, відповідно до [24], у геліоенергетиці нині проводяться серйозні наукові дослідження з пошуку технологій більш високого рівня, зокрема в дослідницькому центрі Helios SERC.

У сфері нанотехнологій також сьогодні спостерігається збільшення кількості стартап-проектів. Так, на платформі AngelList, яку стартапи використовують для пошуку фінансування і кадрів, у 2017 р. зареєстровано 230 нанотехнологічних проектів, зокрема, Continuum Technologies, Purify Fuel, Mattershift, Atomic Works, Prometheus Initiative та ін. Також, за даними AngelList, 640 інвесторів вже вклали гроші в нанотехнологічні проекти [25]. Як показано на рис. 1, усі вищеописані процеси та явища пов'язані з ринком венчурного капіталу, який відіграє ключову роль у розвитку інноваційних галузей економіки. За даними І. А. Шатина [19], ринок почав зароджуватися ще в 1946 р. у США й розвивався впродовж трьох етапів, особливості яких відображено на рис. 1.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. У результаті проведених досліджень запропоновано класифікацію науково-практичних підходів до визначення поняття «стартап», у результаті чого виділено комерційний, структурний, підприємницький, процесний та синергетичний підходи. З'ясовано, що поява понять «стартап» і «венчурне підприємництво», а також те, як змінювались сутність і форма малих інноваційних наукоємних підприємств, пов'язано зі зміною ТУ та розвитком ринку венчурного капіталу.

Установлено, що в епоху зміни ТУ відкривається стратегічне вікно для запуску стартап-проекту на основі проривних інновацій. Гіпотеза щодо відкриття стратегічних вікон підтверджується, зокрема, тим, що серед компаній, які у 2017 р. зайняли перші десять місць у рейтингу світових брендів, 50 % було створено на основі проривних інновацій, що виникли в період переходу від четвертого ТУ до п'ятого. Проведений у роботі аналіз дав змогу зробити прогноз щодо відкриття потенційного стратегічного вікна в період між 2018 та 2024 (2026) рр. для стартап-проектів у сферах геліоенергетики та нанотехнологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ries E. The lean startup : How today's entrepreneurs use continuous innovation to create radically successful businesses / E. Ries. – New York : NY Crown Business, 2011. – 296 p.
2. Blank S. The startup owner's manual: The step-by-step guide for building a great company / S. Blank, B. Dorf. – Pescadero, CA : K & S Ranch, 2012. – 571 p.
3. Thiel P. Zero to one: Notes on startups, or how to build the future / P. Thiel, B. Masters. – New York : NY Crown Business, 2014. – 210 p.
4. Romans A. The entrepreneurial bible to venture capital: Inside secrets from the leaders in the startup game / A. Romans. – New York : NY McGraw-HillEducation. – 2013. – 233 p.
5. Ситник Н. І. Концептуальні основи стартапів: їх сутність і класифікація / Н. І. Ситник // Бізнесінформ. – 2016. – № 8. – С. 64–68.
6. Легенчук С. Ф. Історичні аспекти виникнення і особливості діяльності стартап-компаній: обліково-економічні аспекти / С. Ф. Легенчук, Г. В. Пилипчук // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2016. – Вип. 1 (34). – С. 122–144.
7. Тен В. С. Что такое интернет-стартап? / В. С. Тен // Инициативы XXI века. – 2013. – № 3. – С. 15–17.
8. Joglekar N. R. Marketing, R&D, and Startup Valuation/N. R. Joglekar & M. Levesque//Ieee Transactions on Engineering Management. – 2009. – No 56 (2). – P. 229–242. doi :10.1109/tem.2008.927827.
9. Ваничева Е. А. Обоснование выбора инструментов маркетинга на различных этапах жизненного цикла стартапа / Е. А. Ваничева, С. В. Никифорова // Тенденции науки и образования в современном мире. – 2016. – № 18-2. – С. 9–12.
10. Бейгул Е. Н. Маркетинговое исследование высокотехнологических стартапов : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Екатерина Николаевна Бейгул ; [науч. руководитель Г. Л. Азоев] ; ФГБОУ ВПО «Государственный университет управления». – Москва, 2013. – 27 с.
11. Yim H. R. A Strategic Pathway to Rapid Growth of Startups: Niche Marketing,

- Strategic Investment, and First Mover Advantage / Yim H. R. // *Actual Problems of Economics*. – 2010. – No 110. – P. 307–341.
12. Солнцев С. О. Маркетинговий механізм впровадження інновацій на ринку ресурсозберігаючих систем [Електронний ресурс] / С. О. Солнцев, С. М. Ставська // *Проблеми системного підходу в економіці* : зб. наук. пр. – К. : НАУ. – 2012. – 12 с. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/PSPE/2012_3/Solncev_312.htm (дата звернення: 7.03.17). – Назва з екрана.
 13. Sun K. In and Around Language: What's Up with "Startup"? [Електронний ресурс] / K. Sun // *The Harvard Crimson*. – Режим доступу: <http://www.thecrimson.com/article/2011/11/17/startup-language-idea/> (дата звернення: 7.03.17). – Назва з екрана.
 14. Пономарев Д. Как применить подход ЛИН к деятельности стартап-компании (выступление на форуме «Инновации. Бизнес. Образование», г. Ярославль, 13 октября 2011 г.) [Електронний ресурс] / Д. Пономарев. – Режим доступу: <http://leanvector.ru/stati/77-start-up-na-principah-lean> (дата звернення: 7.03.17). – Назва з екрана.
 15. Евсейчев А. И. Основы стартап менеджмента : учеб. мультимедийное электрон. издание [для обучающихся по напр. 080200.62 «Менеджмент» очной и заочной форм обучения] [Електронний ресурс] / А. И. Евсейчев. – Тамбов : Изд-во ФГБОУ ВПО «ТГТУ», 2014. – Режим доступу: <http://www.tstu.ru/book/elib3/mm/2014/Evseychev/> (дата звернення: 7.03.17). – Назва з екрана.
 16. Зозульов О. В. Маркетинг у забезпеченні стартап-проектів / О. В. Зозульов, О. Є. Кофанов // *Вісник Запорізького нац. ун-ту: збірн. наук. праць. Економічні науки*. – 2016. – Вип. № 4 (32). – С. 165–172.
 17. Глазьев С. Ю. Современная теория длинных волн в развитии экономики / С. Ю. Глазьев // *ЭНЕР*. – 2012. – № 2 (57). – С. 27–42.
 18. Нанотехнологии как ключевой фактор нового технологического уклада в экономике / под ред. С. Ю. Глазьева, В. В. Харитонов. – Москва : Тривант, – 2009. – 304 с.
 19. Шатин И. А. Эволюция рынка венчурного инвестирования в развитых экономиках (на примере Соединённых Штатов Америки) / И. А. Шатин // *Вестник Челябинского гос. ун-та*. – 2010. – № 27 (208). – Экономика. – Вып. 29. – С. 42-46.
 20. Попов М. Е. Технология и ее роль в инновационном развитии общества / М. Е. Попов // *Вестник ДГТУ*. – 2011. – № 8-2. – С. 1356–1371.
 21. Henderson R. M. Architectural Innovation: the reconfiguration of existing product technologies and the failure of established firms / R. M. Henderson, K. B. Clark // *Administrative Science Quarterly*. – 1990. – No. 35. – P. 9–30.
 22. Ларин С. Н. Развитие взаимодействий институциональных экономических агентов инновационной инфраструктуры региональной экономики на основе новых организационно-экономических механизмов / С. Н. Ларин, Т. В. Стебеньева, Л. Ю. Лазарева // *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. – 2015. – № 21. – С. 33–43.
 23. Interbrand. Best Global Brands 2017 Rankings [Електронний ресурс] : [Сайт]. – Режим доступу: <http://interbrand.com/best-brands/best-global-brands/2017/ranking/> (дата звернення: 7.03.17). – Назва з екрана.
 24. Berkeley Lab University of California. U. S. Department of Energy Goals & Challenges [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.lbl.gov/LBL-Programs/hellos-serc/html/goals.html> (дата звернення: 7.03.17). – Назва з екрана.
 25. Nanotechnology Startups [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://angel.co/nanotechnology> (дата звернення: 7.03.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Ries, E. (2011). *The lean startup: How today's entrepreneurs use continuous innovation to create radically successful businesses*. New York, USA: Crown Business.

2. Blank, S., & Dorf, B. (2012). *The startup owner's manual: The step-by-step guide for building a great company*. Pescadero, USA: K & S Ranch.
3. Thiel, P. & Masters, B. (2014). *Zero to one: Notes on startups, or how to build the future*. New York, USA: Crown Business.
4. Romans, A. (2013). *The entrepreneurial bible to venture capital: Inside secrets from the leaders in the startup game*. New York, USA: McGraw-Hill Education.
5. Sytnyk, N. I. (2016). Kontseptualni osnovy startapiv: yikh sutnist i klasyfikatsiia [The conceptual foundations of startups: their essence and classification]. *Biznesinform – Biznesinform*, 8, 64-68 [in Ukrainian].
6. Lehenchuk, S. F. & Pylypchuk, H.V. (2016). Istorychni aspekty vynykennia i osoblyvosti diialnosti startap-kompanii: oblikovo-ekonomichni aspekty [Historical aspects of the appearance and peculiarities of the startup activity: accounting and economic aspects], *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu – Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis*, 1 (34), 122–144 [in Ukrainian].
7. Ten, V. S. (2013). Chto takoe internet-startap? [What is an Internet startup?]. *Iniitsiatyvy XXI veka – Initiatives of the 21st century*, 3, 15–17 [in Russian].
8. Joglekar, N. R. & Levesque, M. (2009). Marketing, R&D, and Startup Valuation. *Ieee Transactions on Engineering Management*, 56 (2), 229–242. doi:10.1109/tem.2008.927827.
9. Vanicheva, E. A. & Nikiforova, S. V. (2016). Obosnovanie vybora instrumentov marketinga na razlichnykh etapakh zhiznennogo tsikla startapa [Substantiation of the marketing tools selection at the different stages of the startup life cycle], *Tendentsii nauki i obrazovaniya v sovremennom mire – Trends in science and education in the modern world*, 18-2, 9–12 [in Russian].
10. Beigul, E. N. (2013). Marketirovanie vysokotekhnologichnykh startapov [Marketing of the high-tech startups]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow : The State University of Management [in Russian].
11. Yim, H. R. (2010). A strategic pathway to rapid growth of startups: Niche marketing, strategic investment, and first mover advantage. *Actual Problems of Economics*, 110, 307–341.
12. Solntsev, S. O. & Stavska, S. M. (2012). Marketynhovi mekhanizm vprovadzhennia innovatsii na rynku resursozberihaiuchykh system [Marketing mechanism of the innovations implementation in the market of the resource-conservation systems]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi: zb. nauk. pr. – Problems of the system approach in economics: Scientific works*. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/PSPE/2012_3/Solncev_312.htm (accessed 07 March 2017) [in Ukrainian].
13. Sun, K (2011). In and Around Language: What's Up with "Startup"? *The Harvard Crimson*. Retrieved from <http://www.the-crimson.com/article/2011/11/17/startup-language-idea/> (accessed 07 March 2017).
14. Ponomarev, D. (2011). Kak primenit' podkhod LIN k deyatel'nosti startap-kompanii [How to apply the lean approach to the startup activities]. *Presentation at the forum "Innovations, Business Education (vystuplenie na forume "Innovatsii. Biznes. Obrazovanie", g. Yaroslavl', 13 october*. Retrieved from <http://leanvector.ru/stati/77-start-up-na-principah-lean> (accessed 07 March 2017) [in Russian].
15. Evseychev, A. I. (2014). Osnovy startap menedzhmenta [Fundamentals of the startup management] : ucheb. mul'timediynoe elektron. izdanie [dlya obuchayushchikhsya po napr. 080200.62 "Menedzhment" ochnoy i zaочноy form obucheniya] Tambov : Izd-vo FGBOU VPO "TGTU" – Publishing House of the FGBOU VPO "TGTU". Retrieved from <http://www.tstu.ru/book/elib3/mm/2014/Evseychev/> (accessed 07 March 2017) [in Russian].
16. Zozulov, O. V. & Kofanov, O. E. (2016) Marketynh u zabezpechenni startap-proektiv [Marketing in the startup development]. *Visnyk Zaporizkoho nats. un-tu: zbirn. nauk. prats. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Zaporizhzhia National University:*

- Scientific works. Economic sciences, (4 (32), (pp. 165–172) [in Ukrainian].
17. Glaz'ev, S. Yu. (2012). Sovremennaya teoriya dlinnykh voln v razvitii ekonomiki [Modern theory of the long waves in the development of the economy]. *ENSR – ENSR*, 2 (57), 27–42 [in Russian].
18. Glaz'ev, S. Yu. & Kharitonov, V. V. (Eds.). (2009). *Nanotekhnologii kak klyuchevoy faktor novogo tekhnologicheskogo uklada v ekonomike* [Nanotechnology as a key factor of the new technological order in the economy]. Moscow: Trovant [in Russian].
19. Shatin, I. A. (2010). Evolyutsiya rynka venchurnogo investirovaniya v razvitykh ekonomikakh (na primere Soedinennykh Shtatov Ameriki) [Evolution of the venture investment market in the developed economies (on the example of the USA)]. *Vestnik Chelyabinskogo gos. un-ta. Ekonomika – Bulletin of the Chelyabinsk State University. Economy*, (27 (208), (pp. 42–46) [in Russian].
20. Popov, M. E. (2011). Tekhnologiya i ee rol' v innovatsionnom razvitii obshchestva [Technology and its role in the innovative development of the society]. *Vestnik DGTU – Bulletin of the DGTU*, 8-2, 1356–1371 [in Russian].
21. Henderson, R. M. & Clark, K. B. (1990). Architectural Innovation: the reconfiguration of existing product technologies and the failure of established firms. *Administrative Science Quarterly*, 35, 9–30.
22. Larin, S. N., Stebenyaeva, T. V. & Lazareva, L. Yu. (2015). Razvitie vzaimodeystviy institutsional'nykh ekonomicheskikh agentov innovatsionnoy infrastruktury regional'noy ekonomiki na osnove novykh organizatsionno-ekonomicheskikh mekhanizmov – The development of the interactions of the institutional economic agents of the innovation infrastructure of the regional economy on the basis of the new organizational and economic mechanisms. *Natsional'nye interesy: priority i bezopasnost' – National interests: priorities and security*, 21, 33–43. [in Russian].
23. Interbrand. Best Global Brands 2017 Rankings. (n.d.) Retrieved from : <http://interbrand.com/best-brands/best-global-brands/2017/ranking/> (accessed 07 March 2017).
24. Berkeley Lab University of California. U. S. Department of Energy Goals & Challenges. (n.d.) <http://www2.lbl.gov/LBL-Programs/helios-serc/html/goals.html>. Retrieved from : <http://www2.lbl.gov/LBL-Programs/helios-serc/html/goals.html> (accessed 07 March 2017) [in English].
25. Nanotechnology Startups. (n.d.) <https://angel.co/nanotechnology>. Retrieved from : <https://angel.co/nanotechnology> (accessed 07 March 2017).

А. Е. Кофанов (Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»). **Анализ научно-практических подходов к определению экономической сущности стартап-проектов.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании и классификации научно-практических подходов к определению понятия «стартап», изучении движущих сил, которые привели к его появлению, особенностей генезиса и взаимосвязей с другими процессами и явлениями для выяснения путей создания успешных стартап-проектов и их маркетингового обеспечения. **Результаты.** Предложена классификация научно-практических подходов к определению понятия «стартап». Установлено, что появление понятий «стартап» и «венчурное предпринимательство», а также то, каким образом менялись сущность и форма малых инновационных наукоемких предприятий, связано с изменением технологических укладов и развитием рынка венчурного капитала. Установлены закономерности открытия стратегических окон для запуска успешных стартап-проектов. **Практическая значимость результатов исследования.** Проведенные исследования позволили спрогнозировать открытие стратегических окон для реализации стартапов. Кроме того, результаты исследования важны для формирования маркетингового обеспечения стартап-проектов и других видов инновационной деятельности.

Ключевые слова: стартап-проект, инновации, маркетинговое обеспечение, технологический уклад, стратегическое окно, венчурный капитал.

O. Kofanov (National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"). **Analysis of the scientific and practical approaches to the determination of the economic essence of the startup-projects.**

Annotation. *The purpose of the paper is to investigate and classify scientific and practical approaches to the definition of the "startup" concept; to study the driving forces that have led to its appearance, the peculiarities of its origin and interactions with other processes and phenomena to find out the ways to create successful startups and to develop their marketing strategy and activity.*

Findings. *The classification of the scientific and practical approaches to the "startup" definition was proposed. It was determined that the appearance of the startup concept and venture business, as well as the change of the essence and form of the small innovative high-tech enterprises, is associated with the changes of the so-called technological modes and the development of the venture capital market. The pattern of the opening of the strategic windows for startup creation was identified.* **Practical value.** *The conducted investigations allowed to predict the opening of the strategic windows for the startup realization and implementation. In addition, the obtained results are important for the development of the marketing strategy and support for the startup-projects, etc.*

Keywords: *startup-project, innovations, marketing, technological mode, strategic window, venture capital.*

III. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 338.2

ПОЛІТИКА КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДОСВІД ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ КОМПАНІЯХ

О. В. ЧЕРНЯВСЬКА, доктор економічних наук, професор;

Л. В. ГНИПА-ЧЕРНЕВЕЦЬКА

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою дослідження є визначення основних складових сучасної політики корпоративної соціальної відповідальності бізнесу. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У статті систематизовано базові концепції корпоративної соціальної відповідальності й ідентифіковано рівні її імплементації. Розглянуто складові та напрями реалізації політики корпоративної соціальної відповідальності. Вітчизняний досвід упровадження політики корпоративної соціальної відповідальності досліджено на прикладі будівельної сфери національної економіки. **Практична значущість результатів дослідження.** З метою формування довгострокових конкурентних переваг авторами запропоновано напрями вдосконалення політики корпоративної соціальної відповідальності вітчизняних будівельних компаній.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, практики корпоративної соціальної відповідальності, політика корпоративної соціальної відповідальності, будівельний бізнес, охорона навколишнього середовища, сумлінні ділові практики, розвиток місцевих спільнот.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Розбудова демократичного діалогу між суспільством, бізнесом і державою підпорядкована глобальному тренду еволюції людства та спрямована на досягнення ухвалених Всесвітньою організацією об'єднаних націй домовленостей як у Цілях розвитку тисячоліття до 2015 року [6], так і відповідно до Резолюції, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня

2015 року: «Трансформація нашого світу: Повістка дня у сфері стійкого розвитку на період до 2030 року» [18]. Фундаментальні постулати, покладені в основу стратегічних документів ООН, полягають у переосмисленні цінностей сучасної економіки та ринку, виходячи з пріоритету людини, формування людиноцентричного суспільства [6, 18]. Базові положення ООН створюють методологічний фундамент для реалізації ідеї та принципів відповідального підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У контексті загальносвітових тенденцій спостерігається посилення уваги академічної спільноти до вирішення концептуальних проблем соціальної відповідальності та пошуку ідей щодо її практичного запровадження. Сучасні концепції соціальної відповідальності бізнесу досліджено в наукових працях О. Е. Вільямсона, С. Дж. Вінтера, М. Є. Дейча, О. Ф. Новікової, О. В. Панькової, К. К. Прахалада, В. Рамасвами, Г. П. Скляра та ін. Науковці вважають необхідними та перспективними дослідження проблем соціальної відповідальності взагалі з концентрацією уваги на проблематиці соціальної відповідальності суспільства, особистості, держави та бізнесу [4, с. 33]. Поряд з інституціональними, соціокультурними та правовими, до актуальних напрямів досліджень соціально відповідальних відносин зараховують й управлінські, зокрема, обґрунтування підходів щодо формування та реалізації концепції корпоративної соціальної відповідальності суб'єктами підприємництва. Учені та провідні соціологічні компанії, які досліджують громадську думку (GlobeScan та SustainAbility в черговому міжнародному опитуванні у 2014 р.), оприлюднюють висновки, що головними рушійними силами сталого розвитку у найближчому майбутньому будуть технології та приватні корпорації. При цьому основними стимулами для приватного сектора називають конкурентний тиск і поширення еко-споживання, а інструментами досягнення ключових цілей сталого розвитку, визначених на Всесвітньому саміті в Ріо в 1992 р., визнано формування конкурентних переваг у довгостроковій перспективі шляхом застосування філософії корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) [5, с. 110].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення основних складових сучасної політики корпоративної соціальної відповідальності бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Світова практика свідчить, що концепція корпоративної соціальної відповідальності успішно розвивається і перебуває у процесі постійних змін

та вдосконалень. Загальноприйняте у світовому співтоваристві розуміння концепції КСВ знайшло відображення у стандартах IC CSR-08260008000, ISO 26000:2010 і SA 8000:2008. Економісти різних років пропонували багато підходів до визначення соціальної відповідальності, проте, після затвердження у 2010 р. Міжнародного стандарту ISO 26000 «Керівництво із соціальної відповідальності» більшість експертів дійшли висновку, що закріплене стандартом визначення є достатньо точним і повним: «соціальна відповідальність – відповідальність організації за вплив її рішень і діяльності на суспільство й навколишнє середовище через прозору та етичну поведінку, яка:

- сприяє стійкому розвитку, ураховуючи здоров'я та суспільний добробут;
- враховує очікування зацікавлених сторін;
- відповідає чинному законодавству й узгоджується з міжнародними нормами поведінки;
- запроваджена в усій організації» [1].

Узгодженню наявних підходів із визначення та механізмів реалізації сприяє розуміння сутності корпоративної соціальної відповідальності як добровільної ініціативи організацій щодо дотримання етичних норм у сфері соціальної взаємодії та прийняття на себе відповідальності за вплив на навколишнє середовище, партнерів, споживачів, працівників, громади [4, с. 137].

Реалізація концепції соціальної відповідальності бізнесу досягається в межах спеціально розробленої корпоративної політики. Поняття «політика» походить від давньогрецького «politike» – мистецтво управління державою. У системі корпоративного управління це поняття розглядається як концепція, програма послідовних дій, інструмент узгодження інтересів, процес прийняття рішень щодо вибору цілей і засобів їх досягнення. Формування економічної корпоративної політики невіддільне від інтересів держави, інших суб'єктів бізнесу, суспільства й окремих його членів. Оскільки інтереси вказаних суб'єктів різні, а, часом, протилежні, тому, як зазначають Е. Аткинсон і Дж. Стігліц, конфліктуючі інтереси перетворюються на колективні рішення лише шляхом точного моделювання відмінностей великого масиву економічних інтересів [2, с. 254]. На цій підставі ключовими детермінантами фор-

мування політики корпоративної соціальної відповідальності бізнесу слід уважати процес визначення цілей, об'єктів, мотивів і пріоритетів, принципів і завдань, кількісних і часових характеристик, основних напрямів і методів реалізації, конкретних виконавців і необхід-

них ресурсів. Зміст розробленої політики має бути планом співвідношення цілей, інструментів, ресурсів і загроз.

У загальному вигляді модель КСВ запропонована Керролом у вигляді піраміди з чотирьох рівнів (рис. 1).

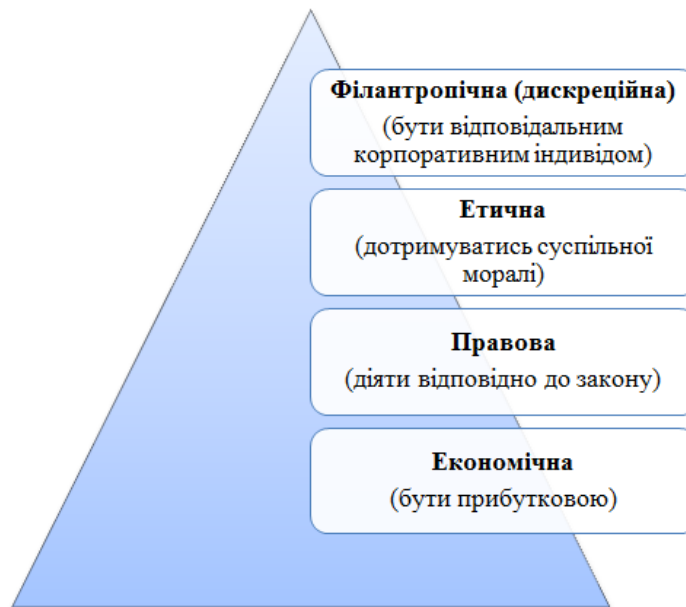

Рис. 1. Піраміда корпоративної соціальної відповідальності [5, с. 109]

На першому рівні КСВ (в її основі) відбувається формування економічної відповідальності, що передбачає прямі обов'язки компанії задовольняти потреби споживачів і, таким чином, отримувати свій прибуток. Другий рівень (правова відповідальність) полягає в необхідності дотримання законів в умовах ринкової економіки. Третій рівень (етична відповідальність) вимагає від ділової етики компанії відповідності тим очікуванням суспільства, які засновані на нормах моралі. На четвертому рівні компанія має демонструвати філантропічну відповідальність, що спонукає її до благодійництва, волонтерства, і спрямована на реалізацію соціальних програм.

Загалом соціальна відповідальність є придатною як для комерційних, так і для неприбуткових організацій, проте найбільшого розповсюдження вона отримала в бізнес-середовищі у вигляді так званої «корпоративної соціальної відповідальності» [13, с. 163].

Запровадження й удосконалення політики управління корпоративною соціальною відповідальністю в компанії засновано на необхід-

ності враховувати інтереси зацікавлених сторін – стейкхолдерів – різноманітних груп, на які впливає діяльність компанії. Професор Вірджинського університету Р. Фрімман зарахував до категорії стейкхолдерів представників усіх значущих для діяльності та розвитку організації інтересів [15]. До цього переліку ввійшли місцеві громади, некомерційні організації, споживачі, інвестори, партнери й постачальники, ЗМІ, а також органи влади різних рівнів. Усі вони представляють зовнішніх стейкхолдерів (табл. 1). Внутрішні стейкхолдери – це персонал та його професійні об'єднання і менеджмент організації. Якщо зацікавлена група осіб не задоволена діяльністю компанії, то її реакція може поставити під загрозу подальше існування такої компанії. Внутрішні й зовнішні середовища пов'язані між собою, проте в кожному з них виникає власна зона соціальної відповідальності. Безумовно, декотрі напрями КСВ, наприклад, запобігання негативного екологічного впливу й турбота про найманих працівників, є важливими для всіх без винятку організацій.

Таблиця 1

Основні напрями корпоративної соціальної відповідальності та практики її реалізації [5]

Стейкхолдери	Напрями	Можливі практики
Бізнес-партнери, інвестори	Сумлінні ділові практики	Дотримання принципів добросовісної конкуренції, антимонопольної політики. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму й боротьба з корупцією
Суспільство	Охорона навколишнього середовища	Зменшення забруднень. Скорочення споживання невідновлюваних ресурсів. Збереження та відновлення біорізноманіття та природних екосистем. Протидія змінам клімату
Споживачі товарів та послуг	Дії відносно споживачів	Надання якісних товарів та послуг, які не становлять загрози для здоров'я споживачів. Добросовісне інформування про властивості продукції та послуг
Представники місцевих громад у регіонах присутності компанії	Розвиток місцевих громад	Підтримка місцевих постачальників і виробників. Інвестиції у вирішення регіональних проблем у сфері освіти, культури, охорони здоров'я та ін. Дотримання прав і свобод конкретного населення та малочисельних народів
Громадські організації, державні органи	Благодійність та волонтерство	Реалізація та підтримка соціально важливих програм і проєктів. Формування системи стимулювання працівників до участі у волонтерській діяльності

Інші напрями КСВ можуть бути більш важливими для одних організацій і взагалі неактуальними для інших.

У контексті дослідження зосередимо увагу на поглядах і сприйнятті філософії соціальної відповідальності в будівельних компаніях, діяльність яких має один із найвищих мультиплікаційних ефектів як на зовнішніх, так і на внутрішніх стейкхолдерів. Недотримання процедур отримання дозвільної документації, утиль прав місцевих громад, працівників, інвесторів, випадки будівництва з порушеннями будівельних норм та без дозвільної документації, випадки будівництва торговельно-розважальних закладів у недозволених місцях свідчить про нерозвиненість КСВ на підпри-

ємствах [3, 11, 14]. За часів підготовки до футбольного Євро-2012 Україна мало не втратила право проводити чемпіонат через будівництво торгового центру у столиці на Троїцькій площі, який, за висновками експертів УЄФА, заважав евакуації уболівальників зі стадіону [14]. Між тим огляд публікацій свідчить про те, що підприємства будівельної галузі виявляють зацікавленість у запровадженні концепції соціальної відповідальності в управлінні діяльністю, мають певні здобутки в цій сфері і для їх оцінювання науковцями вже запропоновано відповідні методичні підходи [13].

Результати моніторингу перших 20 з рейтингу найбільших будівельних компаній України узагальнено в табл. 2.

Таблиця 2

Основні напрями політики корпоративної соціальної відповідальності: Топ-20 українських будівельних компаній [7]

Компанія	Бенефіціар	Напрями політики КСВ				
		сумлінні ділові практики	діяльність відносно споживачів	охорона навколишнього середовища	благодійність та волонтерство	підтримка місцевих громад
ПрАТ «ХК «Київміськбуд» [10]	КМДА	x	–	–	x	–

Продовж. табл. 2

Компанія	Бенефіціар	Напрями політики КСВ				
		сумлінні ділові практики	діяльність відносно споживачів	охорона навколишнього середовища	благодійність та волонтерство	підтримка місцевих громад
Українська державна будівельна корпорація «Укрбуд»	Кабінет міністрів України	x	x	x	x	x
UDP	В. Хмельницький, А. Іванов	x	x	–	x	x
KAN Development	І. Никонов	–	–	–	x	x
КП «Житлоінвест-буд-УКБ»	КМДА	x	x	–	x	x
«ДБК-Житлобуд»	ПрАТ «ХК «Київміськбуд» (30 %), П. Шилок (39,9 %)	x	x	–	x	x
Корпорація «Інтергал-Буд»	В. Зубик, В. Кулаков	–	x	–	–	x
Будівельна група «Фундамент»	Ю. Букевич	x	x	x	x	x
Stolitsa Group	BT invest (Литва)	x	x	–	–	–
NOVBUD	Р. Тигон, Я. Рублівський, В. Городилов, О. Микуленко	–	x	x	x	x
Стікон	Л. Крючков	–	x	x	x	x
KADORR Group	А. Киван, О. Павлова	x	x	–	x	x
GEOS	М. Негрич, М. Голица	–	x	–	x	x
ПБГ «Ковальська»	О. Пилипенко	–	x	x	x	x
ПБМП «Строитель-П» (Family Group)	Т. Попов	–	–	x	x	x
«Альянс Новобуд»	В. Поліщук	x	x	–	x	–
PIEL	Р. Мельник, Л. Лагур	–	x	–	–	–
ПрАТ «Позняки-житлобуд»	А. Мхітарян	x	x	x	–	x
Аркада	К. Паливода	x	x	x	x	x
ТДВ «Житлобуд-2»	Ю. Кроленко	–	x	–	x	x
Разом за напрямками КСВ	x	11	18	8	16	16
У % до загальної кількості компаній	x	55	90	40	80	80

Згідно з наявними даними фактичне бачення вітчизняними будівельними компаніями принципів і стандартів корпоративної соціальної відповідальності має певні відмінності від загальноприйнятого розуміння. Більшість компаній пов'язують КСВ виключно із благодійницькими внесками та діяльністю щодо забезпечення якості будівельних робіт. Слід також визнати, що рівень відповідальності вітчизняного будівельного бізнесу відносно місцевих спільнот є досить високим, а дотриман-

ня принципів КСВ в цьому напрямі задекларовано 80 % компаній із загальної кількості обстежених. Результати моніторингу доводять, що найнижчий рівень активності будівельних компаній спостерігається у сфері здійснення сумлінних ділових практик (дотримання принципів добросовісної конкуренції, антимонопольної політики, протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму та боротьба з корупцією). Менш освоєним напрямом

реалізації КСВ є інвестиції в екологію, що, як свідчить світова практика, для будівельного бізнесу має бути першочерговим.

Провідною думкою вітчизняних науковців є визнання зацікавленості проблемою корпоративної соціальної відповідальності «необхідністю формування нової моделі перерозподілу соціальної відповідальності від держави до бізнесу» [8]. Світовий досвід також свідчить про те, що концепція корпоративної соціальної відповідальності доводить свою ефективність не лише у стабільних економічних умовах, але й у кризових [5, с. 108]. У країнах із розвинутою ринковою економікою епоха цінової конкуренції, що тривала понад сто років і супроводжувалася безвідповідальною максимізацією прибутків, добігає кінця [9]. К. К. Прахалад та В. Рамасвами доводять, що активне залучення споживачів і суспільства до внутрішніх процесів організацій ґрунтовно підриває глибокі коріння бізнесу: 1) будь-який суб'єкт підприємництва може творити цінність одноосібно; 2) носієм цінності є тільки продукти або послуги суб'єкта підприємництва [8, с. 9]. Отримання прибутку суб'єктом підприємництва можливе шляхом задоволення потреб споживачів, а отже, підприємницька діяльність, незалежно від видів і сфер її здійснення, має соціальні наслідки [12]. Відтак, на результати підприємницької діяльності, поряд із виробничо-господарськими, впливають й інші (соціальні, екологічні) чинники, і значення останніх неухильно зростає. Цей факт спонукає до відповідального ведення бізнесу та всебічного узгодження цілей корпоративного управління й інтересів держави, суспільства, індивіда.

Оскільки об'єктами впливу політики корпоративної соціальної відповідальності бізнесу є працівники, споживачі, контрагенти, конкуренти, організації соціальної інфраструктури (транспорту, освіти, охорони здоров'я тощо), її ключовими мотивами має бути: зростання продуктивності праці; поліпшення іміджу, репутації підприємства, реклама товару чи послуги; залучення інвестицій; податкові пільги; стійкість і стабільність розвитку підприємства в довгостроковій перспективі; конкурентоспроможність підприємства. Відповідно систему пріоритетів політики корпоративної соціальної відповідальності становлять: безпека праці, стабільність заробітної плати, надання допомоги, додаткове медичне й соціальне страхування працівників, розвиток людських ресурсів, спонсорство та

корпоративна благодійність, взаємодія з місцевою громадою та місцевими органами влади, сприяння охороні навколишнього середовища, відповідальність перед споживачами за якість товарів і послуг. Отже, до реалізації політики корпоративної соціальної відповідальності слід зарахувати принципи: добровільності; комплексності; відкритості та публічності; взаємного морального (матеріального) зиску; системності (стандартів); вагомості; розвитку партнерства; адресності соціальної підтримки; різноманітності форм і методів реалізації політики корпоративної соціальної відповідальності з урахуванням фінансового стану підприємства, соціально-економічного стану регіону або країни, розвитку громадянського суспільства.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Таким чином, вітчизняний бізнес загалом еволюціонує відповідно до загальних тенденцій, однак, в останні роки його функціонування ускладнено дією цілої низки негативних чинників, серед яких: тривалий збройний конфлікт на сході держави, девальвація національної валюти, дестабілізація національної економіки та тією чи тією мірою всіх без виключення товарних та фінансових ринків. За оцінками експертів зі світової економіки, зміни фінансових умов найближчим часом не забезпечать суттєвої підтримки зростання обсягу національного виробництва. Фінансові ринки відзначаються низькими рівнями несприйняття ризику та волатильності, про що свідчать стрімкі коливання кон'юнктури та звуження спредів кредитного ризику. Середньострокові перспективи основних біржових товарів пов'язані з дефіцитом ресурсів. Крім того, останнім часом світові ціни на провідних біржових майданчиках відзначаються мінливістю. Коливання цін на біржові товари спричиняють потужний і довготривалий вплив на інфляцію у країнах із високою часткою продовольства у споживчому кошику та у країнах з незафіксованими інфляційними очікуваннями. Ці риси є характерними для багатьох країн, де ринки не досягли стадії остаточної сформованості, до яких належить й Україна.

Довготривала економічна й фінансова нестабільність на фоні затяжних процесів формування вітчизняної моделі економіки та суспільства виявляють повний спектр умов для активного застосування принципів і стандартів корпоративної соціальної відповідальності з метою

розвитку національного бізнесу в усіх галузях економічної діяльності. Відтак, дотримання послідовного підходу щодо формування політики корпоративної соціальної відповідальності створює основу не лише для узгодження інтересів та цілей соціально-економічного розвитку держави, суспільства, бізнесу та індивіда, а й забезпечує надійну основу досягнення підприємством комерційного успіху в довгостроковій перспективі засобами, які передбачають інтеграцію соціального й екологічного аспектів у систему стандартів діяльності, дотримання моральних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ISO 26000:2010. Керівництво з соціальної відповідальності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://znaimo.com.ua/ISO_26000 (дата звернення: 3.05.2017). – Назва з екрана.
2. Аткинсон Э. Б. Лекции по экономической теории государственного сектора / Э. Б. Аткинсон, Дж. Э. Стиглиц. – Москва : Аспект-Пресс, 1995. – 404 с.
3. Будівельний скандал: в Києві над метро почали зводити ресторан [Електронний ресурс] // Сьогодні. – Новини бізнесу Києва. – 22 квітня 2016. – Режим доступу: <https://kiev-ukr.segodnya.ua/kbusiness/stroitelnyy-skandal-v-kieve-nad-metro-nachali-vozvodit-restoran-710073.html> (дата звернення: 22.04.2016). – Назва з екрана.
4. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки) : монографія / О. Ф. Новікова, М. Є. Дейч, О. В. Панькова та ін. – Донецьк : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2013. – 296 с.
5. Кирилук Н. В. Корпоративна соціальна відповідальність: досвід європейських компаній / Н. В. Кирилук // Молодий вчений. – 2015. – № 2. – С. 107–111.
6. Мережа Глобального договору в Україні [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.globalcompact.org.ua>. (дата звернення: 3.05.2017). – Назва з екрана.
7. Настроились на лучшее: рейтинг крупнейших украинских застройщиков [Електронний ресурс] // Журнал FORBES. – 2017. – Январь. – № 1. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1426714-nastroilis-na-luchshee-rejting-krupnejshih-ukrainskih-zastrojshchikov> (дата звернення: 20.01.2017). – Назва з екрана.
8. Прахалад К. К. Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності спільно з клієнтами / К. К. Прахалад, В. Рамасвами ; пер. з англ. М. Ставицького. – Київ : Видавництво Олексія Капусти (підрозділ «Агенція «Стандарт»»), 2005. – 258 с.
9. Природа фірми: походження, еволюція і розвиток / за ред. О. Е. Вільямсона, С. Дж. Вінтера ; пер. з англ. А. В. Куликова. – Київ : А.С.К., 2002. – 336 с.
10. Річний звіт ПрАТ «ХК «Київміськбуд» за 2016 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ПрАТ «ХК «Київміськбуд». – Режим доступу: <https://kmb.ua/templates/kmb/public/docs/6.pdf> (дата звернення: 3.02.2017). – Назва з екрана.
11. Скандалне будівництво: в Києві біля РАГ-Су зводять «хмарочоси» без документів [Електронний ресурс] // Сьогодні. – Новини бізнесу Києва. – 12 липня 2016 р. – Режим доступу: <https://kiev-ukr.segodnya.ua/kbusiness/skandalnaya-stroyka-v-kieve-voze-zagsa-vozvodyat-neboskreby-bez-dokumentov-732584.html> (дата звернення: 12.07.2016). – Назва з екрана.
12. Скляр Г. П. Соціальна відповідальність у структурі мотивації інвестування в туристичному бізнесі / Г. П. Скляр, О. В. Яріш, Л. В. Гнипа-Черневецька // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – Серія «Економічні науки». – 2011. – № 4 (49). – С. 193–198.
13. Смачило В. В. Оцінка соціальної відповідальності будівельних підприємств / В. В. Смачило, В. О. Баляба // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 6. – С. 162–169.
14. Строительные скандалы: причины, риски и способы разрешения [Електронний ресурс] // Энциклопедия недвижимости. – 23.08.2017. – Режим доступу: <http://domik>.

ua/novosti/stroitelnye-skandaly-prichiny-riski-i-sposoby-razresheniya-n252942.html (дата звернення: 23.08.2017). – Назва з екрана.

15. Stakeholder theory: The state of the art / R. E. Freeman, J. S. Harrison, A. C. Wicks, B. Parmar, S. Colle. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2010. – 343 p.
16. Чернявська О. В. Вітчизняна модель державного управління соціально-економічним розвитком та її основні результати // Управління розвитком соціально-економічних систем у новій економіці : монографія / [колектив авторів] за заг. ред. Л. М. Шимановська-Діаніч. – Полтава : ПУЕТ, 2015. – С. 17–31.
17. Corporate Social Responsibility. Winners and losers when a company embraces corporate social responsibility: Saint Louis Association for Philanthropy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mapstl.org> (дата звернення: 23.05.2017). – Назва з екрана.
18. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development/ Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement> (дата звернення: 25.09.2015). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. ISO 26000:2010. Kerivnytstvo z sotsialnoi vidpovidalnosti [ISO 26000: 2010, Social Responsibility Guide]. (n.d.). http://znaimo.com.ua/ISO_26000. Retrieved from http://znaimo.com.ua/ISO_26000 (accessed 3 May 2017) [in Ukrainian].
2. Atkinson, Je. B. & Stiglic Dzh. Je. (1995). *Lekcii po jekonomicheskoy teorii gosudarstvennogo sektora [Lectures on the economic theory of the public sector]*. Moscow: Aspekt-Press [in Russian].
3. Budivelnyi skandal: v Kyievi nad metro po-chaly zvydyty restoran [Construction scandal: in Kiev, the metro began to build a restaurant]. *Sohodni. Novyny biznesu Kyieva – Today. Business News of Kiev* (22 April 2016). Retrieved from <https://kiev-ukr.segodnya.ua/kbusiness/stroitelnyy-skandal-v-kieve-nad-metro-nachali-vozvodit-restoran-710073.html> (accessed 24 April 2016) [in Ukrainian].
4. Novikova, O. F., Deich, M. Ie., Pankova, O. V. (et. al.). (2013). *Diahnostyka stanu ta perspektyv rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti v Ukraini (ekspertni otsinky) [Diagnostics of the state and prospects of development of social responsibility in Ukraine (expert assessments)]*. Donetsk: NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti [in Ukrainian].
5. Kyryliuk, N. V. (2015). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist: dosvid yevropeiskykh kompanii [Corporate Social Responsibility: The Experience of European Companies]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 2, 107–111 [in Ukrainian].
6. Merezha Hlobalnoho dohovoru v Ukraini: ofitsiyni sait [Official site of Global Compact Network in Ukraine]. (n.d.). <http://www.globalcompact.org.ua>. Retrieved from <http://www.globalcompact.org.ua> (accessed 3 May 2017) [in Ukrainian].
7. Nastroilis' na luchshee: rejting krupnejshih ukrainских zastrojshchikov [Settled for the best: the rating of the largest Ukrainian developers]. (2017). *Zhurnal FORBES – FORBES Magazine*, Janvar' – January, 1. Retrieved from <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1426714-nastroilis-na-luchshee-rejting-krupnejshih-ukrainskih-zastrojshchikov> (accessed 20 January 2017) [in Russian].
8. Prakhlad, K. K. & Ramasvami, V. (2005). *Maibutnie konkurentsii. Tvorennia unikalnoi tsinnosti spilno z kliientamy [Future of competition. Creating a unique value with clients]*. (M. Stavytskiy, Trans.). – Kyiv: Vydavnytstvo Oleksiia Kapusty (pidrozdil «Ahentsiia «Standard») [in Ukrainian].
9. Viliamson, O. E. & Vinter, S. Dzh. (Eds.). (2002). *Pryroda firmy: pokhodzhennia, evoliutsiia i rozvytok [Nature of the company: origin, evolution and development]*. (A. V. Kulykova, Trans.). Kyiv : A.S.K. [in Ukrainian].

10. Richnyi zvit PrAT "KhK "Kyivmiskbud" za 2016 r. Ofitsiyni sait PrAT "KhK "Kyivmiskbud" [Annual report of PJSC "HC" Kyivmiskbud "for 2016. Official site of PJSC" HC "Kyivmiskbud"]. (2017). <https://kmb.ua/templates/kmb/public/docs/6.pdf>. Retrieved from <https://kmb.ua/templates/kmb/public/docs/6.pdf> (accessed 3 February 2017) [in Ukrainian].
11. Skandalne budivnytstvo: v Kyievi bilia RAHSu zvodiat "khmarochosy" bez dokumentiv [Scandalous construction: "Skyscrapers" without documents are being built near the Accounting Chamber in Kiev]. *Sohodni. Novyny biznesu Kyieva – Today. Business News of Kiev*, 12 Lypnia 2016 – 12 July 2016. Retrieved from <https://kiev-ukr.segodnya.ua/kbusiness/skandalnaya-stroyka-v-kyieve-vozhle-zagsa-vozdvyat-neboskreby-bez-dokumentov-732584.html> (accessed 12 July 2016) [in Ukrainian].
12. Skliar, H. P., Yarish, O. V. & Hnypa-Chernevetska L. V. (2011). Sotsialna vidpovidalnist u strukturі motyvatsii investuvannia v turystrychnomu biznesi [Social responsibility in the structure of investment incentives in the tourism business]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya "Ekonomichni nauky" – Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade: Collected papers. A Series "Economic Sciences"*, (4 (49), (pp. 193–198) [in Ukrainian].
13. Smachylo V. V. & Baliaba, V. O. (2015). Otsinka sotsialnoi vidpovidalnosti budivelnnykh pidpriemstv [Assessment of social responsibility of construction enterprises]. *Ekonomika: realii chasu – Economy: realities of time*, 6, 162–169 [in Ukrainian].
14. Stroitel'nye skandaly: prichiny, riski i sposoby razresheniya [Construction scandals: causes, risks and solutions]. *Jenciklopedija nedvizhimosti – Encyclopedia of real estate*, 23.08.2017. Retrieved from <http://domik.ua/novosti/stroitelnye-skandaly-prichiny-riski-i-sposoby-razresheniya-n252942.html> (accessed 23 August 2017) [in Ukrainian].
15. Freeman, R. E., Harrison, J. S., Wicks, A. C., Colle, S. & Parmar, B. (2010). *Stakeholder theory: The state of the art*. Cambridge: Cambridge Univ. Press [in English].
16. Cherniavska, O. V. (2015). *Vitchyzniana model derzhavnoho upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom ta yii osnovni rezultaty // Upravlinnia rozvytkom sotsialno-ekonomichnykh system u novii ekonomitsi [Domestic model of state management of socio-economic development and its main results : Management of the development of socio-economic systems in the new economy]*. / L. M. Shymanovska-Dianich. Poltava : PUET [in Ukrainian].
17. Corporate Social Responsibility. Winners and losers when a company embraces corporate social responsibility: Saint Louis Association for Philanthropy. (n.d.). <http://www.mapstl.org>. Retrieved from <http://www.mapstl.org> (accessed 23 May 2017) [in English].
18. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development / Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. (2015). <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement>. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement> (accessed 25 September 2015) [in English].

Е. В. Чернявская, доктор экономических наук, профессор; **Л. В. Гнипа-Черневецкая** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Политика корпоративной социальной ответственности и опыт ее внедрения в украинских компаниях.**

Аннотация. Целью исследования является определение основных составляющих современной политики корпоративной социальной ответственности бизнеса. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье систематизированы базовые концепции корпоративной социальной ответственности и идентифицированы уровни ее имплементации, рассмотрены составляющие и направления реализации политики корпоративной социальной ответственности. Отечественный опыт внедрения политики корпоративной

социальной ответственности исследован на примере строительной сферы национальной экономики. **Практическая значимость результатов исследования.** С целью формирования долгосрочных конкурентных преимуществ авторами предложены направления совершенствования политики корпоративной социальной ответственности отечественных строительных компаний.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, практики корпоративной социальной ответственности, политика корпоративной социальной ответственности, строительный бизнес, охрана окружающей среды, добросовестные деловые практики, развитие местных сообществ.

O. Cherniavska, Dc. Econ. Sci., Professor; L. Hnypa-Chernevetska (Poltava University of Economics and Trade). Corporate social responsibility policy and experience of its implementation in the Ukrainian companies.

Annotation. The purpose of the study is to identify the main components of the current corporate social responsibility policy. **Methodology of research.** The solution of the tasks set in the article was made using the following general scientific and special methods of research: systematization, generalization, and dialectical approach. **Findings.** The article systematizes the methodological foundations of the concept of corporate social responsibility, defines the levels of its implementation. The components and directions of the implementation of the corporate social responsibility policy are considered. The experience of application of the policy of corporate social responsibility in construction companies has been studied. **Practical value.** The directions of improving the policy of corporate social responsibility of Ukrainian construction companies are proposed with the aim of forming long-term competitive advantages.

Keywords: corporate social responsibility, corporate social responsibility practices, corporate social responsibility policy, construction business, environmental protection, conscientious business practices, development of local communities

ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ МІНЛИВОГО СЕРЕДОВИЩА

В. А. ВЛАСЕНКО, кандидат економічних наук, доцент;

Я. О. БАРИБІНА, кандидат економічних наук, доцент

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо впровадження ефективного процесу управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємств в умовах ринку. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. **Результати.** У статті розглянуто основні напрями формування ефективного процесу управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємств. Обґрунтовано економічний зміст наукового поняття «процес управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємства». Узагальнено ключові характеристики й особливості фінансового забезпечення розвитку підприємства. **Практична значущість результатів дослідження.** Запропоновано алгоритм процесу управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємства в умовах мінливого середовища з його складовими елементами та практичними заходами.

Ключові слова: розвиток підприємств, джерела фінансування, фінансове забезпечення розвитку підприємств, соціально-економічна система, процес управління, процес управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємств, ринкове середовище.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Трансформаційні процеси в основних галузях та секторах національної економіки призвели до необхідності перегляду діючої парадигми управління соціально-економічними системами на мікро-, мезо- та макрорівнях. Постійна турбулентність ринкового середовища, загострення конкурентної боротьби на ринкових сегментах, обмеженість матеріально-технічних, фінансових та трудових ресурсів на сировинних (товарних), фінансових ринках і ринку праці змушують керівників багатьох українських підприємств оперативно переглядати функціональні складові системи управління, концентруючи особливу увагу на процесах управління розвитком своїх функціональних підсистем.

У сучасних умовах функціонування й подальшого розвитку для керівників більшості підприємств актуальними є проблеми фінансу-

вання їхньої господарської діяльності. Правові особливості регулювання підприємницької діяльності, невеликий резерв альтернативних варіантів джерел фінансування, складні та громіздкі процедури кредитування, низький рейтинг інвестиційної привабливості й високий рівень збитковості українських підприємств зумовлюють поступове нарощування ними обсягів кредиторської заборгованості, що неминуче призводить до банкрутства чи пошуку радикальних заходів щодо ліквідації боргів за зобов'язаннями (розпродаж частини майна; зміна власників, видів діяльності; розукрупнення підприємств тощо). Підприємства, на яких використовуються сучасні управлінські технології щодо управління грошовими потоками, наприклад бюджетування, переважно акцентують увагу на ліквідації боргів і дотриманні пріоритетності виплат за фінансовими зобов'язаннями. За таких умов керівники підприємств систематично намагаються знайти нові доступні джерела фінансування не лише

поточної господарської діяльності, але й перспективного розвитку [9, с. 163–164].

Практика господарської діяльності засвідчила, що оптимальне використання потенційних можливостей підприємств та залучення прихованих резервів їх подальшого розвитку дозволяє чітко окреслити перспективні форми фінансового забезпечення розвитку суб'єктів господарської діяльності. З огляду на це, ознайомлення з можливими джерелами фінансового забезпечення розвитку підприємств є надзвичайно актуальним і практично значущим науковим питанням. Важливими також є питання співвідношення та пошуку оптимальних джерел фінансування поточних і капітальних витрат підприємств з урахуванням принципів збалансованості й самофінансування. Тому для забезпечення ефективного поточного функціонування та подальшого соціально орієнтованого розвитку нагальною є потреба формування ефективного процесу управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємств в умовах трансформації ринкових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема вибору оптимальних джерел, форм і методів фінансового забезпечення розвитку підприємств становить неабиякий інтерес із боку зарубіжних та українських науковців і практиків. У сучасний період теоретичні та практичні аспекти вирішення питання формування ефективних систем управління на підприємствах, застосування дієвих процесів управління фінансовим забезпеченням їх розвитку, розробки механізмів фінансування суб'єктів господарської діяльності знайшли своє ґрунтовне висвітлення у фундаментальних працях провідних українських та іноземних науковців, серед яких слід виокремити М. Д. Білика, І. А. Бланка, Р. І. Балашову, Ю. М. Бездітку, Л. П. Гацьку, Є. Ф. Дибуну, Л. В. Діканя, І. В. Журавльову, В. А. Забродського, Л. І. Зяцьковську, А. А. Кугія, М. А. Кизима, Г. Г. Кірейцева, В. В. Ковалева, І. А. Ломачівську, А. В. Матюшина, К. І. Оксенюк, А. М. Поддєрьогіна, Г. В. Савицьку, О. О. Терещенко, М. В. Цопу, О. О. Шеремета, О. М. Ястремську та ін. [1–6, 8, 10, 12, 14, 15].

У своїх працях вчені та практики висвітлили загальні питання фінансування розвитку підприємств [1–3, 5, 8, 10, 15], визначили сутність, особливості, форми й методи фінансового забезпечення розвитку підприємств [1, 2, 4–6,

10, 12, 14], зупинилися на аналізі чинників, що впливають на вибір джерел фінансування розвитку підприємств в умовах мінливого конкурентного середовища [3–6, 8, 10, 13, 14].

Відаючи належне значному науковому добору науковців, їхні праці розкривають далеко не всю сукупність проблем формування ефективного процесу управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємств. Загальні питання управління фінансовими ресурсами на рівні окремих ринкових суб'єктів знайшли достатньо широке відображення в розробках провідних науковців, але проблеми належного фінансового забезпечення господарської діяльності підприємств у межах єдиного процесу управління їх розвитком не досліджувалися достатньою мірою. Унаслідок цього виникає необхідність поглиблення наукового дослідження цієї проблеми, яка носить прикладний характер, становить значний теоретико-методологічний, методичний і практичний інтерес.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження, результати якого викладено в цій статті, є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо впровадження ефективного процесу управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємств в умовах ринку.

Відповідно до поставленої мети, у статті вирішено такі завдання: досліджено фінансове забезпечення як чинник соціально-економічного розвитку підприємств; розкрито онтологічний зміст наукової категорії «фінансове забезпечення підприємства», і запропоновано авторське трактування поняття «процес управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємства»; узагальнено ключові характеристики й особливості фінансового забезпечення розвитку підприємства, на основі авторського підходу рекомендовано алгоритм процесу управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємства в умовах ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах ринкової конкуренції запорукою стійкого розвитку підприємства є його оптимальне фінансове забезпечення, під яким слід розуміти забезпечення підприємства основними й оборотними активами, власними та позичковими фінансовими ресурсами, що є достатніми для випуску й реалізації передбаченого обсягу виробництва. Фі-

нансове забезпечення передбачає безперервність процесу виробництва та реалізації продукції, мінімізацію поточних витрат підприємства [2]. Ці питання повинні покладатися на менеджерів, які мають здійснити належне забезпечення підприємства необхідними ресурсами, особливо для успішного розвитку основного виробництва. Це передбачає вивчення цін та якості обладнання і сировини, що постачається на підприємство, репутації постачальників, оперативності й пунктуальності поставок, а також забезпечення підприємства розвинутими засобами комунікацій, природними ресурсами, джерелами енергії тощо [8]. Значну увагу менеджерам слід приділити вивченню взаємовідносин підприємства з усіма його контрагентами (стейкхолдерами).

Розглянемо економічну сутність та етимологічний зміст наукової категорії «фінансове забезпечення» в контексті розвитку підприємства, оскільки в науковому дискурсі відсутня єдність думок дослідників щодо єдиного трактування цього поняття.

Окремі науковці під фінансовим забезпеченням підприємницької діяльності розуміють сукупність форм і методів, принципів та умов фінансування підприємства [13, с. 67]. Інші вважають, що фінансове забезпечення представляє собою комплекс організаційно-практичних, економічних заходів, спрямованих на своєчасне задоволення потреб підприємств у грошових коштах. Воно включає фінансове планування та фінансування діяльності підприємств, витребування, отримання, зберігання, економне і доцільне витрачання грошових коштів; контроль за їх використанням, облік і звітність. Отже, фінансове забезпечення підприємницької діяльності – це управління капіталом, діяльність щодо його залучення, розміщення та використання [16, с. 143].

Професор Р. І. Балашова стверджує, що фінансове забезпечення є складовою частиною господарської діяльності підприємства, у процесі якої існує необхідність проведення його об'єктивного та всебічного оцінювання. Фінансове забезпечення представляє собою основу функціонування підприємств, стимулює операційну діяльність, орієнтоване на їх економічний розвиток і містить конкретні цілі, що спрямовані на практичне досягнення поставлених завдань економічної політики підприємства [1, с. 37].

Разом із тим науковці В. М. Данюк, В. М. Петюх, С. О. Цимбалюк розглядають фінансове забезпечення функціональної підсистеми менеджменту персоналу як сукупність коштів, що спрямовуються на фінансування діяльності в галузі менеджменту персоналу. Фінансування відбувається за рахунок витрат на випуск продукції (послуг) [11, с. 48, 64].

Поняття «фінансування» визначається дослідниками як сукупність заходів, спрямованих на покриття потреб підприємства в капіталі, які включають мобілізацію фінансових ресурсів (коштів, їх еквівалентів і майнових активів) та їх повернення [3, с. 38].

Варто відзначити, що залежно від джерел фінансування фінансове забезпечення поділяється на: використання власного капіталу; кредитування або залучення капіталу; зовнішнє фінансування [12, с. 440]. Ці форми фінансування включають самофінансування (використання прибутку та амортизаційного фонду), залучення кредитних коштів, державне фінансування, гранти, тендери, залучення ресурсів міжнародних організацій і фондів, використання іменного та приватного капіталу, інвестування, лізинг [8]. Подібну думку відстоює І. А. Ломачівська, яка до власних джерел зараховує прибуток та амортизаційні відрахування, до залучених – кошти фінансово-кредитної сфери, державну допомогу, ресурси вітчизняних і міжнародних фондів та організацій, кошти приватних осіб [10, с. 38].

Учений Є. Ф. Діба стверджує, що фінансове забезпечення полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів на вирішення окремих завдань фінансової політики господарюючого суб'єкта. При цьому автор розрізняє його забезпечувальну та регульовальну дію. Забезпечувальна дія виявляється у встановленні джерел фінансування і характеризує пасивний вплив фінансового забезпечення. Регульовальна – здійснює вплив через виділення достатніх коштів та через конкретну форму фінансового забезпечення, характеризує його активний вплив на діяльність господарюючого суб'єкта. До форм фінансового забезпечення автор зараховує самофінансування, акціонерний капітал, кредитування, безповоротне фінансування [4, с. 151].

Керівники підприємств зацікавлені рівноважувати інтереси між різними, задіяними у процесі діяльності, ресурсами, вони керу-

ються загальноприйнятими нормами, пріоритетами й увявленнями про цінності, мають перед собою цілі та програми щодо свого подальшого розвитку. Внутрішнє зростання забезпечується за рахунок розширення діючого виробництва шляхом розвитку власної матеріально-технічної бази та поетапного фінансування. Зовнішнє зростання відбувається приєднанням нових підприємств методом одноразового фінансування, придбанням заздалегідь обраного підприємства або фірми. Одноразове фінансування має сенс тільки за умови, що придбаний об'єкт має оптимальну вартість, готовий до експлуатації і може приносити прибуток. Крім того, придбання нових підприємств може здійснюватися з метою зміцнення власної справи й вигідного інвестування вільних грошових коштів [13, с. 82].

У результаті аналітичної оцінки встановлено, що питання фінансового забезпечення розвитку розглядаються більшістю дослідників для окремих типів підприємств, різної галузевої приналежності та сфери господарської діяльності, організаційно-правової форми та форми власності, унаслідок чого розкриваються їх економічні й організаційні складові.

У своїх роботах значна частина авторів підкреслюють, що стабільний фінансовий стан і, як наслідок, сталий розвиток підприємств є результатом і визначальним чинником економічної ефективності. Саме тому обґрунтування необхідності формування процесу фінансового забезпечення як напряду розвитку підприємств є одним із цільових завдань наукових досліджень.

Науковець Л. І. Зяцьковська відзначає, що фінансове забезпечення діяльності підприємств передбачає формування та використання фінансових ресурсів для задоволення потреб суб'єкта господарювання, регламентованих відповідними нормативними актами, що визначають способи їх мобілізації, розподілу й використання на всіх рівнях господарського управління [6, с. 149]. І. В. Журавльовою, О. М. Ястремською, Л. О. Моренковою та іншими вченими запропоновано фінансове забезпечення, поряд із фінансовими методами, фінансовими важелями, фінансовими інструментами, нормативним та інформаційним забезпеченням, зарахувати до складових фінансового механізму підприємства [14, с. 38–40].

Український науковець М. В. Цопа у процесі аналізу глобальної мети підприємства розглядає фінансове забезпечення як одну з окремих сфер його діяльності поряд із виробництвом, постачанням, рекламою, збутом, фінансовим результатом тощо [15, с. 127]. Тобто, дослідник вважає фінансове забезпечення одним із бізнес-процесів у межах функціональних підсистем підприємства як відкритої соціально-економічної системи.

Важливе значення науковці відводять фінансовому забезпеченню розвитку підприємств на рівні окремих галузей національної економіки. Так, Ю. В. Кіндзерський підтверджує важливість формування моделі забезпечення фінансовими ресурсами банківської діяльності, розглядає види цих ресурсів, способи їх залучення на підприємства промисловості, сільського господарства, транспорту, сфери послуг тощо [7, с. 233].

Варто зауважити, що фінансове забезпечення є основою функціонування підприємств, стимулює операційну діяльність, орієнтовану на їх економічний розвиток, і містить конкретні цілі, що спрямовані на практичне досягнення поставлених завдань економічної політики підприємства. Економічна сутність завдань, пов'язаних із фінансуванням модернізації суб'єктів господарювання, виражається у підвищенні темпів економічного зростання, забезпеченні ефективної соціальної політики. Теоретичне й методичне обґрунтування фінансового забезпечення економічного розвитку підприємства є актуальною проблемою, особливо в частині дослідження структури джерел, оптимальних умов формування ресурсів та ознак їх довгострокового використання.

Основним завданням формування фінансового забезпечення, у поєднанні зі стійкою комерційно-виробничою, фінансово-господарською діяльністю та економічним розвитком, є створення умов максимізації чистого грошового потоку підприємства, зростання якого забезпечить підвищення рівня самофінансування за рахунок внутрішніх джерел, а також знизить його залежність від зовнішніх джерел фінансування.

У процесі дослідження фінансового забезпечення розвитку підприємства доцільно узагальнити ключові його характеристики та особливості (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові характеристики та особливості фінансового забезпечення розвитку підприємства

Ключова характеристика	Особливості прояву характеристики фінансового забезпечення
Формування джерел фінансування активів підприємства	Фінансове забезпечення впливає на співвідношення власних та залучених джерел фінансування і їх взаємозв'язок із певними видами активів, забезпечує досягнення запланованого рівня обсягів діяльності та розвиток підприємства
Досягнення фінансової стійкості підприємства	Виступаючи основою фінансової стійкості, фінансове забезпечення виявляє себе як здатність суб'єкта господарювання функціонувати й розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів і капіталу у змінному внутрішньому та зовнішньому середовищі, гарантує його платоспроможність та інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі
Формування належного ресурсного забезпечення підприємства	Фінансове забезпечення є функціональною складовою ресурсного забезпечення підприємства, тому що воно спрямоване на завантаження необхідними для нормального функціонування підприємства видами ресурсів, характеризується доцільністю їх розміщення та ефективністю використання, фінансовими взаємовідносинами з іншими юридичними та фізичними особами, платоспроможністю та ліквідністю
Участь у розподільчій політиці підприємства	Фінансове забезпечення дозволяє забезпечити послідовність та ефективність розподілу ресурсів підприємства на основі підвищення ефективності рівня їх використання
Формування раціональної структури капіталу підприємства	Фінансове забезпечення спрямоване на відновлення та збільшення заощаджень і накопичення капіталу. Це необхідно для підтримки на високому рівні довгострокової динаміки економічного зростання, особливо в ситуації, коли доступні резерви зберегли свої потенційні можливості у процесі трансформаційних змін
Формування ефективного фінансового механізму підприємства	З метою посилення взаємозв'язку джерел фінансового забезпечення економічного зростання підприємства, методів і форм їх прояву необхідно використовувати сучасні фінансові інструменти (податки, збори, штрафи, надання пільг, дисконтних знижок, інвестиційних ресурсів, електронних грошей тощо)
Забезпечення належного рівня платоспроможності підприємства	Фінансове забезпечення повинне бути спрямованим на ефективне управління фінансовою стійкістю підприємства, забезпечення своєчасного надходження і витрачання грошових коштів, підтримку його постійної платоспроможності
Забезпечення стійкості зростання виробничого потенціалу підприємства	Комплексний аналіз виробничого потенціалу дає можливість оцінити можливості досягнення певних результатів, створює умови для обґрунтованого підходу до формування ефективного процесу управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємства
Досягнення належного рівня самофінансування підприємства	Розгляд ключових питань щодо фінансового забезпечення діяльності підприємства має ґрунтуватися на знанні конкретних джерел її фінансування (внутрішніх та зовнішніх) із пріоритетністю принципу самофінансування

Науковці Л. В. Дікань і Ю. О. Голуб розглядають ґносеологічний зміст поняття «фінансове забезпечення діяльності підприємства» в більш широкому розумінні як «узагальнення сукупності заходів та умов, що сприяють сталому розвитку підприємства шляхом покриття витрат підприємства фінансовими ресурсами залежно від розміру виробництва та фінансового становища» [5, с. 66].

Виходячи з цього, на думку авторів, сутність поняття «процес управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємства» можна розглядати як цілеспрямований процес підготовки, розробки, прийняття та реалізації управлінських рішень, що спрямовані на забезпечення умов стійкого розвитку підприємства, покриття його поточних та одноразових витрат за рахунок на-

явних фінансових ресурсів, формування конкурентних переваг на ринкових сегментах.

Ефективний процес управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємства має передбачати практичну реалізацію таких заходів:

1. Формування внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування активів як ключових чинників фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку суб'єкта господарської діяльності.

2. Визначення фінансових та економічних методів і форм фінансового забезпечення господарської діяльності.

3. Установлення інструментів фінансового забезпечення розвитку підприємств на основі елементів програмного забезпечення та сучасних інформаційних технологій (достатніх, часткових, недостатніх).

4. Визначення чинників, що впливають на ефективність фінансового забезпечення розвитку підприємства:

- тих, що визначають послідовність та ефективність використання потенціалу підприємства;
- тих, від яких залежить зростання накопичень і поповнення капіталу підприємства (внутрішні джерела фінансування).

5. Формування принципів фінансового забезпечення розвитку підприємства, а саме: поворотності, самофінансування, залучення внутрішніх накопичень і джерел фінансування майна.

6. Формування необхідного розміру ре-

сурсного забезпечення підприємства шляхом перерозподілу наявних ресурсів між функціональними підрозділами й бізнес-процесами, визначення мотивів поведінки та стимулів для працівників.

7. Створення належних умов для максимізації чистого грошового потоку підприємства, зростання якого забезпечить підвищення рівня самофінансування суб'єкта ринкових відносин, знизить його залежність від зовнішніх джерел фінансування.

На рис. 1 подано рекомендований алгоритм процесу управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємства в умовах ринку.

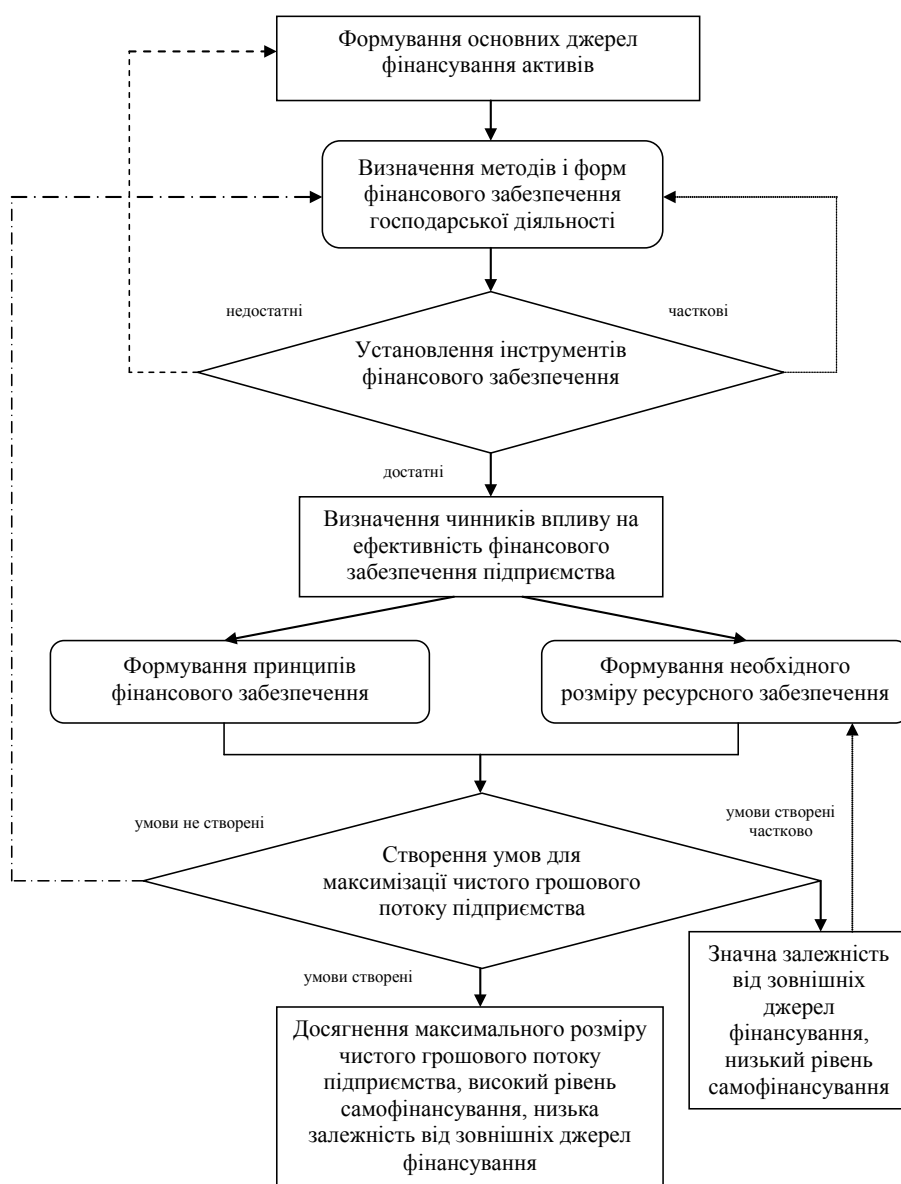

Рис. 1. Рекомендований алгоритм процесу управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємства в умовах ринку

Як бачимо з рис. 1, процес управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємства представлятиме собою сукупність джерел, методів, форм, фінансових інструментів, заходів та дій функціональних виконавців щодо формування цільових грошових потоків господарюючих суб'єктів у достатньому розмірі та їх ефективне використання. Воно має здійснюватися у формах, що є доступними для практичної реалізації, за допомогою чинників впливу на ефективність фінансування потреб підприємства.

У цьому контексті фінансове забезпечення є складовою частиною господарської діяльності підприємства, дозволяє сформувати раціональну структуру власного й позичкового капіталу як джерел формування його активів, підвищити ефективність їх використання, досягти покращення платіжної дисципліни, отримати планомірне надходження і витрачання вхідних та вихідних грошових потоків.

Складовими елементами фінансового забезпечення як чинника розвитку підприємства є окремі методи, форми й інструменти, за допомогою яких вони мають реалізовуватися.

Ці елементи виконують функції фінансової взаємодії контрагентів, джерел їх фінансування, представлених у формі грошового потоку. Здійснення цих функцій можливе за допомогою фінансових інструментів на основі елементів програмного забезпечення та сучасних інформаційних технологій.

З метою посилення взаємозв'язку джерел фінансового забезпечення економічного зростання, методів і форм їх прояву, необхідно використовувати відповідні фінансові інструменти (податки, збори, штрафи, надання пільг, емісію грошей, інвестиційні програми та проекти), тобто все те, що дозволить сформувати ресурси та їх перерозподілити, виявити мотиви та стимули для економічного зростання.

Фінансові інструменти повинні забезпечувати мобілізацію ресурсів із різних джерел, що дозволить розширити можливості фінансування перспективних проектів розвитку та сприятиме безпосередньому зростанню економічного потенціалу підприємства.

Таким чином, ґрунтуючись на результатах аналізу структури елементів фінансового забезпечення, джерел формування грошових потоків, керівництво підприємства зможе в перспективі коригувати напрями реалізації власної фінансо-

вої політики у взаємостосунках із дебіторами та кредиторями, приймати виважені управлінські рішення відносно формування оптимальних обсягів виробничих запасів, створення резервів, реінвестування прибутку, його розподілу та споживання з урахуванням наявних фінансових можливостей і рівня забезпеченості ліквідними активами.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, запропоновані напрями формування ефективного процесу управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємств мають сприяти практичному впровадженню їх фінансової стратегії з конкретизацією окремих тактичних заходів реалізації фінансових програм суб'єктів господарської діяльності. Подальша імплементація рекомендованого алгоритму процесу управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємства в умовах ринку з його складовими елементами та практичними заходами сприятиме цілісності ресурсного забезпечення соціально-економічної системи, формуванню її стійких конкурентних переваг у ринковому середовищі, дозволить реалізувати сукупний потенціал внутрішніх бізнес-процесів у довгостроковій перспективі.

Разом із тим надзвичайно актуальними напрямами подальших наукових досліджень залишаються питання формування дієвих методик оцінювання ефективності фінансового забезпечення розвитку підприємств на основі рекомендованих складових процесу управління ним, що дозволять визначити особливості господарської діяльності, основні недоліки в роботі фінансової підсистеми та причини їх виникнення, а також на основі отриманих результатів обрати конкретні рекомендації щодо оптимізації фінансового забезпечення розвитку суб'єктів ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашова Р. И. Влияние финансового обеспечения на экономическое развитие предприятий / Р. И. Балашова // Вестник Института экономических исследований. – 2016. – № 3. – С. 37–45.
2. Бездітко Ю. М. Принципи розробки програм фінансового забезпечення інвести-

- ційної діяльності малих підприємств [Електронний ресурс] / Ю. М. Бездітко // Ефективна економіка : Електронне наукове фахове видання. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=532>. (дата звернення: 18.03.2017). – Назва з екрана.
3. Гацька Л. П. Проблеми фінансового забезпечення малого бізнесу в Україні / Л. П. Гацька, В. Л. Журавський // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2005. – № 80. – С. 37–40.
 4. Діба Е. Ф. Определение содержания санации производственной деятельности предприятия / Е. Ф. Діба // Вестник Омского университета. Сер. : Экономика. – 2012. – № 3. – С. 149–154.
 5. Дікань Л. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємства : сутність та джерела / Л. В. Дікань, Ю. О. Голуб // Економіка розвитку. – 2007. – № 3 (43). – С. 65–68.
 6. Зяцьковська Л. І. Методологічні засади фінансового забезпечення підприємств / Л. І. Зяцьковська // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 148–155.
 7. Кіндзерський Ю. В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації : монографія / Ю. В. Кіндзерський. – Київ : ІЕП НАН України, 2013. – 535 с.
 8. Кугій А. А. Структурний аналіз фінансового забезпечення малого підприємництва [Електронний ресурс] / А. А. Кугій, С. М. Сокотенюк // Економічний вісник НТУУ КПІ. – 2014. – № 11. – Режим доступу: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/viewFile/45521/41698> (дата звернення: 18.03.2017). – Назва з екран.
 9. Кузьмін О. Є. Управління витратами на підприємствах : навч. посіб. / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник, У. І. Когут. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 244 с.
 10. Ломачівська І. А. Формування джерел фінансового забезпечення розвитку суб'єктів малого підприємництва / І. А. Ломачівська // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. – 2012. – Т. 17. – Вип. 3–4. – С. 37–43.
 11. Менеджмент персоналу : навч. посіб. / В. М. Данюк, В. М. Петюх, С. О. Цимбалюк та ін. ; за заг. ред. В. М. Данюка, В. М. Петюха. – Київ : КНЕУ, 2004. – 398 с.
 12. Оксенюк К. І. Фінансове забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні / К. І. Оксенюк // Молодий вчений. – 2017. – № 7 (47). – С. 440–443.
 13. Совершенствование долгосрочного кредитования промышленных предприятий: институциональный аспект : [монография] / И. В. Анненков, А. В. Матюшин, А. В. Половян, А. А. Охтеня ; науч. ред. В. П. Вишневицкий. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2008. – 142 с.
 14. Фінанси підприємства: теоретико-методичне забезпечення формування та відтворення : монографія / І. В. Журавльова, О. М. Ястремська, Л. О. Меренкова та ін. ; за заг. ред. І. В. Журавльової. – Харків : ХНЕУ, 2010. – 428 с.
 15. Цопа Н. В. Управление развитием промышленных предприятий: методология, модели, методы : монография / Н. В. Цопа. – Донецк : ИТ «АРИАЛ», 2010. – 320 с.
 16. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. А. Шумпетер ; предисл. В. А. Антономова ; пер. с нем. В. С. Антономова и др. – Москва : Эксмо, 2007. – 864 с.

REFERENCES

1. Balashova, R. I. (2016). Vlijanie finansovogo obespechenija na jekonomicheskoe razvitie predprijatij [Influence of financial security on the economic development of enterprises]. *Vestnik Instituta jekonomicheskikh issledovanij – Bulletin of the Institute of Economic Research: Collected papers*, (3), (pp. 37–45) [in Russian].
2. Bezditko, Iu. M. (2011). Pryntsypy rozrob-

- ky program finansovoho zabezpechennia investytsiinoi diialnosti malych pidpriemstv [Principles of development of financial support programs for small enterprises' investment activity]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=532> (accessed 18 March 2017) [in Ukrainian].
3. Hatska, L. P. & Zhuravskiy, V. L. (2005). Problemy finansovoho zabezpechennia maloho biznesu v Ukraini [Problems of financial support of small business in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of the Taras Shevchenko National Taras Shevchenko University: Collected papers. A Series "Economy", (80), (pp. 37–40)* [in Ukrainian].
 4. Diba, E. F. (2012). Opredelenie soderzhanija sanacii proizvodstvennoj dejatel'nosti predpriyatija [Determination of the content of the reorganization of the production activity of the enterprise]. *Vestnik Omskogo universiteta. Ser.: Jekonomika – Bulletin of Omsk University: Collected papers. A Series "Economics", (3), (pp. 149–154)* [in Russian].
 5. Dikan, L. V. & Holub, Iu. O. (2007). Finansove zabezpechennia diialnosti pidpriemstva: sutnist ta dzherela [Financial support of the enterprise activity: essence and sources]. *Ekonomika rozvytku – Development economics, 3 (43), 65–68* [in Ukrainian].
 6. Ziatkovska, L. I. (2007). Metodolohichni zasady finansovoho zabezpechennia pidpriemstv [Methodological Principles of Financial Support of Enterprises]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine, 6, 148–155* [in Ukrainian].
 7. Kindzerskyi, Iu. V. (2013). *Promyslovist Ukrainy: stratehiia i polityka strukturno-tekhnolohichnoi modernizatsii [Ukrainian Industry: Strategy and Policy of Structural and Technological Modernization]*. Kyiv : IEP NAN Ukrainy [in Ukrainian].
 8. Kuhii, A. A. & Sokoteniuk, S. M. (2014). Strukturnyi analiz finansovoho zabezpechennia maloho pidpriemnytstva [Structural analysis of financial support of small business] *Ekonomichnyi visnyk NTUU KPI – Economic Bulletin of NTUU KPI: Collected papers, 11*. Retrieved from <http://ev.fmm.kpi.ua/article/viewFile/45521/41698>. (accessed 17 February 2017) [in Ukrainian].
 9. Kuzmin, O. Ie., Melnyk, O. H. & Kohut, U. I. (2014). *Upravlinnia vytratamy na pidpriemstvakh [Cost management at enterprises]*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
 10. Lomachivska, I. A. (2012). Formuvannia dzherel finansovoho zabezpechennia rozvytku sub'ektiv maloho pidpriemnytstva [Formation of sources of financial support for the development of small business entities]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova – Bulletin of the Odessa I. Mechnikov National University: Collected papers, (Vol. 17), (3–4), (pp. 37–43)* [in Ukrainian].
 11. Daniuk, V. M., Petiukh, V. M., Tsymbaliuk, S. O. (et al.) (2004). *Menedzhment personal [Personnel Management]*. V. M. Daniuka, V. M. Petiukha (Eds.). Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
 12. Okseniuk, K. I. (2017). Finansove zabezpechennia rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini [Financial Support to the Development of Small Entrepreneurship in Ukraine]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist, 7 (47), 440–443* [in Ukrainian].
 13. Annenkov, I. V., Matjushin, A. V., Polovjan, A. V. & Ohten', A. A. (2008). *Sovershenstvovanie dolgosrochnogo kreditovaniya promyshlennykh predpriyatij: institucional'nyj aspekt [Perfection of long-term crediting of industrial enterprises: institutional aspect]*. V. P. Vishnevskij (Ed.). Doneck : IJeP NAN Ukrainy [in Russian].
 14. Zhuravlova, I. V., Yastremska, O. M., Merenkova L. O. (et al.). (2010). *Finansy pidpriemstva: teoretyko-metodychne zabezpechennia formuvannia ta vidtvorennia [Finances of the enterprise: theoretical and methodological support of formation and reproduction]*. I. V. Zhuravlova (Ed.). Kharkiv : KhNEU [in Ukrainian].
 15. Copa, N. V. (2010). *Upravlenie razvitiem*

promyshlennyh predpriyatij : metodologija, modeli, metody [Management of the development of industrial enterprises: methodology, models, methods]. Doneck: IT «ARIAL» [in Russian].

16. Shumpeter, J. A. (2007). *Teorija jekonomicheskogo razvitija. Kapitalizm, socializm i demokratija [The theory of economic development. Capitalism, Socialism and Democracy]. V. A. Antonomova (Ed.), V. S. Avtonomova (Trans.). Moskva : Jeksmo [in Russian].*

В. А. Власенко, кандидат экономических наук, доцент; **Я. А. Барыбіна**, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Процесс управления финансовым обеспечением развития предприятий в условиях рынка.**

Аннотация. Целью статьи является обоснование теоретических положений и разработка практических рекомендаций по внедрению эффективного процесса управления финансовым обеспечением развития предприятий в условиях рынка. **Методология исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** В статье рассмотрены основные направления формирования эффективного процесса управления финансовым обеспечением развития предприятий. Обосновано экономическое содержание научного понятия «процесс управления финансовым обеспечением развития предприятия». Обобщены ключевые характеристики и особенности финансового обеспечения развития предприятия. **Практическое значение результатов исследований.** Предложен алгоритм процесса управления финансовым обеспечением развития предприятия в условиях рынка с его составными элементами и практическими мероприятиями.

Ключевые слова: развитие предприятий, источники финансирования, финансовое обеспечение развития предприятий, социально-экономическая система, процесс управления, процесс управления финансовым обеспечением развития предприятий, рыночная среда.

V. Vlasenko, Cand. Econ. Sci., Docent; **Ya. Barybina**, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **The managing process of financial support for the development of enterprises in a market conditions.**

Annotation. The purpose of the article is to substantiate the theoretical positions and develop practical recommendations for implementation of an effective process of financial management of enterprises development in the market conditions. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization. **Findings.** The main directions of formation of an effective the managing process of financial support for the development of enterprises are discussed in the article. The economic content of the scientific concept of «the managing process of financial support for the development of enterprise» is substantiated. The key characteristics and features of financial support for the development of enterprise are summarized. **Practical value.** The algorithm of the managing process of financial support for the development of enterprise in a market conditions with its constituent elements and practical measures is proposed.

Keywords: enterprise development, financing sources, the financial support for the development of enterprise, social and economic system, management process, the managing process of financial support for the development of enterprises, the market environment.

УПРАВЛІННЯ СТІЙКИМ РОЗВИТКОМ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Я. О. БАРИБІНА, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає в науково-практичному обґрунтуванні необхідності створення методологічної бази управління стійким розвитком соціально-економічних систем шляхом створення саморегулятивних організацій. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У результаті дослідження було визначено, що управління стійкістю має включати такі ознаки: швидке реагування на зміни зовнішнього середовища; відповідність внутрішнього середовища. **Практична значущість результатів дослідження.** Установлено, що інституційні зміни в економіці можливі за умови, якщо питаннями розвитку окремих галузей господарювання займатимуться саморегулятивні організації (СРО), в основі яких лежить принцип досягнення цілей сталого розвитку та професійний підхід до управління.

Ключові слова: управління, стійкість, сталість, розвиток підприємств, соціально-економічна система, процес управління, саморегулятивні організації.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В умовах активізації інтеграційних процесів соціально-економічний розвиток України залежить від стійкого й ефективного функціонування її суб'єктів господарювання. Разом із тим глибока криза, яка охопила більшість підприємств, вимагає пошуку шляхів її подолання та створення ефективних інструментів досягнення стратегічних цілей розвитку. З огляду на невизначеність економічного середовища, постає необхідність урахування всіх факторів, які суттєво впливають на процеси розвитку соціально-економічних систем. Отже, структурні перетворення економіки України вимагають наукового пошуку щодо управління стійким розвитком соціально-економічних систем в умовах невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри суттєвий доробок науковців, дана проблема містить багато дискусійних і невирішених питань. Зокрема, сучасні методи дослідження теоретичних основ управління стійким розвитком висвітлені в роботах Е. В. Афанасьєва, О. М. Гончаренко, А. В. Гриньова, В. А. Гросул, С. Я. Єлецьких, М. С. Заюкова, В. В. Про-

хорова та ін. При цьому розглядаються окремі елементи системи управління стійким розвитком і залишається поза увагою цілісність самої системи.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі є багато досліджень, які розглядають вплив невизначеності, ризикових і кризових ситуацій на діяльність підприємства й вироблення напрямів його розвитку. Розробленням наведених питань займалися В. П. Савчук, І. А. Бланк, В. Є. Момот, В. В. Ковальов, В. В. Шеметов, А. А. Панасюк, В. Ф. Гамалій, І. В. Ніколаєв, Л. О. Лігоненко та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в науково-практичному обґрунтуванні необхідності створення методологічної бази управління стійким розвитком соціально-економічних систем шляхом створення саморегулятивних організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблеми стійкого економічного розвитку економічних систем різного рівня – національної економіки в цілому, окремих регіонів, галузей, комплексів, окремих господарюючих суб'єктів – є предметом численних

теоретичних і прикладних досліджень. Аналіз публікацій із питань змісту процесів забезпечення стійкого розвитку різних рівнів соціально-економічних систем доводить розрізненість підходів авторів щодо сутності понять «розвиток», «стійкий розвиток», «стійкість», а також підтверджує існування різноманітних підходів до механізмів управління стійким розвитком суб'єктів господарювання [1].

Поняття «стійкість» застосовується для опису сталості якої-небудь риси поведінки системи, що розуміється в досить широкому значенні. Це може бути сталість стану системи (його незмінність у часі) або сталість деякої послідовності станів, властивих системі у процесі її руху.

При цьому важливою характеристикою динамічних систем є *стійкість*, яка розглядається як властивість системи повертатися до рівноважного стану або циклічного режиму після усунення збурювання, що викликало порушення останніх.

Звідси випливає, що економічні суб'єкти прагнуть перевести економічну систему в оптимальний стан, розглядаючи його як рівновагу, що в даному контексті асоціюється зі стійкістю, однак, вона не є центральною проблемою зазначеної концепції.

Поняття стійкості найповніше може бути визначене в рамках теорії динамічних систем. Під системою в цьому випадку варто розуміти впорядковану сукупність взаємозалежних і взаємодіючих елементів, які утворюють єдине функціональне ціле, призначене для вирішення певних завдань (досягнення певних цілей). Відповідно до теорії динамічних систем, процес розвитку будь-якої системи може бути визначений векторним полем у фазовому просторі, кожна точка якого задає стан системи, що еволюціонує (реальний або можливий). Точка, у якій стан системи не змінюється з часом,

називається рівноважною. Стійкі стани рівноваги «притягають» до себе фазові криві – криві, утворені послідовними станами процесу. Інакше кажучи, якщо економічна система перебуває у стані стійкої рівноваги, то під час збурювань зовнішнього середовища, що порушують його, вона повертається до свого первісного стану через певний проміжок часу. Якщо збурювання зовнішнього середовища буде надто сильним, фазові криві системи можуть «притягти» інший стан рівноваги [2].

Отже, на стійкість системи впливають різні чинники зовнішнього та внутрішнього середовища. З огляду на мінливість і навіть хаотичність зовнішнього середовища та невизначеність станів самих систем, уважаємо обґрунтованою думку авторів О. І. Маслак, Я. Ю. Яковенко щодо нерозривності понять антикризового управління та стійкого розвитку [3]. Автори акцентували увагу на дотриманні принципів стійкого розвитку як важливої складової сучасного управління підприємством. Наголошується на тому, що в разі виникнення кризових ситуацій для підприємств важливо діагностувати момент втрати стійкості та зберігати ефективну діяльність, а також стримувати, долати й контролювати кризові явища, керуючись засадами стійкого розвитку.

Залишається актуальним також питання оптимізації прогностичних характеристик на основі отриманих даних про природу походження кризових явищ.

На відміну від дослідників, які концентрують свою увагу на антикризовому управлінні, О. М. Гончаренко пропонує задля забезпечення стійкого розвитку підприємства застосовувати адаптивне управління підприємством, яке покликано забезпечити виконання зазначених функцій і підвищити «прозорість» середовища для своєчасного маневру ресурсами й запобігання втрати його стійкості [2].

Автором С. П. Міщенко розкрито сутність моментної та динамічної економічної стійкості як основних характеристик стійкого розвитку підприємств [1]. Визначено етапи формування стратегії стійкого розвитку підприємств. С. П. Міщенко переконливо доводить, що в умовах невизначеності, з метою забезпечення стійкого й ефективного розвитку, підприємствам необхідно пристосовуватися до сприятливих і несприятливих зовнішніх змін умов господарювання, виявляти відповідні варіанти поведінки шляхом створення надійних компенсаційних механізмів.

А. В. Черних під стійким розвитком підприємства пропонує розуміти розвиток, обумовлений впливом факторів внутрішнього й зовнішнього середовища, та такий, що характеризується збільшенням його потенціалу, попиту на продукцію, масштабом діяльності, можливістю забезпечити безперервний процес виробництва та зберігати платоспроможність протягом тривалого часу. Науковець не

тільки розкриває сутність поняття «стійкий розвиток», але й показує його взаємозв'язок із такими характеристиками підприємства, як адаптивність, гнучкість, організованість, сталість, надійність, економічна безпека, стабільність тощо [4].

З поняттям «стійкість» тісно пов'язане поняття «рівновага». Для кожної системи існує стійкий стан динамічної рівноваги, до якого вона прагне, але ніколи не може досягти. Процес уведення енергії в систему та процес обробки інформації мають за мету зупинити тенденцію переходу системи у стан із більшою ентропією. Ці процеси можна розглядати як спроби системи досягти стану рівноваги та зберегти його, тобто перебувати в межах «гомеокінетичного плато». Це плато можна розглядати як область нестійкого стану системи, перебуваючи в якій органічна система прагне до саморегулювання [4].

Такий підхід становить інтерес із позицій розвитку соціально-економічних систем, які є частиною саморегулятивних організацій. Відтак, кожен окремий суб'єкт господарювання є окремою органічною системою, здатною до саморегулювання.

Під терміном «саморегулювання» (self-regulation) слід розуміти взяття на себе господарюючим суб'єктом певних обмежень без жодного зовнішнього примусу до цього. Іншими словами, саморегулювання – це регулювання певних ринків і сфер бізнесу економічними агентами без втручання держави. Саморегулювання припускає встановлення певних формалізованих «правил гри» для учасників певного сектора ринку, що зафіксовані у вигляді конкретних документів, які включають санкції за порушення цих правил, механізми розв'язання конфліктів між учасниками ринку, що певною мірою обмежують волю економічних агентів.

Разом із тим установа «правил гри» та розв'язання конфліктів учасники ринку здійснюють без прямого втручання держави. Як зазначалось, із цією метою створюються спеціальні організаційні структури – саморегулятивні організації, яким делегуються певні повноваження та частина прав економічних агентів.

Головною проблемою у сфері забезпечення стійкого розвитку підприємства є необхідність підтримання відповідної структури управління в незмінному вигляді, оскільки з часом де-

які елементи системи управління припиняють виконувати поставлені перед ними завдання, і поступово структура управління руйнується, наслідком чого є дестабілізація в нормальному функціонуванні підприємства. Зважаючи на динамічність і можливості саморозвитку системи управління, необхідно організувати її структури так, щоб вона завжди виконувала покладені на неї функції відповідно до цілей і завдань стійкого розвитку. Найчастіше розвиток системи управління не встигає за змінами, обумовленими зовнішнім середовищем, що призводить до дисбалансу всередині підприємства, відставання його від конкурентів та до інших негативних наслідків. Тому система управління стійким розвитком повинна відповідати вимогам часу й володіти здатністю зберігати рівновагу між структурою системи та змінами зовнішнього середовища [5]. Опираючись на думку автора, слід додати, що, з огляду на деструктивний характер факторів зовнішнього середовища, зокрема державне регулювання окремих галузей господарювання, необхідним є створення саморегулятивних галузей, які об'єднані спільними цілями розвитку та професійним спрямуванням.

Правова позиція міжнародних організацій із приводу саморегулювання господарської діяльності на глобальному й регіональному рівнях втілюється, насамперед, ООН та Радою Європи, які цілком закономірно враховують важливість і корисність саморегулювання підприємницької та професійної діяльності. Йде пошук у світовому масштабі ефективної моделі (схеми) саморегулювання, яка б стала зразком для всіх держав. Для цього вивчаються практики саморегулювання, які базуються на довірі між суб'єктами й відкритому діалозі із зацікавленими організаціями, установами, адекватному моніторингу та відповідальності суб'єктів саморегулювання.

Для України важливо, використовуючи світовий досвід саморегулювання, розробити й запропонувати вітчизняним суб'єктам підприємницької та професійної діяльності прийнятні для них моделі та практики, які містили б характерні особливості української правової системи з ментальної й соціально-економічної точок зору. Для цього варто звернутися до ґрунтовного вивчення інструментів саморегулювання окремих сегментів ринку, де система засобів є найбільш розвиненою та регламентованою.

Через наявність неврегульованості питань функціонування та повноважень саморегулятивних організацій під час здійснення ними делегованих функцій держорганів виникають і накопичуються системні проблеми, що є, з одного боку, загальними для всіх сфер здійснення саморегулювання, а з іншого – специфічними в кожному окремому випадку.

Спершу звернемо увагу на коло організацій, які зареєстровані відповідно до законодавства в якості саморегулятивних та отримали деякі делеговані повноваження. Найбільш обговорюваною є якість саморегулювання в будівельній галузі, де виконання СРО повноважень на делегованій основі перейшло у практичну площину.

У «Зеленій книзі» Офісу ефективного регулювання BRDO із сектора «Будівництво» охарактеризовано ті проблеми, з якими стикаються виконавці робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, у процесі взаємодії із СРО. Проблема, яка може бути визначена, як «недоліки процедури професійної атестації, що здійснюється на делегованій основі, у зв'язку із правовою невизначеністю щодо поширення механізмів регулювання, контролю і відповідальності саморегулятивної організації на громадян, які не є її членами», виражається через [6]:

можливі відмови СРО у проведенні професійної атестації громадянам, які не є членами такої організації;

необґрунтованість вимог щодо страхування своєї професійної відповідальності громадянами – не членами СРО;

нечітко визначені процедури та перелік підстав для позбавлення кваліфікаційного сертифіката виконавців, які не вступили до СРО. Зазначені проблемні аспекти на прикладі конкретної галузі ілюструють прогалини законодавчого регулювання, які є наслідком відсутності єдиних підходів і засадничих принципів функціонування СРО в Україні.

Іншим типом проблем є пов'язані з діяльністю організацій, яким притаманні ознаки СРО, однак із тих чи тих підстав офіційно не надано відповідного статусу. Причиною цього найчастіше стає відсутність необхідної норми спеціального закону, яка б дозволяла запровадження саморегулювання за певним видом діяльності, або ж відсутність необхідних для утворення СРО підзаконних нормативно-правових актів. Яскравим прикладом є сфера туризму, де діє чимало самоврядних організацій (Туристична

асоціація України, Асоціація лідерів турбізнесу України та ін.), частина з яких неодноразово заявляли про бажання виконувати функції з регулювання та інспектування ринку, при тому, що їх інституційна спроможність це дозволяє. Норма закону «Про туризм» передбачає, що неприбуткові організації в галузі туризму можуть спрямовувати свою діяльність на саморегулювання в галузі туризму (ст. 28). Та в силу того, що на даний момент не прийнято жодного процесуального нормативного акта, який би встановлював правові й організаційні засади утворення і діяльності таких організацій, вони не утворені та не наділені відповідними повноваженнями.

Третій блок – сфери, де з боку представників певного виду діяльності є запит на саморегулювання чи навіть окремий його вияв, проте утворення СРО у цих сферах не передбачено.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, сьогодні в Україні діє 20 організацій, які офіційно визнані саморегулятивними в п'яти видах діяльності. Утворення саморегулятивних організацій допускається в 15 видах діяльності, тому можемо припустити, як зміниться економіка держави, якщо питаннями розвитку окремих галузей господарювання займатимуться саморегулятивні організації, в основі яких лежить принцип досягнення цілей сталого розвитку та професійний підхід до управління.

З огляду на вищезазначене, перед науковцями та практиками постає завдання пошуку дієвої методології й інструментарію формування та управління саморегулятивними організаціями в реаліях національної економіки та державного управління задля розвитку соціально-економічних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міщенко С. П. Теоретичні засади стійкого розвитку підприємства / С. П. Міщенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36. – С. 168–171.
2. Гончаренко О. М. Прогнозування стійкого розвитку підприємства / О. М. Гончарен-

- ко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 691: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 130–135.
3. Маслак О. І. Теоретичні і практичні аспекти стійкого розвитку підприємства в умовах невизначеності економічного середовища [Електронний ресурс] / О. І. Маслак. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/165.pdf> (дата звернення: 7.05.2017). – Назва з екрана.
 4. Черных А. В. Механизм устойчивого развития предприятия в период активной инвестиционной деятельности : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Анна Викторовна Черных ; [наук. керівник С. М. Бухонова] ; Белгородский государственный технический университет. – Белгород, 2006. – 20 с.
 5. Демиденко Л. М. Концептуальні підходи до забезпечення стійкого розвитку підприємства [Електронний ресурс] / Демиденко Л. М. – Режим доступу: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/92.pdf> (дата звернення: 7.05.2017). – Назва з екрана.
 6. Платформа ефективного регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://regulation.gov.ua/dialogue> (дата звернення: 7.05.2017). – Назва з екрана.
 1. Mishchenko, S. P. (2011). Teoretychni zasady stiikoho rozvytku pidprijemstva [Theoretical Foundations of Sustainable Enterprise Development]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, 36, 168–171 [in Ukrainian].
 2. Honcharenko, O. M. (2010). Prohnozuvannia stiikoho rozvytku pidprijemstva [Forecast of Sustainable Development of the Enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic": Collected papers, A Series: Menedzhment ta pidprijemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, (691), (pp. 130–135) [in Ukrainian].
 3. Maslak, O. I. Teoretychni i praktychni aspekty stiikoho rozvytku pidprijemstva v umovakh nevyznachenosti ekonomichnoho seredovyschcha. (n.d.). Retrieved from <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/165.pdf> (accessed 7 May 2017) [in Ukrainian].
 4. Chernyh, A. V. (2006). Mehanizm ustojchivogo razvitija predprijatija v period aktivnoj investicionnoj dejatel'nosti [The mechanism of sustainable development of the enterprise in the period of active investment activity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Belgorod: Belgorodskij gosudarstvennyj tehniceskij universitet [in Russian].
 5. Demydenko, L. M. Kontseptualni pidkhody do zabezpechennia stiikoho rozvytku pidprijemstva [Conceptual approaches to ensuring the sustainable development of the enterprise]. (n.d.). Retrieved from <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/92.pdf> (accessed 7 May 2017) [in Ukrainian].
 6. Platforma efektyvnoho rehuliuwannia [Effective Regulatory Platform]. (n.d.). Retrieved from <https://regulation.gov.ua/dialogue> (accessed 7 May 2017) [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Mishchenko, S. P. (2011). Teoretychni zasady stiikoho rozvytku pidprijemstva [Theoretical Foundations of Sustainable Enterprise Development]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, 36, 168–171 [in Ukrainian].
2. Honcharenko, O. M. (2010). Prohnozuvannia stiikoho rozvytku pidprijemstva [Forecast of Sustainable Development of the Enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic": Collected papers, A Series: Menedzhment ta pidprijemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, (691), (pp. 130–135) [in Ukrainian].
3. Maslak, O. I. Teoretychni i praktychni aspekty stiikoho rozvytku pidprijemstva v umovakh nevyznachenosti ekonomichnoho seredovyschcha. (n.d.). Retrieved from <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/165.pdf> (accessed 7 May 2017) [in Ukrainian].
4. Chernyh, A. V. (2006). Mehanizm ustojchivogo razvitija predprijatija v period aktivnoj investicionnoj dejatel'nosti [The mechanism of sustainable development of the enterprise in the period of active investment activity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Belgorod: Belgorodskij gosudarstvennyj tehniceskij universitet [in Russian].
5. Demydenko, L. M. Kontseptualni pidkhody do zabezpechennia stiikoho rozvytku pidprijemstva [Conceptual approaches to ensuring the sustainable development of the enterprise]. (n.d.). Retrieved from <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/92.pdf> (accessed 7 May 2017) [in Ukrainian].
6. Platforma efektyvnoho rehuliuwannia [Effective Regulatory Platform]. (n.d.). Retrieved from <https://regulation.gov.ua/dialogue> (accessed 7 May 2017) [in Ukrainian].

Я. А. Барыбина, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Управление устойчивым развитием в условиях неопределенности.**

Аннотация. Цель статьи заключается в научно-практическом обосновании необходимости создания методологической базы управления устойчивым развитием социально-экономических систем путем создания саморегулирующихся организаций. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В результате исследования было определено, что управление устойчивостью должно включать такие признаки: быстрое реагирование на изме-

нения внешней среды; соответствие внутренней среды. **Практическая значимость результатов исследования.** Установлено, что институциональные изменения в экономике возможны при условии, если вопросами развития отдельных отраслей хозяйствования будут заниматься саморегулируемые организации, в основе деятельности которых лежит принцип достижения целей устойчивого развития и профессиональный подход к управлению.

Ключевые слова: управление, устойчивость, стабильность, развитие предприятий, социально-экономическая система, процесс управления, саморегулирующиеся организации.

Ya. Barybina, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). Management of sustainable development under conditions of uncertainty.

Annotation. The purpose of the article is to scientifically and practical substantiate the need to create a methodological base for managing the sustainable development of socio-economic systems by creating self-regulating organizations. **Methodology of research.** The solution of the tasks set in the article was made using the following general scientific and special methods of research: systematization, generalization, and dialectical approach. **Findings.** As a result of the study, it was determined that management of resistance should include the following features: rapid response to changes in the external environment; and the correspondence of the internal environment. **Practical value.** It was established that institutional changes in the economy are possible in case of providing self-regulatory organizations engage in the development of individual sectors of economy, based on the principle of achieving the goals of sustainable development and a professional approach to management.

Keywords: management, stability, enterprise development, socio-economic system, management process, self-regulating organizations.

ОПИС БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ ІТ-ПІДПРИЄМСТВА ЗА ДОПОМОГОЮ ШАБЛОНУ БІЗНЕС-МОДЕЛІ А. ОСТЕРВАЛЬДЕРА

Ю. О. ЛЕЦЕР

(Національний університет водного господарства та природокористування, м. Дніпро)

Анотація. Метою статті є дослідження спільних рис різних бізнес-моделей ІТ-підприємства та розробка принципів побудови нових бізнес-моделей на їх основі. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації, узагальнення та порівняння, розрахунково-аналітичного методу. **Результати.** Визначено вісім базових бізнес-моделей ІТ-підприємства та 56 чинників, що їх визначають. **Практична значущість результатів дослідження.** Установлено, що опис базових бізнес-моделей ІТ-підприємства за допомогою загального переліку чинників дає можливість створювати нові бізнес-моделі на основі комбінації чинників, які існують. Подальшим завданням є визначення критерію ефективності для оцінки доцільності зміни бізнес-моделі.

Ключові слова: інформаційні технології, ІТ-підприємство, бізнес-модель, шаблон бізнес-моделі.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Стрімкий розвиток інформаційних технологій прискорює розвиток економіки, унаслідок чого конкуренція товарів та послуг поступається конкуренції моделей управління [1]. Оскільки в ІТ-галузі відбувається комодитизація апаратної частини, то увага концентрується на розробці програмного забезпечення (ПЗ). Нематеріальна природа програмного забезпечення та інформаційних технологій, що його використовують, дозволяє їм швидко поширюватися за допомогою мережі Інтернет, а доступність апаратного забезпечення й можливість швидкого розповсюдження нових рішень підвищує ризик конкуренції з боку нових гравців. Тому для сучасних ІТ-підприємств актуальною є проблема здійснення оцінки необхідності корегування або заміни бізнес-моделі задля швидкої адаптації до зміни умов на ринку та збільшення власних конкурентних переваг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання опису бізнес-моделі розглянуті в роботах як закордонних, так і вітчизняних авторів: А. Алсуф'єва, А. Афуана, Д. Берга, Д. Вацо-

на, Т. Вгеелена, Т. Гаврілової, А. Ганбарделли, О. Гассмана, Д. Гунгера, Д. Дебелака, О. Кравченко, Р. Комісара, Й. Магретти, А. МакГанган, Й. Муллінса, І. Ношіо, І. Пін'є, М. Раппи, Н. Ревуцької, А. Остервальдера, А. Слівотські, С. Славіка, Д. Тецце, К. Франкенбергер, Х. Фрімена, Г. Чесбро, М. Шик, А.-С. Янсон та ін. У науковій літературі немає єдиного погляду ні на саме поняття «бізнес-модель», ні на визначення структурних блоків бізнес-моделі. Крім того, можливість швидких змін в ІТ-галузі обумовлює необхідність побудови варіацій наявної бізнес-моделі та порівняння їх ефективності.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження спільних рис різних бізнес-моделей ІТ-підприємства та розробка принципів побудови нових бізнес-моделей на їх основі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Швидкість змін в ІТ-галузі призводить до того, що, за словами Ф. Брукса, часто під час проектування апаратного та програмного забезпечення навіть найвидатніші професіонали не вивчають доступні зразки, обмежуючись використанням лише власних ре-

зультатів, які були досягнуті раніше, адже, на відміну від науковців, не мають часу на теоретичну діяльність у своїй галузі [2]. І. Ханін каже, що створення ІТ засноване на евристиці, за допомогою методу проб і помилок, тобто є більш-менш майстерним ремеслом [3]. Складність продукту й ремісничий характер його створення виявилися більш міцним захистом від конкурентів, ніж відомі методи захисту інтелектуальної власності [4]. Водночас Р. Глас наголошував, що на початку комп'ютерної епохи кілька десятиліть управління розробкою програмного забезпечення відбувалось тоді, коли ще не було ні будь-яких надійних показників оцінювання, ні перевірених рекомендацій, як їх використовувати [5]. І якщо для більшості видів інтелектуальної праці, одним із різновидів якої є праця програміста, поки що не розроблено надійних інструментів для вимірювання, то, за словами П. Друкера, їх прийде створити в найближчій час [6].

Розвиток ІТ-індустрії та коммодитизація апаратної частини призводять до збільшення уваги саме на розробці програмного забезпечення, яке, як уже зазначалося, через початково ремісниче походження раніше набувало певного захисту. Так, А. Коуберн, технолог і методолог програмного забезпечення, який тривалий час безпосередньо брав участь у виконанні програмних проєктів, прийшов до висновку, що «в них присутнє щось, що неможливо висловити... через відсутність необхідних для цього слів» [7].

Проте, у розробці ПЗ є дві основні тенденції: прагнення мінімізувати використання обчислювальних ресурсів для досягнення мети; прагнення зробити програму більш універсальною. З часом під впливом технічного прогресу та глобалізації перша тенденція стає менш актуальною, тому що постійно збільшуються обчислювальні можливості комп'ютерів, а друга – більш актуальною через необхідність прискорення розробки ПЗ через зростання конкуренції [8].

Як зазначав Шумпетер, джерелом розвитку економіки є комбіновані інновації, що створюються завдяки новим комбінаціям виробничих чинників [9].

Гасман, Франкенбергер і Шик, які провели аналіз успішних бізнес-моделей за останні 50 років, зазначають, що біля 90 % досліджених ними бізнес-моделей було створено шляхом розуміння, перетворення, рекомбінації та перенесення успішних шаблонів у власну сферу [10].

За визначенням Остервальда та Піньє, бізнес-модель – це концептуальний інструмент, який містить набір елементів і їх взаємозв'язків і дає змогу побачити логіку того, яким чином компанія заробляє гроші [11]. За словами Гаврилової, бізнес-моделі розглядаються як нові одиниці аналізу, їх використовують для опису того, як компанії ведуть свій бізнес, і, нарешті, як створюється цінність, а не тільки, як ця цінність зберігається і примножується [12]. За Гасманом, бізнес-модель визначає, хто ваші клієнти, що ви продаєте, як формується пропозиція, і чому ваш бізнес приносить прибуток [10].

Шаблон бізнес-моделі – один з інструментів стратегічного управління в рамках концепції ощадливого виробництва [11]. Дозволяє наочно описати бізнес або окремих проєкт. Використовується, у першу чергу, для виявлення слабких місць та можливостей подальшого зростання. Дозволяє використовувати неповну інформацію. При цьому виділення дев'яти блоків повністю охоплює всі сторони бізнесу. Проте невизначеність взаємозв'язків між чинниками підсилює залежність опису від бачення експертів.

Кожна із зазначених бізнес-моделей була описана за допомогою шаблону бізнес-моделі, що містить дев'ять блоків [11]:

1. Сегменти споживачів – описують групи клієнтів за видами діяльності, у якій використовується ІТ-продукція (основна, допоміжна, невиробнича), та характером її споживання (корпоративний, індивідуальний, персональний).
2. Ціннісні пропозиції – те, що допомагає задовольняти потребу клієнтів.
3. Канали – канали інформування про продукцію, канали постачання та оплати продукції.
4. Взаємини зі споживачами – шляхи взаємодії із клієнтами під час виконання угод: через консультантів, персональних консультантів, форум чи соціальні мережі, або спільне створення ІТ-продукції.
5. Потоки доходів – способи отримання доходу: абонентська плата, плата за обсяг спожитих послуг чи кількість ліцензій тощо.
6. Ключові ресурси – власні трудові ресурси, матеріальні та нематеріальні активи. Можуть представляти цінність для клієнта без перетворення або брати участь у створенні ціннісних пропозицій.
7. Ключова діяльність – усі види діяльності,

- що перетворюють ключові ресурси на ціннісні пропозиції та є конкурентними перевагами ІТ-підприємства. Може включати будь-яку діяльність, описану в ланцюжку створення вартості. Будь-яка діяльність, що не є конкурентною перевагою, може бути віддана на аутсорсинг ключовим партнерам.
8. Ключові партнери – інші підприємства й організації, що можуть надавати необхідні ресурси в оренду або брати на аутсорсинг певні види діяльності.
 9. Структура виплат – ті статті витрат, що складають більшу частину витрат.
- Дослідження бізнес-моделей ІТ-підприємства проведено на прикладі компанії Noosphere (м. Дніпро). На основі опитування експертів було визначено вісім базових бізнес-моделей:
1. «Консалтинг» передбачає надання послуг підприємствам з експертної оцінки використання інформаційних технологій, інформаційної підтримки вибору та впровадження програмного забезпечення. Замовник отримує кінцеве рішення (результат).
 2. «Розрахунки на замовлення» передбачає використання стандартного ПЗ або створення ПЗ разового використання для обробки вихідних даних. Замовнику передаються результати розрахунків, але не ПЗ.
 3. «Аутстафінг» передбачає передачу замовнику спеціалістів на визначений термін для виконання робіт (у тому числі консалтингу, розробки ПЗ, виконання розрахунків) на території замовника. Замовнику передаються лише спеціалісти, проте не ПЗ.
 4. «Аутсорсинг» передбачає участь у ланцюжку створення цінності замовника на постійній основі: повне чи часткове виконання виробничих функцій або підтримка (обслуговування, виконання) бізнес-процесу.
 5. «Розробка ПЗ на замовлення з подальшим супроводом» передбачає створення ПЗ за вимогами замовника, його вдосконалення та усунення недоліків. Створене ПЗ передається як нематеріальний актив у власність замовника. Послуга супроводу ПЗ надається протягом визначеного в договорі періоду.
 6. «Розробка ПЗ на продаж» передбачає створення ПЗ для невизначеного кола споживачів зі стандартним для всіх набором функцій. При цьому ПЗ як нематеріальний актив належить підприємству-виробнику. На відміну від розробки ПЗ на замовлення, вимоги до ПЗ та просування на ринку підприємство-виробник виконує за власний кошт. Споживачі отримують право на користування ПЗ (придбають ліцензії).
 7. «Розробка та підтримка власного сервісу» передбачає створення ПЗ, доступ до якого надається через мережу Інтернет без необхідності встановлення копії ПЗ. Споживач сплачує не за право користування програмою, а за обсяг спожитих послуг.
 8. «Розробка власного сервісу для послуг, не пов'язаних з ІТ» передбачає створення або використання наявної платформи. При цьому доступ до ПЗ не є самоціллю споживача.
- Для опису бізнес-моделей визначено 56 чинників (табл. 1).

Таблиця 1

Чинники бізнес-моделей ІТ-підприємства

Чинник	Позначення
Підприємства, які використовують ПЗ для основної діяльності	СС_01
Підприємства, які використовують ПЗ для вирішення допоміжних задач	СС_02
Підприємства та приватні особи, що використовують ПЗ для вирішення невиробничих задач	СС_03
Замовники, що систематично використовують результати розрахунків	СС_04
Замовники, що епізодично використовують результати розрахунків	СС_05
Підприємства, що наймають спеціалістів для командного вирішення проблем у конкретному напрямку використання ПЗ	СС_06
Підприємства, що наймають поодиноких спеціалістів для вирішення окремих питань, пов'язаних із ПЗ	СС_07
Підприємства, для яких сервіс має переважно корпоративний характер споживання	СС_08
Підприємства та приватні особи, для яких сервіс має переважно індивідуальний характер споживання	СС_09

Продовж. табл. 1

Чинник	Позначення
Оптимізація витрат на придбання ПЗ	ЦП_01
Раннє виявлення перспективного ПЗ	ЦП_02
Вирішення найбільш поширених завдань забезпечення та управління	ЦП_03
Зменшення ризику помилок	ЦП_04
Інформаційна підтримка бізнесу	ЦП_05
Підвищення ефективності використання ПЗ	ЦП_06
Зниження витрат на утримання персоналу	ЦП_07
Підвищення ефективності основної діяльності	ЦП_08
Витрати на ІТ-підтримку в межах бюджету	ЦП_09
Модернізація ПЗ	ЦП_10
Зниження ризику збоїв	ЦП_11
Урахування зміни вимог	ЦП_12
Надання trial та demo версій ПЗ	ЦП_13
Відповідність ПЗ потребам споживачів	ЦП_14
Простота експлуатації ПЗ	ЦП_15
Знижки до ціни	ЦП_16
Оренда ПЗ	ЦП_17
Оренда обчислювальних ресурсів та ресурсів пам'яті	ЦП_18
Продаж за прямими контрактами	КЗ_01
Продаж через мережу Інтернет	КЗ_02
Продаж через торговельних агентів	КЗ_03
Спільне створення	ВС_01
Особлива персональна підтримка	ВС_02
Персональна підтримка	ВС_03
Доходи від розробки ПЗ за договорами	ПД_01
Доходи від розробки та супроводу допоміжного ПЗ	ПД_02
Доходи за розрахунки з використанням ПЗ на замовлення	ПД_03
Доходи за розрахунки з використанням стандартного ПЗ	ПД_04
Доходи від продажу ліцензій на ПЗ	ПД_05
Доходи від сервісу за обсяг спожитих послуг та ресурсів за період	ПД_06
Доходи від сервісу – щомісячна абонентська плата	ПД_07
Розробники ПЗ та експлуатаційний персонал	КР_01
Маркетологи	КР_02
Інтелектуальна власність на ПЗ	КР_03
Аналітики з ПЗ	КР_04
Бізнес-аналітики	КР_05
Аналітики з розрахунків	КР_06
Власні обчислювальні ресурси та ресурси пам'яті	КР_07
Маркетинг	КД_01
Дослідження	КД_02
Розробка, супровід та експлуатація ПЗ	КД_03
Кадрові агентства	КП_01
Постачальники ПЗ	КП_02
Постачальники обчислювальних ресурсів та ресурсів пам'яті	КП_03
Управлінські витрати	СВ_01
Заробітна плата спеціалістів	СВ_02
Витрати на обчислювальні ресурси та ресурси пам'яті	СВ_03

При цьому кожна окрема бізнес-модель може бути описана підмножиною чинників (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл чинників ІТ-підприємства за бізнес-моделями

Чинник поля бізнес-моделей	Належність чинника до бізнес-моделі							
	БМ 01	БМ 02	БМ 03	БМ 04	БМ 05	БМ 06	БМ 07	БМ 08
СС_01	+			+	+	+		
СС_02	+			+	+	+		
СС_03	+					+		
СС_04		+						
СС_05		+						
СС_06			+					
СС_07			+					
СС_08							+	+
СС_09							+	+
ЦП_01	+							
ЦП_02	+							
ЦП_03	+							
ЦП_04		+						
ЦП_05		+			+		+	
ЦП_06			+		+			
ЦП_07			+					
ЦП_08				+	+			+
ЦП_09				+				
ЦП_10				+				
ЦП_11					+			
ЦП_12					+			
ЦП_13						+		
ЦП_14						+		
ЦП_15						+	+	+
ЦП_16						+	+	+
ЦП_17							+	+
ЦП_18							+	+
КЗ_01	+	+	+	+	+	+	+	+
КЗ_02	+		+	+		+	+	+
КЗ_03		+			+	+		
ВС_01	+	+	+	+	+			
ВС_02	+	+			+			
ВС_03	+	+			+	+	+	+
ПД_01	+		+	+	+			
ПД_02					+			
ПД_03		+						
ПД_04		+						
ПД_05						+		
ПД_06							+	+
ПД_07								+
КР_01		+	+	+	+	+	+	+
КР_02	+		+	+		+	+	+
КР_03		+		+	+	+	+	+
КР_04	+				+	+	+	+
КР_05	+							
КР_06		+						

Продовж. табл. 2

Чинник поля бізнес-моделей	Належність чинника до бізнес-моделі							
	БМ 01	БМ 02	БМ 03	БМ 04	БМ 05	БМ 06	БМ 07	БМ 08
КР_07							+	+
КД_01	+		+	+		+	+	+
КД_02	+	+			+	+	+	+
КД_03		+		+	+	+	+	+
КП_01			+					
КП_02	+	+		+	+	+	+	+
КП_03							+	+
СВ_01	+	+	+	+	+	+	+	+
СВ_02	+	+	+	+	+	+	+	+
СВ_03							+	+

Примітки: БМ 01 – консалтинг; БМ 02 – розрахунки на замовлення; БМ 03 – аутстафінг; БМ 04 – аутсорсинг; БМ 05 – розробка ПЗ на замовлення з подальшим супроводом; БМ 06 – розробка ПЗ на продаж; БМ 07 – розробка та підтримка власного сервісу; БМ 08 – розробка власного сервісу для послуг, не пов'язаних з ІТ.

Як видно з табл. 2, усі чинники можна розділити на три групи:

– специфічні для певної бізнес-моделі: СС_04, СС_05, СС_06, СС_07, ЦП_01, ЦП_02, ЦП_03, ЦП_04, ЦП_07, ЦП_09, ЦП_10, ЦП_11, ЦП_12, ЦП_13, ЦП_14, ПД_02, ПД_03, ПД_04, ПД_05, ПД_07, КР_05, КР_06, КП_01;

– притаманні декільком бізнес-моделям: СС_01, СС_02, СС_03, СС_08, СС_09, ЦП_05, ЦП_06, ЦП_08, ЦП_15, ЦП_16, ЦП_17, ЦП_18, КЗ_02, КЗ_03, ВС_01, ВС_02, ВС_03, ПД_01, ПД_06, КР_01, КР_02, КР_03, КР_04, КР_07, КД_01, КД_02, КД_03, КП_02, КП_03, СВ_03;

– використовуються в усіх бізнес-моделях: КЗ_01, СВ_01, СВ_02.

Очевидно, що функціонування будь-якої бізнес-моделі неможливе без витрат на оплату праці спеціалістів (СВ_02) та управлінських витрат (СВ_01). При цьому спеціалісти (КР_01, КР_02, КР_04, КР_05 або КР_06) залучаються залежно від специфіки бізнес-моделі. Існує певна кількість комбінацій ресурсів, які можуть вимагати СВ_02. І лише деякі з них зазначені в табл. 2. Так само і з чинниками, що описують інші блоки шаблону бізнес-моделей: існує певна кількість їх комбінацій, проте лише частина з них представляє собою бізнес-моделі, представлені в табл. 2. Інші комбінації наявних чинників можуть слугувати основою для створення нових бізнес-моделей.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, опис базових бізнес-моделей ІТ-підприємства за допомогою загального переліку чинників дає можливість створювати

нові бізнес-моделі на основі комбінації чинників, що існують. Подальшим завданням є визначення критерію ефективності для оцінки доцільності зміни бізнес-моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герман Греф: конкуренция дошла до такой степени, что если мы утром проснулись с новой идеей, то в обед, когда мы встретились, чтобы это обсудить, – китайцы ее уже производят [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://json.tv/ict_news_read/german_gref-sberbank_rossii-vstrecha_liderov-20160421024643 (дата звернення: 28.04.17). – Назва з екрана.
2. Брукс Ф. Проектирование процесса проектирования: записки компьютерного эксперта / Ф. Брукс. – Москва : Вильямс, 2013. – 464 с.
3. Ханин И. Г. Системно-семиотическая парадигма в информационном развитии экономики / И. Г. Ханин // Сегодня и завтра российской экономики. – Москва : Издательство «Экономическое образование», 2013. – № 58. – С. 28–32.
4. Ханин И. Г. Проблема безопасности информационных технологий в инновационно развивающихся экономиках, её теоретические и философские корни / И. Г. Ханин, М. В. Поляков, Н. В. Борматенко // Вісник

- Донецького національного університету. – Сер. : Економіка і право. – 2009. – № 2. – С. 183–186.
5. Гласс Р. Креативное программирование 2.0 / Р. Гласс. – Санкт-Петербург : Символ-Плюс, 2009. – 352 с.
 6. Друкер П. Менеджмент. Вызовы XXI века / П. Друкер. – Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 163 с.
 7. Коуберн А. Люди как нелинейные и наиболее важные компоненты в создании программного обеспечения / А. Коуберн // Технология Клиент-Сервер. – 2002. – № 3.
 8. Ханин И. Г. Системно-семиотическое проектирование информационных технологий как развитие идей объектно-ориентированного подхода / И. Г. Ханин, Ю. А. Лещер, Н. В. Борматенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Математичне та програмне забезпечення інтелектуальних систем» (1–19 листопада 2004 р.). – Дніпропетровськ, 2005.
 9. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер ; пер. с англ. Антономова и др. – Москва : Директмедиа Паблишинг, 2008. – 436 с.
 10. Гассман О. Бизнес-модели: 55 лучших шаблонов / О. Гассман, К. Франкенбергер, М. Шик. – Москва : Альпина Паблишер, 2016. – 432 с.
 11. Остервальдер А. Построение бизнес-моделей: настольная книга стратега и новатора / А. Остервальдер, И. Пинье. – 3-е изд. – Москва : Альпина Паблишер, 2012. – 288 с.
 12. Гаврилова Т. Современные нотации бизнес-моделей: визуальный тренд / Т. Гаврилова, А. Алсуфьев, А. Янсон // Форсайт. – 2014. – Т. 8. – № 2. – С. 56–70.
 1. German Gref: konkurencija doshla do takoj stepeni, chto esli my utrom prosnulis' s novoj ideeju, to v obed, kogda my vstretilis', chtoby jeto obsudit', - kitajcy ee proizvodjat [Herman Gref: the competition has reached such an extent that if we woke up in the morning with a new idea, then at lunch, when we met to discuss it, the Chinese are already producing it]. (2016). http://json.tv/ict_news_read/german_gref-sberbank_rossii-vstrecha_liderov-20160421024643. Rezhim dostupu http://json.tv/ict_news_read/german_gref-sberbank_rossii-vstrecha_liderov-20160421024643 (accessed 28 April 2017) [in Russian].
 2. Bruks, F. (2013). *Proektirovanie processa proektirovanija: zapiski komp'yuternogo jeksperta [Designing the design process: notes of a computer expert]*. Moscow: Vil'jams [in Russian].
 3. Hanin, I. G. (2013). Sistemno-semioticheskaja paradigma v informacionnom razvitii jekonomiki [System-semiotic paradigm in the information economy development]. *Segodnja i zavtra rossijskoj jekonomiki – Today and tomorrow of the Russian economy*, 58, 28–32. Moscow: Izdatel'stvo «Jekonomicheskoe obrazovanie» [in Russian].
 4. Hanin, I. G., Poljakov, M. V. & Bormentenko, N. V. (2009). Problema bezopasnosti informacionnyh tehnologij v innovacionno razvivajushhihsja jekonomikah, ejo teoreticheskie i filosofskie korni [The problem of information technology security in innovative economies, its theoretical and philosophical roots]. *Visnyk Donetskoho natsionalnogo universytetu. Ser. Ekonomika i pravo – Bulletin of Donetsk National University: Collected papers. A Series Economics and Law*, (2), (pp. 183–186) [in Russian].
 5. Glass, R. (2009). *Kreativnoe programmirovanie 2.0 [Creative Programming 2.0]*. Sankt-Peterburg: Simvol-Pljus [in Russian].
 6. Druker, P. (2012). *Menedzhment. Vyzovy XXI veka [Management. Challenges of the XXI century]*. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
 7. Koubern, A. (2002). Ljudi kak nelinejnye i naibolee vazhnye komponenty v sozdanii programmnogo obespechenija [People as nonlinear and most important components in the creation of software]. *Tehnologija Klient-Server – Client-Server technology*, 3 [in Russian].

REFERENCES

1. German Gref: konkurencija doshla do takoj stepeni, chto esli my utrom prosnulis' s novoj ideeju, to v obed, kogda my vstretilis', chtoby jeto obsudit', - kitajcy ee proiz-

8. Hanin, I. G., Lecer, Ju. A. & Bormatenko, N. V. (2005). Sistemno-semioticheskoe proektirovanie informacionnyh tehnologij kak razvitie idej obektno-orientirovannogo podhoda [System-semiotic designing of information technologies as development of ideas of the object-oriented approach]. Proceedings from *Materialy Mizhnarodnoi naukovno-praktychnoi konferentsii «Matematychni ta prohramne zabezpechennia intelektualnykh system» – Materials of the International scientific-practical conference "Mathematical and software of intellectual systems"*. Dnipropetrovsk [in Russian].
9. Shumpeter, J. A. (2008). *Teorija jekonomicheskogo razvitija [Theory of Economic Development]*. (Antonova et al., Trans.). Moscow: Direktmedija Publishing [in Russian].
10. Gassman, O., Frankenberger, K. & Shik M. (2016). *Biznes-modeli: 55 luchshih shablonov [Business models: 55 best templates]*. Moscow: Al'pina Publisher [in Russian].
11. Osterval'der, A. & Pin'e, I. (2012). *Postroenie biznes-modelej: nastol'kaja kniga stratega i novatora [Building business models: A book of strategists and innovators]*. (3-rd ed., rev.). Moskva: Al'pina Publisher [in Russian].
12. Gavrilova, T., Al'suf'ev, A. & Janson A. (2014). Sovremennye notacii biznes-modelej: vizual'nyj trend [Modern notations of business models: a visual trend]. *Forsajt – Forsyte*, Vol. 8, 2, 56–70 [in Russian].

Ю. А. Лецер (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Днепро). **Описание бизнес-моделей ИТ-предприятия с помощью шаблона бизнес-модели А. Остервальдера.**

Аннотация. Целью статьи является исследование общих черт различных бизнес-моделей ИТ-предприятия и разработка принципов построения новых бизнес-моделей на их основе. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации, обобщения и сравнения, расчетно-аналитического метода. **Результаты.** Определены восемь базовых бизнес-моделей ИТ-предприятия и 56 факторов, которые их определяют. **Практическая значимость результатов исследования.** Установлено, что описание базовых бизнес-моделей ИТ-предприятия с помощью общего перечня факторов дает возможность создавать новые бизнес-модели на основе комбинации существующих факторов. Следующим заданием является определение критерия эффективности для оценки целесообразности изменения бизнес-модели.

Ключевые слова: информационные технологии, ИТ-предприятие, бизнес-модель, шаблон бизнес-модели.

Y. Letser (National University of Water Management and Environmental Engineering, Dnipro). **Description of business models of the IT enterprise using A. Osterwald's Business Model Canvas.**

Annotation. The purpose of the article is to study the common features of various business models of an IT enterprise and to develop principles for building new business models based on them. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, calculation and analytical method. **Findings.** There are eight basic business models of the IT enterprise and fifty-six factors that determine them. **Practical value.** It is established that the description of the basic business models of the IT enterprise with the help of a common list of factors makes it possible to create new business models on the basis of a combination of existing factors. The next task is to determine the effectiveness criterion for assessing the feasibility of changing the business model.

Keywords: information technologies, IT enterprise, business model, business model canvas.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ В НАПРЯМКУ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

М. І. ПИСАРЕВСЬКИЙ

(Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова)

Анотація. Об'єктивна оцінка стану загрози рейдерства як з огляду внутрішнього, так і зовнішнього середовища, своєчасна реакція на загрози, що виникають, та використання можливостей для попередження потенційних ризиків дозволять обґрунтувати управлінські рішення щодо забезпечення економічної безпеки на основі організаційно-економічного забезпечення формування механізму економічної безпеки підприємств машинобудування в напрямку протидії рейдерству. **Метою** статті є обґрунтування підходів до створення механізму забезпечення економічної безпеки підприємств машинобудування в напрямку протидії рейдерству відповідно до концепції адаптивного управління. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. **Результати.** На основі систематизації наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених виділено суттєві характеристики й елементи механізму забезпечення економічної безпеки, що дозволило обґрунтувати напрями його реалізації у вигляді цілісного комплексу складових відповідно до досвіду управлінської діяльності, що існує, та запропонованої концепції структурної адаптації. **Практична значущість результатів дослідження.** У результаті дослідження розроблено концептуальну схему формування механізму забезпечення економічної безпеки, яка включає сукупність взаємопов'язаних механізмів, під якими мається на увазі спосіб застосування певної сукупності методологічних, інструментальних та інформаційних засобів (методів і моделей) для вирішення поставленої проблеми.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, протидія рейдерству, забезпечення економічної безпеки підприємства в напрямку протидії рейдерству, адаптивне управління.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Досягнення достатнього рівня економічної безпеки підприємства представляє собою складний багатокроковий взаємопов'язаний процес, що об'єднує вирішення сукупності завдань, які необхідно розв'язати у процесі організації, управління та розвитку підприємства. Об'єктивна оцінка стану загрози рейдерства як з огляду внутрішнього, так і зовнішнього середовища, своєчасна реакція на загрози, що виникають, та використання можливостей для попередження потенційних ризиків дозволять обґрунтувати управлінські рішення щодо забезпечення економічної безпеки на основі організаційно-еко-

номічного забезпечення формування механізму економічної безпеки підприємств машинобудування в напрямку протидії рейдерству.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні теоретичні та прикладні аспекти теоретико-методологічних засад формування механізму забезпечення економічної безпеки відображені у працях О. М. Ляшенко [1, 2], Л. М. Ладико [3], Ю. В. Безуглової [4, 5]. Теоретичні й методичні аспекти забезпечення механізму економічної безпеки підприємства відображені у працях таких учених, як Л. П. Гончаренко [6], Г. В. Козаченко [7], Л. М. Ладико [3], Ю. А. Локтіонова [8], М. В. Боровицька [9]. Водночас узагальнення напрацювань із зазначеної проблематики до-

звляють зробити висновок про відсутність цілісного підходу до формування механізму забезпечення економічної безпеки в аспекті протидії рейдерству підприємств машинобудування, тому доречно наголосити на необхідності подальшого дослідження визначеної проблематики.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є детальний розгляд питань, пов'язаних із формуванням механізму забезпечення економічної безпеки підприємств машинобудування в напрямку протидії рейдерству з урахуванням організаційної та економічної складової.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розробка відповідного механізму є центральною й основною передумовою забезпечення економічної безпеки підприємства машинобудування в напрямку протидії загрозам рейдерського захоплення. На основі аналізу відомих методів і підходів до формування механізму забезпечення економічної безпеки та досвіду управлінської діяльності виділено суттєві характеристики та елементи механізму, що дозволяють ідентифікувати процес його реалізації у вигляді цілісного комплексу складових.

Досліджуючи природу організаційного й економічного механізму управління підприємством, Ю. А. Локтіонова [8, с. 95] стверджує, що неможна не враховувати їх тісний зв'язок, який виникає тому, що ці механізми реалізуються в рамках однієї системи управління, відповідно, вони формуються під впливом тих же факторів, їх створення обмежене одним і тим же ресурсним потенціалом, вони функціонують в одних і тих же умовах господарювання.

Так, доповнюючи вищенаведене, Ю. В. Безуголова [4, с. 93] стверджує, що забезпечення економічної безпеки господарюючого суб'єкта стає можливим у разі використання всіх коштів, методів і способів, які доцільно об'єднати в єдиний, цілісний механізм, що представляє собою органічну систему управління економічною безпекою.

Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства (організації) відображає суттєві елементи управління та зв'язки між ними, функцію й задачу кожного елемента, а також дозволяє врахувати майбутні трансформації в загрозах у внутрішньому й зовнішньому се-

редовищі, що виникають, та адаптувати до них господарську діяльність. Окрім цього, він залежить від структури, типу діяльності, продукції або послуг. Виходячи з цього, під час його створення необхідно враховувати специфічні технологічні, економічні, організаційно-управлінські фактори діяльності підприємства [10–12].

Аналіз формулювань поняття «механізм», з огляду управління, дозволив зробити висновок, що основні відмінності в його розумінні визначаються підходом до управління (системним, ситуаційним чи процесним), який покладено в основу визначення цього поняття. Під механізмом забезпечення економічної безпеки пропонується розуміти сукупність функцій обґрунтування інформаційного простору, оцінки й аналізу стану загроз рейдерського захоплення підприємства, а також формування і вибору управлінських рішень, що спрямовані на протидію рейдерству. Це відображає процесний та ситуаційний підходи під час формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства.

Концептуальна схема формування механізму забезпечення економічної безпеки включає сукупність взаємозв'язаних механізмів, під якими розуміємо засіб застосування певної сукупності методологічних, інструментальних та інформаційних засобів (методів і моделей) для розв'язання поставленої проблеми. Отже, механізм забезпечення економічної безпеки підприємства містить у собі чотири узагальнюючих блоки (моніторингу, прийняття рішень, аналізу ефективності прийнятих рішень та адаптації). Кожний із блоків реалізує відповідну функцію управління: облік, аналіз, планування, організація, координування, контроль, регулювання.

Механізм моніторингу призначений для розв'язання задач збору й первинної обробки інформації про ситуацію, що склалася у сфері аналізу загроз рейдерського захоплення.

Механізм прийняття рішень призначений для вироблення можливих керувальних впливів і здійснює вибір найкращого з точки зору ефективності забезпечення економічної безпеки в цілому.

Механізм аналізу ефективності рішень, спрямованих на протидію рейдерству закликаний розв'язати питання про ефективність проведених керувальних заходів, ефективності

роботи всього комплексу заходів із точки зору можливих етапів рейдерського захоплення з урахуванням ступеня ризику рейдерського захоплення підприємства. Кожне прийняття управлінського рішення повинне бути забезпечено ефективним зворотним зв'язком для перевірки його правильності. Тому необхідно реалізувати механізм адаптації. Адаптивність – це здатність індивіда або системи модифікувати себе або своє оточення, коли відбувається несприятлива для них зміна для того, щоб хоча б частково компенсувати втрату ефективності [13].

Механізм адаптації реалізує функції налагодження, удосконалення і розвитку системи економічної безпеки на різноманітних рівнях. Цей механізм реалізує принципи гнучкості та стійкості, а також принцип зворотного зв'язку. Він включає взаємопов'язані механізми параметричної (внутрішньої) адаптації і структурної (зовнішньої) адаптації [14].

Параметрична адаптація здійснює налаштування механізму забезпечення економічної безпеки на захист від рейдерства конкретного підприємства-об'єкта рейдерського захоплення з урахуванням характеристик підприємства, рівня і термінів заборгованості, місця і ролі підприємства в економіці регіону, галузі та країни загалом. До її складу включаються засоби оцінки важливості такого підприємства, особливості порядку взаємодії протидії рейдерству з адміністративними органами регіону, засоби мікро- та макроекономічного прогнозування, засоби налаштування параметрів моделей, що входять до складу всіх механізмів.

Структурна адаптація призначена для розвитку самого механізму забезпечення економічної безпеки. Структурна адаптація заснована на аналізі результатів забезпечення економічної безпеки, проведених не тільки для конкретного процесу захисту від рейдерства, але з урахуванням досвіду роботи системи загалом за весь час її існування. Структурна адаптація результатів забезпечення економічної безпеки може бути також викликана зміною державної політики з питань протидії рейдерству, мети протидії рейдерству або істотних змін в економіці країни. Тому структурна адаптація включає формування мети, реструктуризацію і реорганізацію механізму забезпечення економічної безпеки.

Формування мети ґрунтується, в основному, на неформальних процедурах обґрунтування вибору мети і завдань забезпечення

економічної безпеки з урахуванням можливих етапів рейдерського захоплення. Реструктуризація включає як неформальні процедури розкладу складних цілей і завдань забезпечення економічної безпеки на менші функціональні завдання, так і формальні процедури побудови організаційної структури системи служби економічної безпеки, а також формальні і неформальні засоби оцінки відповідності забезпечення економічної безпеки її меті.

Як зазначено вище, під час конструювання і функціонування механізму забезпечення економічної безпеки використовується концепція адаптивного управління, що базується на трьох основних положеннях: про адекватність моделі механізму реальному процесу, про єдність задач планування і регулювання, про можливість оцінювання очікуваного ефекту від проведених у процесі реалізації механізму заходів [15].

Планування – це визначення оптимальної програмної траєкторії керувальної системи на заданий період часу (розробка комплексу антирейдерських заходів), що зветься далі періодом планування.

Регулювання – це знаходження керувальних впливів, які направлені на усунення випадкових перешкод, що відхиляють керувану систему від оптимальної програмної траєкторії (реалізація програми захисту від рейдерства підприємства, що була спланована раніше).

Отже, можна стверджувати, що планування і регулювання – це дві основні складові частини процесу забезпечення економічної безпеки як на етапі побудови планової траєкторії, так і на етапі пошуку керувальних впливів рішення (здійснює, наприклад, керівник служби безпеки), повинні підтримуватися спеціально сконструйованою системою підтримки прийняття і реалізації рішень. Характеристику вищеведених складових механізму забезпечення економічної безпеки підприємств машинобудування представлено на рис. 1.

Загальна структурна композиція механізму забезпечення економічної безпеки, згідно з концепцією адаптивного управління і запропонованою концепцією структурної адаптації, що була представлена вище, містить такі блоки: «Облік» – блок, що реалізує функції обліку; W_2 – блок, що здійснює адаптацію параметрів за результатами попередньої діяльності (зовнішній адаптор) і структурного налашту-

вання (структурний адаптор) механізму забезпечення економічної безпеки; «Формування даних» – блок формування даних; «Формування управлінських рішень» – блок формування рішень (плану – для системи планування, комплексу регулюючих заходів – для системи регулювання); «Імітація виконання рішень» – блок імітації реалізації прийнятих рішень; «Аналіз» – блок неформального аналізу; W_1

– блок, що здійснює адаптацію параметрів загроз, які впливають на ризик рейдерського захоплення за результатами імітації виконання знайдених рішень (адаптацію до майбутніх умов функціонування) – внутрішній адаптор. Блоки W_1 , W_2 , «Імітація виконання рішень», «Аналіз» є складовими адаптера механізму забезпечення економічної безпеки, інші блоки – складові регулятора.

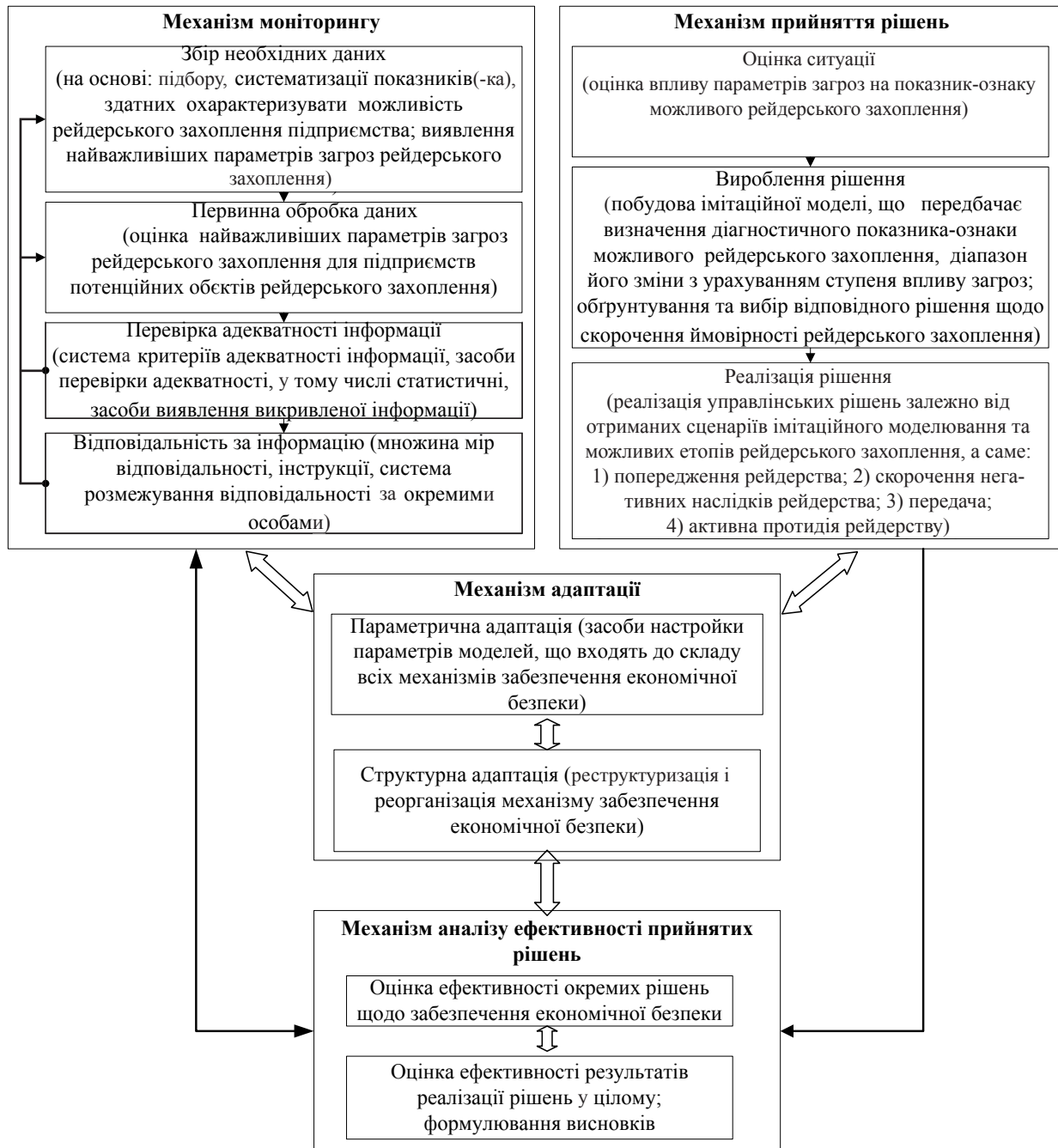

Рис. 1. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємств машинобудування в напрямку протидії рейдерству

Механізм роботи можна описати так: блок «Облік» накопичує необхідну інформацію про діяльність підприємства потенційного об'єкта рейдерського захоплення й особливості внутрішніх і зовнішніх загроз рейдерського захоплення. Після цього спрацьовує блок W_2 . На основі отриманої з блоку «Облік» інформації проводиться настроювання параметрів системи, потім працює структурний адаптор. Крім того, механізм структурної адаптації, згідно із запропонованими положеннями, доповнюється блоком неформального втручання особою, яка приймає рішення (ОПР) з метою розширення можливостей моделювання. Під ОПР тут розуміється фахівець з управління економічною безпекою. На вході блоку W_2 маємо модель, що задовольняє обраному критерію структурного настроювання. Блок «Імітації рішення» здійснює імітацію можливого сценарію щодо протидії рейдерству. Імітаційна модель складається із двох частин: імітаційних моделей об'єкта й реальної системи регулювання. Перша повинна імітувати вхідні й вихідні змінні об'єкта, що використовуються системою регулювання. Проводиться деяке число імітаційних реалізацій до отримання статистично значущих оцінок математичного очікування показників ефективності реалізації рішень. У роботі блоку «Аналіз» істотна роль відводиться службі безпеці (або іншому структурному підрозділу, який виконує відповідні функції), що відповідає за управлінські рішення, які приймаються. Цей метод реалізується на основі принципу зовнішнього доповнення і полягає в необхідному використанні неформальних процедур для коректування формалізовано отриманих управлінських рішень. Блок «Аналіз» аналізує отриманий набір управлінських рішень на прийнятність, тобто визначає, чи можливе скорочення показників ризику рейдерського захоплення за рахунок зміни параметрів у моделі. Якщо це поліпшення можливе, то інформація про управлінські рішення і про впливи на множини показників функціонування об'єкта поступає в блок W_1 . В іншому випадку запропонований набір управлінських рішень приймається як остаточний. Слід зазначити, що до функцій структурного адаптора входить як перевірка адекватності діючого підходу, так і його коректування (за необхідності) з метою видалення можливих недоліків реалізації механізму забезпечення економічної безпеки.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. У рамках запропонованого механізму забезпечення економічної безпеки в напрямку протидії рейдерству можуть бути автоматизовані такі функції керувальника: зберігання інформації; пошук інформації за замовленнями в базах даних і знань для аналізу взаємозв'язків об'єктів; вивчення складу об'єктів, аналіз значень характеристик, уточнення функцій та умов функціонування спостережуваних об'єктів; формування соціально-економічних і технологічних критеріїв якості щодо управління економічною безпекою; багатокритеріальний аналіз варіантів і вибір найкращого з них, побудова логічних висновків на основі знань, які є в системі управління. Такі компоненти, як бази даних, бази моделей, бази методів, бази знань, дозволяють реалізувати принципи інформаційної достатності й зовнішнього доповнення. Указані бази реалізовуватимуть усі рівні підтримки прийняття рішень: інформаційний, обчислювальний та інтелектуальний. Узагальнюючи наукові позиції вітчизняних і зарубіжних учених, можна стверджувати про доцільність виділення серед загального кола конструктивних елементів формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства, існування теоретико-методичного забезпечення, яке доречно розглядати як цілісну раціональну систему комплексних блоків та впорядкованих етапів, які реалізуються на основі взаємозв'язку теоретичних, організаційних, методичних та аналітичних прийомів. Перспективами подальших досліджень є розробка підходів до оцінки параметрів ризику рейдерських захватів підприємств машинобудування, яка дозволяє продукувати та реалізувати управлінські рішення відповідно до механізму забезпечення економічної безпеки підприємств машинобудування в напрямку протидії рейдерству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія / О. М. Ляшенко. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. Володимира Даля, 2011. – 400 с.

2. Ляшенко А. Н. Процессно-ориентированное управление экономической безопасностью предприятия / А. Н. Ляшенко, И. Ю. Ладыко // Экономика. Менеджмент. Предпринимательство : сб. науч. прай. Вип. 22. Ч. I. – Луганськ : СНУ ім. Володимира Даля, 2010. – С. 187–191.
3. Ладико Л. М. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність і структура / Л. М. Ладико // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2014. – № 3 (65). – С. 123–126.
4. Безуглова Ю. В. Стабилизация рынка труда в Белгородской области как условие обеспечения экономической безопасности региона / Ю. В. Безуглова, Т. Н. Иголкина // Материалы международной научно-практической конференции «Актуальные вопросы современной науки и практики» 4–8 апреля 2016 г. : в 3 ч. – Белгород : Изд-во БУКЭП, 2016. – Ч. 3. – С. 91–100.
5. Безуглова Ю. В. Проблемы формирования механизма экономической безопасности организации в современных условиях / Ю. В. Безуглова, Т. Н. Иголкина // Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. – 2017. – № 2. – С. 69–76.
6. Гончаренко Л. П. Процесс обеспечения экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / Л. П. Гончаренко // Справочник экономиста. – 2004. – № 12. – Режим доступа: http://www.profiz.ru/se/12_04/952 (дата звернення: 17.03.17). – Назва з екрана.
7. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – Київ : Лібра, 2003. – 280 с.
8. Локтионова Ю. А. Механизм обеспечения экономической безопасности предприятия / Ю. А. Локтионова // Социально-экономические явления и процессы. – 2013. – № 3 (49). – С. 93–98.
9. Боровицкая М. В. К вопросу об экономической оценке уровня экономической безопасности предприятия / М. В. Боровицкая // Молодой ученый. – 2017. – № 14. – С. 321–325.
10. Безуглая Н. С. Сущность экономической безопасности предприятия / Н. С. Безуглая // Российское предпринимательство. – 2010. – Том 11. – № 4. – С. 63–67.
11. Иголкина Т. Н. Диагностика экономического состояния неплатежеспособной организации / Т. Н. Иголкина // Вестник белгородского университета кооперации, экономики и права. – 2011. – № 3. – С. 266–271.
12. Мусатаева М. О. Источники, виды и факторы угроз экономической безопасности, создание службы экономической безопасности / М. О. Мусатаева // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – Т. 23. – С. 26–30.
13. Акофф Р. О целеустремленных системах / Р. Акофф, Ф. Эмери. – Москва : Советское радио, 1974. – 272 с.
14. Орлова Ю. А. Теоретические основы исследования систем : учеб. пособие / Ю. А. Орлова, А. Г. Мастеров. – Волгоград : ФГОУ ВПО «ВГАФК», 2010. – 116 с.
15. Милов А. В. Адаптивные системы экономико-математической поддержки принятия решений / А. В. Милов // Економічна кібернетика. – 2000. – № 3–4. – С. 46–50.

REFERENCES

1. Liashenko, O. M. (2011). *Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Conceptualization of management of economic safety of the enterprise]*. Luhansk: Vyd-vo SNU im. Volodymyra Dalia [in Ukrainian].
2. Liashenko, A. N. (2010). *Protsessno-orientirovannoe upravlenie ekonomicheskoy bezopasnostyu predpriyatiya [Process-oriented management of the economic security of an enterprise]*. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo: zb. nauk. prats – Economy. Management. Entrepreneurship: Coll. sciences works*, (22 (I), (pp. 187–191) [in Russian].

3. Ladyko, L. M. (2014). Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: sutnist i struktura [The mechanism of ensuring the economic security of the enterprise: the essence and structure]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade: Collected papers*, (3 (65), (pp. 123–126) [in Ukrainian].
4. Bezuglova, Yu. V. (2016). Stabilizatsiya rynka truda v Belgorodskoy oblasti kak uslovie obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti regiona [Stabilization of the labor market in the Belgorod Region as a condition for ensuring the economic security of the region]. *Materialyi mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii “Aktualnyie voprosyi sovremennoy nauki i praktiki” – Materials of the international scientific and practical conference “Actual problems of modern science and practice”*. (pp. 91–100). **Belgorod: Publishing house BUKEP. Part 3.** [in Russian].
5. Bezuglova, Yu. V. (2017). Problemy formirovaniya mehanizma ekonomicheskoy bezopasnosti organizatsii v sovremennyih usloviyah [Problems of formation of the mechanism of economic security of the organization in modern conditions]. *Vestnik Belgorodskogo universiteta kooperatsii, ekonomiki i prava – Bulletin of the Belgorod University of Cooperation, Economics and Law: Collected papers*, (2), (pp. 69–76) [in Russian].
6. Goncharenko, L. P. (2004). Protsess obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya [The process of ensuring the economic security of an enterprise] *Spravochnik ekonomista – Directory of economist*, 12 Retrieved from http://www.profiz.ru/se/12_04/952 (accessed 17 March 2017) [in Russian].
7. Kozachenko, H. V. (2003). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia [Economic security of the enterprise: the essence and mechanism of support]*. Kyiv : Libra [in Ukrainian].
8. Loktionova, Yu. A. (2013). Mekhanizm obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya [The mechanism of economic security of the enterprise]. *Sotsialno-ekonomicheskie yavleniya i protsessyi – Socio-economic phenomena and processes*, 3 (49), 93–98 [in Russian].
9. Borovitskaya, M. V. (2017). K voprosu ob ekonomicheskoy otsenke urovnya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya [On the issue of economic evaluation of the level of economic security of an enterprise]. *Molodoy ucheniy – The young scientist*, 14, 321–325 [in Russian].
10. Bezuglaya, N. S. (2010). Suschnost ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya [Essence of economic security of an enterprise]. *Rossiyskoe predprinimatelstvo – Russian Entrepreneurship*, 11.4, 63–67 [in Russian].
11. Igolkina, T. N. (2011). Diagnostika ekonomicheskogo sostoyaniya neplatezhesposobnoy organizatsii [Diagnosis of the economic state of an insolvent organization]. *Vestnik belgorodskogo universiteta kooperatsii, ekonomiki i prava – Bulletin of the Belgorod University of Cooperation, Economics and Law: Collected papers*, (3), (pp. 266–271) [in Russian].
12. Musataeva, M. O. (2015). Istochniki, vidyi i faktoryi ugroz ekonomicheskoy bezopasnosti, sozdanie sluzhbyi ekonomicheskoy bezopasnosti [Sources, types and factors of threats to economic security, the creation of an economic security service] *Nauchno-metodicheskii elektronnyiy zhurnal «Kontsept» – Scientific and methodical electronic magazine “Concept”*, 23, 26–30 [in Russian].
13. Akoff, R. (1974). *O tselestremlennyih sistemah [About purposeful systems]*. Moscow : Sovetskoe radio [in Russian].
14. Orlova, Yu. A. (2010). *Teoreticheskie osnovyi issledovaniya sistem: uch. Posobie [Theoretical bases of research of systems]*. Volgograd: FGOU VPO «VGAFK» [in Russian].
15. Milov, A. V. (2000). Adaptivnyie sistemyi ekonomiko-matematicheskoy podderzhki prinyatiya resheniy [Adaptive systems of economic and mathematical decision support]. *Ekonomichna kibernetika – Economic Cybernetics*, 3–4, 46–50 [in Russian].

Н. И. Писаревский (Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А. Н. Бекетова). **Обеспечение экономической безопасности предприятий машиностроения в направлении противодействия рейдерству: организационно-экономический аспект.**

Аннотация. Объективная оценка угрозы рейдерства как с точки зрения внутренней, так и внешней среды, своевременная реакция на возникающие угрозы и использование возможностей для предупреждения потенциальных рисков позволят обосновать управленческие решения по обеспечению экономической безопасности на основе организационно-экономического обеспечения формирования механизма экономической безопасности предприятий машиностроения в направлении противодействия рейдерству. **Целью** статьи является обоснование подходов к созданию механизма обеспечения экономической безопасности предприятий машиностроения в направлении противодействия рейдерству в соответствии с концепцией адаптивного управления. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** На основе систематизации научных трудов отечественных и зарубежных ученых выделены существенные характеристики и элементы механизма обеспечения экономической безопасности, что позволило обосновать направления его реализации в виде целостного комплекса составляющих в соответствии с существующим опытом управленческой деятельности и предложенной концепции структурной адаптации. **Практическая значимость результатов исследования.** В результате исследования разработана концептуальная схема формирования механизма обеспечения экономической безопасности, которая включает совокупность взаимосвязанных механизмов, под которыми подразумевается способ применения определенной совокупности методологических, инструментальных и информационных средств (методов и моделей) для решения поставленной проблемы.

Ключевые слова: экономическая безопасность, предприятие, противодействие рейдерству, обеспечение экономической безопасности предприятия в направлении противодействия рейдерству, адаптивное управление.

М. Pysarevskiyi (O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv). **Ensuring economic safety of machine-building enterprises in the direction of counteraction to the river: the organizational-economic aspect.**

Annotation. The objective assessment of the threat of raids, both from the perspective of the internal and external environment, timely response to the emerging threats and the use of opportunities to prevent potential risks, will justify management decisions regarding the provision of economic security on the basis of organizational and economic provision for the formation of an economic mechanism security of enterprises of mechanical engineering in the direction of counteraction to raiding. **Purpose** of the article is to justify the approaches to creating a mechanism for ensuring economic safety of the enterprises of mechanical engineering in the direction of counteraction to raiding in accordance with the concept of adaptive management. **Methodology of research.** Solving the tasks set in the article is carried out with the help of such general scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization. **Findings.** On the basis of the systematization of scientific works of domestic and foreign scientists, the essential characteristics and elements of the mechanism of providing economic security have been identified, which allowed to substantiate the directions of its implementation in the form of a holistic complex of components in accordance with the existing experience of management activities and the proposed concept of structural adaptation. **Practical value.** As a result of the study, a conceptual framework for the formation of a mechanism for ensuring economic security has been developed, which includes a set of interrelated mechanisms, which implies the method of applying a certain set of methodological, instrumental and informational tools (methods and models) to solve the problem.

Keywords: economic security, enterprise, counteraction to raiding, providing economic safety of the enterprise in the direction of counteraction to raiding, adaptive management.

IV. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 336.761

ОПЕРАЦІЇ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І ПОРІВНЯННЯ З РИНКОМ КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

В. Л. ГОРБАНЕВИЧ

(Донецький національний університет імені Василя Стуса);
П. В. ІВАНЮТА, доктор наук з державного управління, доцент
(Вінницький кооперативний інститут)

Анотація. Мета статті полягає у проведенні оцінки стану фондового ринку та визначенні проблем щодо регулювання фондового ринку України, а також виявлення шляхів їх вирішення. **Методика дослідження.** Використовувалися системи інформаційних технологій та програмні комплекси, що дали змогу провести технічний аналіз і дослідити динаміку руху ціни основних фондових індексів. **Результати.** Проведено порівняльний аналіз між вітчизняним та європейським фондовим майданчиком, визначено слабкі сторони, важелі та шляхи поліпшення ринкової інфраструктури. **Практична значущість результатів дослідження.** Розкрито основні поняття фондового ринку, проведено оцінку його поточного стану й запропоновано шляхи вдосконалення на основі Варшавської Фондової Біржі.

Ключові слова: фондовий ринок, ліквідність, цінні папери, ринок капіталу, капітальні інвестиції, індекс.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В Україні фондовий ринок знаходиться в незадовільному стані, що обумовлено як економічними, так і політичними факторами. При цьому, ураховуючи підірвану довіру суб'єктів господарювання до фінансових інструментів та недостатній розвиток інфраструктури фондового ринку для залучення інвестиційного капіталу, виникає необхідність у детальному підвищенні прозорості приватизаційних процесів, де основну увагу слід приділити операціям із фондового ринку. Дослідження даної проблематики є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціонуванню фондового ринку, зокрема операціям із цінними паперами на ньо-

му, присвячені праці таких учених, як А. Б. Кондрашихін, О. Л. Устенко, В. Г. Рожманова та ін. Крім того, належну увагу доцільно приділити, насамперед, зовнішнім інформаційним джерелам, які розкривають динаміку й тенденції операцій на фондовому ринку та мають великий практичний зміст. Але, незважаючи на це, більш детального дослідження потребує процес підвищення ліквідності капіталу підприємств-учасників фондового ринку й запуск таких додаткових фінансових інструментів, як ф'ючерси на акції та товари, додаткові опціони, державні ОВДП та корпоративні облигації для здійснення операцій із купівлі та продажу.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у проведенні оцінки стану фондового ринку та визначенні

проблем щодо регулювання фондового ринку України, а також виявлення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фондова біржа – це організаційна форма спеціалізованого ринку, на якому здійснюється торгівля цінними паперами (акціями, ф'ючерсами, державними облигаціями, борговими зобов'язаннями). Основними засадами функціонування фондової біржі є:

- умови щодо конкурентного ціноутворення на цінні папери й інші фінансові інструменти шляхом створення попиту та пропозицій на їх купівлю-продаж;
- підтримання ліквідності й волатильності на ринку цінних паперів упровадженням рівноправності та правил поведінки для всіх учасників біржових торгів;
- забезпечення прозорості ринку цінних паперів через оприлюднення інформації, що характеризує кон'юнктуру ринку;
- забезпечення інформування учасників біржових торгів та інвесторів щодо емітентів і їх цінних паперів;
- застосування ефективних технологій електронних систем для укладання біржових угод і виконання біржових контрактів;
- забезпечення функціонування фондової біржі на постійно діючій основі;
- забезпечення захисту учасників біржових торгів та інвесторів від зловживань шляхом установлення вимог щодо допуску до торгівлі, застосування процедур нагляду, контролю й накладання санкцій за порушення.

Основними фондовими біржами в Україні є:

Перша Фондова торгова система: ПАТ «Фондова біржа ПФТС» – один із найбільших організаторів торгів цінними паперами в Україні. Заснована в 1996 р., ПФТС є організатором торгів акціями, облигаціями внутрішніх та зовнішніх державних позик, місцевих позик, підприємств, казначейських зобов'язань України, ощадних сертифікатів та інвестиційних сертифікатів. Діє на підставі ліцензії, виданої Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України (НКЦПФР) [1].

ПАТ «Українська біржа» – фондова біржа цінних паперів України, заснована у травні 2008 р. у Києві, де відбулися установчі

збори та затверджений статутний капітал у розмірі 12 млн грн. Московська біржа виявилась ініціатором створення та на момент створення УБ володіла 49 % акцій. Решту 51 % акцій розподілили між 21 українською компанією.

На 1 жовтня 2013 року на біржі зареєстровано 156 учасників – професійних торговців цінними паперами. 19 компаній надає своїм клієнтам можливість інтернет-трейдингу.

У лютому 2016 р. НКЦПФР надала дозвіл біржовому холдингу Dragon-Capital на викупі 19,98 % акцій. Станом на 19 березня 2016 року Інвестиційна група Універ-Капітал викупила в Московській біржі 23 % акцій та зарахувала їх на рахунок свого клієнта, так ПАТ «Московська біржа» повністю вийшла з капіталу «Української біржі».

Також на «Українській біржі» професійним учасникам ринку доступні такі технології: ринок заявок, ринок котирувань, ринок РЕПО, строковий ринок; приватним інвесторам та трейдерам – послуги інтернет-трейдингу. Ці вищезазначені технології обов'язково створюють певний рівень ліквідності, що відображається в забезпеченні власників необхідною сумою грошових коштів для додаткової емісії цінних паперів, у результаті чого зміцнюється їх платоспроможність.

Ліквідність – це здатність фондового ринку поглинати певну кількість цінних паперів за передбаченої зміни їх ціни, що ґрунтується зміною обороту капіталу на ринку й залученням нових учасників (населення, підприємців, вкладників, представників малого бізнесу). Операції з цінними паперами є однією з найбільш важливих характеристик ринку, що мають здатність забезпечувати зміни в їх попиті та пропозиції. Але в цьому напрямі Україна відстала від Європейських країн на цілих 18 років. Окремий приклад для порівняння – у м. Варшава (Польща) знаходиться одна з найбільших фондових бірж Центральної та Східної Європи [2].

Маючи такі суттєві конкурентні переваги, як унікальне поєднання різноманітних інвесторів та можливість розміщення цінних паперів на різних майданчиках за капіталізацією й обсягом торгів, ВФБ (Варшавська Фондова Біржа) пропонує три майданчики для проведення первинного публічного розміщення цінних паперів.

Головний майданчик ВФБ – це регульований ЄС ринок (допуск до ринку здійснюється через затвердження проспекту емісії в регулятора), де відбувається тільки публічне розміщення (IPO/SPO); лідер у регіоні ЦСС; № 7 у світі за темпами зростання об'єму торгів акціями.

Майданчик New Connect (локальні та іноземні компанії) – № 1 у Європі за кількістю IPO та темпами зростання серед альтернативних майданчиків у 2012 р.

Майданчик Catalyst – ринок інструментів із фіксованою доходністю, що розміщує в собі: кор-

поративні облигації; кооперативні облигації; казначейські облигації; муніципальні облигації; забезпечені облигації.

Сьогодні 11 українських компаній розмістили свої цінні папери на головному майданчику ВФБ, дві компанії – на альтернативному майданчику New Connect, у результаті чого більше півмільярда євро було залучено українськими компаніями. Тобто, капіталізація акцій українських компаній настільки зросла, що виникла необхідність запустити Індекс Компаній України на ВФБ – WIG-Ukraine (із 3 травня 2011 року) (рис. 1) [2].

WIG-Ukraine					
Емітент	Галузь	Код на ВФБ	07.04.2015	31.03.2017	Приріст (PLN)
Astarta-Kyiv	Агропромисловість	AST	21,76	70,50	48,74
Kernel	Агропромисловість	KER	34,50	81,89	47,39
Agroton	Сільськогосподарство	AGT	0,73	7,23	6,50
Milkiland	Молоко-промисловість	MLK	2,33	2,40	0,07
Sadovaya Group	Вугільна-промисловість	SGR	0,30	0,34	0,04
Agroliga	Сільськогосподарство	AGL	0,89	2,86	1,97
Cereal planet	Агропромисловість	CRP	-	-	-
IMK	Сільськогосподарство	IMC	-	-	-
KSG Agro	Агропромисловість	KSG	0,80	2,80	2
WESTA	Наукова-промисловість	WES	-	-	-
Ovostar Union	Агропромисловість	OVO	70	94	24
Coal Energy	Вугільна-промисловість	CLE	1	1	-
KDM Shiping	Суднобудівництво	KDM	5	5	-

Рис. 1. Показники росту акцій українських компаній на Варшавській Фондовій Біржі

Конкурентними перевагами ВФБ є:

- взаємне інформаційне покриття обох ринків;
- розуміння, з боку польських інвесторів, особливостей ведення бізнесу в Україні;
- низька вартість залучення капіталу та оплата за лістинг;
- поєднання інвесторів із високою часткою індивідуальних інвесторів, що генерують ліквідність на ринку цінних паперів;
- найбільша база інституційних інвесторів у регіоні ЦСС, з високим рівнем вкладень капіталу.

Ринок цінних паперів в Україні протягом восьми років свого існування має низький інвестиційний інтерес. Усе це засвідчено на прикладі поквартального графіка надходження капітальних іноземних інвестицій в економіку України за останні 10 років (рис. 2).

Це пояснюється тим, що влада в Україні зацікавлена в тому, аби фондовий ринок у країні був неперспективним, адже це дозволяє проводити приватизацію підприємств і заводів за низькою ціною. Органи державної влади та місцевого самоврядування тотально проводять приватизацію держпакетів через біржі, які функціонують у напівзакритому вигляді, із метою зменшення кількості акціонерів і бажанням отримувати «відкати» від біржової комісії.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) повинна створювати умови для залучення професійних учасників ринку шляхом установлення додаткових правил і процедур документації, але перепони існують як на законодавчому рівні, так і в системі що існує.

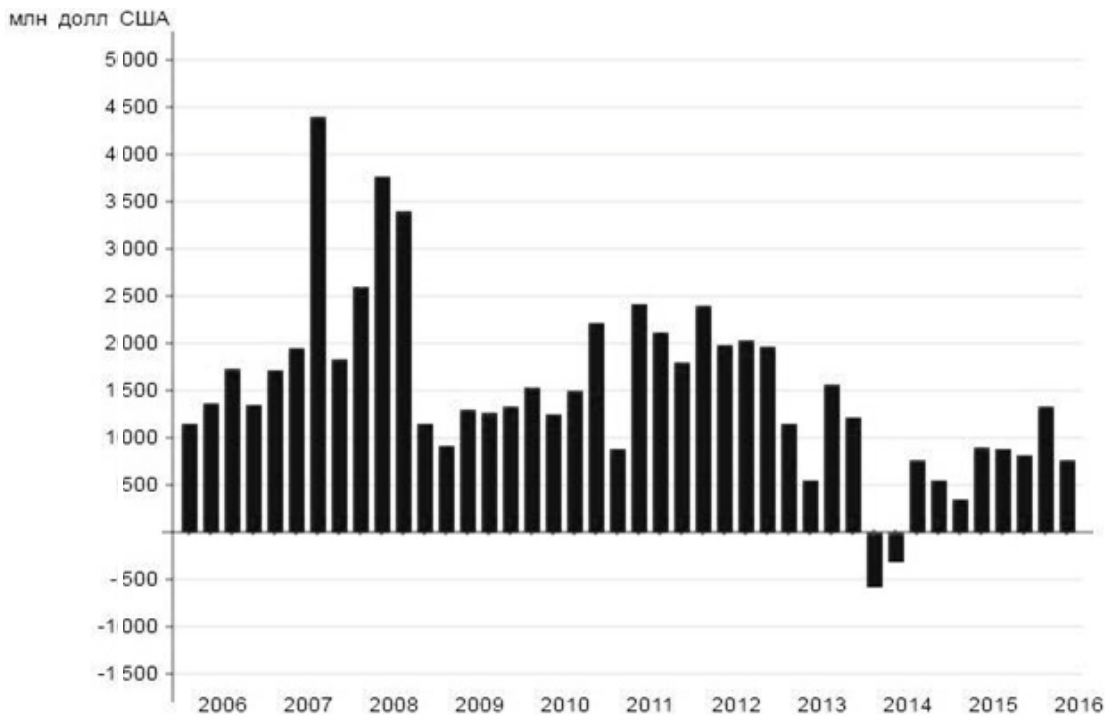

Рис. 2. Динаміка надходжень капітальних інвестицій в економіку України за 10 років за рахунок фондового ринку та операцій із цінними паперами [3]

Фондовий ринок є одним з основних механізмів побудови ринкового середовища в нашій країні. Тому через відсутній обіг капіталу на ринку, а також низьку ліквідність українські підприємства проводять лістинг на іноземних біржових майданчиках. У період 2009–2016 рр. Індекс UX (середнє зважене

за капіталізацією) виріс на 70 % у порівнянні з періодом 2009–2011 рр., коли динаміка індексу показала ріст на 501 %. Та, незважаючи на стрімкий ріст за останні п'ять років UX втратив 430 %, повернувшись до показників 2009 року, де трендовий ріст і падіння зображено на рис. 3.

Рис. 3. Графічне відображення трендової динаміки індексу UX акцій українських компаній Української біржі [4]

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Для поліпшення ситуації на ринку цінних паперів в Україні, потрібно:

- підвищити прозорість і справедливість приватизаційних процесів;
- сприяти підвищенню ролі публічних компаній у ринковій економіці;
- стимулювати внутрішнього інвестора;
- здійснювати поліпшувальні заходи щодо залучення іноземного капіталу;
- підвищувати ліквідність майна суб'єктів економічної діяльності та сприяти залученню професійних учасників ринку;
- скасувати окремі виплати й додаткові вигоди на інвестиційні операції;
- прискорити запуск строкових ф'ючерсів на акції емітентів.

Отже, ефективно й обґрунтоване поліпшення стану фондового ринку в Україні призведе не лише до наповнення інвестиційними ресурсами, але й пришвидшить обіг грошових коштів і цінних паперів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українська біржа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ux.ua/ru/index/ux/> (дата звернення: 26.03.17). – Назва з екрана.
2. Варшавська Фондова Біржа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gpw.pl> (дата звернення: 26.03.17). – Назва з екрана.

3. Державна служба статистики України. Економічна статистика / Економічна діяльність. Капітальні інвестиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 26.03.17). – Назва з екрана.
4. Глобальний фінансовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.investing.com/> (дата звернення: 26.03.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. *Ukrainska birzha [Ukrainian Exchange]*. (n.d.). <http://www.ux.ua/ru/index/ux/>. Retrieved from <http://www.ux.ua/ru/index/ux/> (accessed 26 March 2017) [in Ukrainian].
2. *Varshavska Fondova Birzha [Warsaw Stock Exchange]*. (n.d.). <https://www.gpw.pl>. Retrieved from <https://www.gpw.pl> (accessed 26 March 2017) [in Ukrainian].
3. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The State Statistics Service of Ukraine Economic statistics]*. (n.d.). <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 26 March 2017) [in Ukrainian].
4. *Hlobalnyi finansovyi portal [Global financial portal]*. (n.d.). <https://ru.investing.com/>. Retrieved from <https://ru.investing.com/> (accessed 26 March 2017) [in Ukrainian].

В. Л. Горбаневич (Донецкий национальный университет имени Василя Стуса, г.Винница); **П. В. Иванюта**, доктор наук по государственному управлению, доцент (Винницкий кооперативный институт). *Операции на фондовом рынке ценных бумаг: европейский опыт и сравнение с рынком капитала в Украине.*

Аннотація. *Цель статьи состоит в проведении оценки состояния фондового рынка и определении проблем регулирования фондового рынка Украины, а также путей их решения. Методика исследования.* Использовались системы информационных технологий и программные комплексы, которые позволили провести технический анализ и исследовать динамику движения цены основных фондовых индексов. **Результаты.** Проведен сравнительный анализ между отечественным и европейским фондовым площадкой, определенные слабые стороны, рычаги и пути улучшения рыночной инфраструктуры. **Практическая значимость результатов исследования.** Раскрыты основные понятия фондового рынка, проведена оценка его текущего состояния и предложены пути совершенствования на основе Варшавской Фондовой Биржи.

Ключевые слова: фондовый рынок, ликвидность, ценные бумаги, рынок капитала, капитальные инвестиции, индекс.

V. Horbanevich (Donetsk National University named after Vasyl Stus, Vinnytsia); **P. Ivanyuta**, Dc. of State Management, Docent (Vinnytsia Cooperative Institute). **Operations in the fund market of values: european experience and comparison with market capital in Ukraine.**

Annotation. **The aim** is consists in careful regulation of the fund market by the state and stimulation of investment activity in the capital market. **Methodology of research.** By used is system of information technology and program complexes, which allowed to implement technical analyses and research of dynamics price movements of based fund index. **Findings.** By implement analyses of comparative between domestic and european areas of fund, a determinial is weakness hand, levers and ways of improvement infrastructure of market. **Practical value.** By consisted a based understanding is market of fund, implement evaluated of him current condition and proposal ways of perfection on the based Warsawa exchange of fund.

Keywords: market of fund, liquidity, stocks, market of capitals, investments of capitals, index.

МОНІТОРИНГ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ВРАХУВАННЯ ЙОГО РЕЗУЛЬТАТІВ У НАГЛЯДОВІЙ РОБОТІ

Т. П. ГУДЗЬ, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає у проведенні моніторингу сучасних тенденцій розвитку банківської системи України, виділенні основних проблем та шляхів їх вирішення системою банківського регулювання й нагляду для підтримки фінансової стійкості банків. **Методика дослідження.** *Досягнення поставленої мети* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: діалектичного підходу, індукції, аналізу коефіцієнтів, вертикального й горизонтального аналізу. **Результати.** *Виділено основні проблеми розвитку вітчизняної банківської системи. Запропоновано шляхи вирішення проблем, що мають бути здійснені системою банківського регулювання та нагляду в Україні. Пропозиції охоплюють заходи щодо підвищення капіталізації банків, зміцнення довіри до них із боку населення, удосконалення підтримки банківської ліквідності, створення системи швидкого реагування на виникнення системного ризику для банківської системи загалом. Практична значущість результатів дослідження.* Запропоновані шляхи вирішення проблем у діяльності банків спрямовані на зміцнення фінансової стійкості банківської системи України. Їх запровадження дозволить удосконалити функціональність вітчизняної системи банківського регулювання та нагляду.

Ключові слова: банківська система, система банківського регулювання та нагляду, активи банків, капітал банків, фінансові результати банків, капіталізація, ліквідність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Вивчення впливу зовнішнього середовища на фінансовий стан окремих банків поступово займає пріоритетне місце в підходах центральних банків різних країн. Глобальна фінансова криза змінила підходи до фінансового регулювання й нагляду, змістивши акценти від забезпечення платоспроможності та стійкості банків. Забезпечення стабільного функціонування банків в Україні є одним із першочергових завдань, які необхідно вирішити на шляху інтеграції країни до європейського економічного простору. Потужна банківська система є необхідною умовою забезпечення сталого економічного зростання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глибока довготривала криза державних фінансів негативно впливає на функціонування банків, гальмує формування суто ринкового механізму

банківського регулювання, становлення цивілізованих взаємовідносин між самими комерційними банками. Вагомий внесок у розробку окресленої проблематики зробили такі вчені, як С. А. Буковинський, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова, А. О. Єпіфанов, І. О. Школьник, Ф. Павелка, О. П. Заруцька та ін. [1–3]. Однак швидкоплинне ринкове середовище вносить корективи у функціонування фінансових інститутів на ринку фінансових послуг, тому аспекти окресленої проблеми потребують сучасних досліджень.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає у проведенні моніторингу сучасних тенденцій розвитку банківської системи України, виділенні на цій основі основних проблем та шляхів їх вирішення системою банківського регулювання й нагляду для підтримки фінансової стійкості банків.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Станом на 1 січня 2017 року в

Україні, за даними Національного банку України, налічується 96 діючих комерційних банків, чотири банки перебувають у процедурі тимчасової адміністрації (ПАТ «Родовід Банк», ПАТ

«Вектор Банк», ПАТ «Банк «Юнісон», ПАТ «КБ «Фінансова ініціатива»), 35 банків – у процедурі ліквідації. За останні три роки збанкрутував майже кожен другий банк (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка та структура кількості банків у розрізі їхніх груп в Україні за 2011–2016 рр. [4]

Група банків	Показник	Станом на 01 січня						
		2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1 група	Кількість банків, од.	17,0	17,0	15,0	15,0	16,0	14,0	14,0
	Темп росту, %	94,4	100,0	88,2	100,0	106,7	87,5	100,0
	Питома вага, %	9,7	9,7	8,5	8,3	9,8	12,0	14,6
2 група	Кількість банків, од.	22,0	19,0	20,0	20,0	19,0	14,0	12,0
	Темп росту, %	115,8	86,4	105,3	100,0	95,0	73,7	85,7
	Питома вага, %	12,5	10,8	11,4	11,1	11,7	12,0	12,5
3 група	Кількість банків, од.	21,0	22,0	25,0	23,0	33,0	32,0	29,0
	Темп росту, %	100,0	104,8	113,6	92,0	143,5	97,0	90,6
	Питома вага, %	11,9	12,5	14,2	12,8	20,2	27,4	30,2
4 група	Кількість банків, од.	116,0	118,0	116,0	122,0	95,0	57,0	41,0
	Темп росту, %	93,5	101,7	98,3	105,2	77,9	60,0	71,9
	Питома вага, %	65,9	67,0	65,9	67,8	58,3	48,7	42,7
Кількість банків, усього, од.		176,0	176,0	176,0	180,0	163,0	117,0	96,0

Починаючи із 2014 р., триває період загострення банківської кризи в Україні. Вона характеризується суттєвою зміною складу банківських установ. Якщо станом на 01.01.2011 р. в інституційній структурі банківської системи України переважали малі банки четвертої групи (65,9 %), то станом на 01.01.2017 р. їх частка хоч і залишається найбільшою, але не домінуючою (42,7 %). Це пов'язано з найчисельнішим банкрутством малих банків. Так, із їх числа станом на 01.01.2017 р. залишається

функціонувати 41 банк, що у 2,8 раза менше відносно початку 2011 р. Також зазнала суттєвого скорочення друга група банків, із яких станом на 01.01.2017 р. працює 12 установ, що вдвічі менше за їх кількість на початок 2011 р.

При цьому відносно стабільним залишається склад третьої групи банків, питома вага якої впродовж 2011–2016 рр. зросла із 11,9 % до 30,2 %. Незважаючи на вибуття з ринку трьох банків із групи найбільших, за нею зберігається першість у розмірі активів (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка та структура активів банків у розрізі їхніх груп в Україні за 2011–2016 рр. [4]

Група банків	Показник	Станом на 01 січня						
		2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1 група	Активи, млн грн	628 786,0	705 449,0	716 233,0	821 585,0	961 093,0	999 469,0	1 028 822,0
	Темп росту, %	103,7	112,2	101,5	114,7	117,0	104,0	107,5
	Питома вага, %	66,7	66,9	63,5	64,3	73,0	79,7	81,9
2 група	Активи, млн грн	170 329,0	155 636,0	194 679,0	221 891,0	190 155,0	121 505,0	133 305,0
	Темп росту, %	123,1	91,4	125,1	114,0	85,7	63,9	109,7
	Питома вага, %	18,1	14,8	17,3	17,4	14,4	9,7	10,6
3 група	Активи, млн грн	59 806,0	81 974,0	101 505,0	103 306,0	98 661,0	71 988,0	62 079,0
	Темп росту, %	104,9	137,1	123,8	101,8	95,5	72,9	54,3
	Питома вага, %	6,3	7,8	9,0	8,1	7,5	5,7	4,9
4 група	Активи, млн грн	83 167,0	111 221,0	114 775,0	131 313,0	66 943,0	61 423,0	32 093,0
	Темп росту, %	115,8	133,7	103,2	114,4	51,0	91,8	52,2
	Питома вага, %	8,8	10,5	10,2	10,3	5,1	4,9	2,6
Активи, усього, млн грн		942 088,0	1 054 280,0	1 127 192,0	1 278 095,0	1 316 852,0	1 254 385,0	1 256 299,0

Станом на 01.01.2017 р. 14 найбільших банків володіють 81,9 % всіх активів банківської системи України. Слід відмітити, що концентрація ресурсів у першій групі банків останніми роками посилилась. Це обумовлено суттєвим скороченням кількості малих та великих банків. Масове банкрутство банківських установ не призвело до скорочення банківських ресурсів. Тільки у 2015 р. відмічається незначне зменшення активів банків загалом на 4,7 %. Це відбулося за рахунок зменшення активів банків: другої групи – на 36,1 %, четвертої групи – на 8,2 %, першої групи – на 0,4 %. Утім, у 2016 р. спостерігається відновлення тенденції повільного зростання ресурсів банківської системи України. За вказаний рік приріст сукупних активів банків становив 0,15 %.

Якщо оцінити структуру активів банків за формою власності, то слід відмітити зростання частки державного сектора, яка майже подвоїлася за 2016 р. На це вплинула націоналізація найбільшого українського банку ПАТ «Приватбанк», що відбулася наприкінці 2016 р. Так, станом на 01 січня 2017 року структура власності активів банківської системи України була представлена так: банки із приватним українським капіталом становлять близько 13 %; банки з іноземним капіталом – 35 %; державні банки – 52 %.

Розміщення банківських ресурсів у 2016 р. активізувалося в напрямках видачі кредитів як фізичним особам, так і суб'єктам господарювання, а також розширилися інвестиції банків у цінні папери (табл. 3).

Таблиця 3

**Динаміка основних видів активів банків в Україні
впродовж 2011–2016 рр. [4]**

Показник	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.01. 2013 р.	01.01. 2014 р.	01.01. 2015 р.	01.01. 2016 р.	01.01. 2017 р.
Кредити надані, млн грн	755 030,0	825 320,0	815 327,0	911 402,0	1 006 358,0	965 093,0	1 005 923,0
Питома вага кредитного портфеля в активах банків, %	80,0	78,3	72,3	71,3	76,4	76,9	80,1
Темп росту кредитів наданих, %	101,0	109,3	98,8	111,8	110,4	95,9	104,2
Кредити, що надані суб'єктам господарювання, млн грн	508 288,0	580 907,0	609 202,0	698 777,0	802 582,0	785 918,0	847 092,0
Темп росту кредитів, що надані суб'єктам господарювання, %	107,0	114,3	104,9	114,7	114,9	97,9	107,8
Частка кредитів, наданих суб'єктам господарювання, %	67,3	70,4	74,7	76,7	79,8	81,4	84,2
Кредити, надані фізичним особам, млн грн	186 540,0	174 650,0	161 775,0	167 773,0	179 040,0	152 371,0	157 385,0
Темп росту кредитів, наданих фізичним особам, %	83,8	93,6	92,6	103,7	106,7	85,1	103,3
Частка кредитів, що надані фізичним особам, %	24,7	21,2	19,8	18,4	17,8	15,7	15,6
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальній сумі кредитів, %	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	22,1	20,9

Найбільшу питому вагу в активах банків займає кредитний портфель. Станом на 01.01.2017 р. його частка становила 80,1 %, що більше порівняно з усіма попередніми звітними періодами за 2011–2016 рр. Поступове відновлення банками кредитування після фактичного заморожування позик у посткризовий період за наслідками світової фінансової кризи (2008–2009 рр.) мало довгостроковий зростаючий тренд до кінця 2014 р. Погіршення платоспроможності потенцій-

них позичальників, наростання нового витка кризи в реальному секторі економіки обумовило скорочення банківського кредитування у 2015 р. на 4 %. Однак, 2016 р. з огляду на уповільнення інфляції і девальвації гривні виявився відносно стабільним. Це сприяло відновленню тенденції росту банківського кредитування.

Питома вага кредитів, наданих фізичним особам, за 2011–2016 рр. скоротилася у півтора рази. Кредитування населення після «кредит-

ного буму» у 2006–2007 рр. до сьогодні не демонструвало активних темпів розвитку. Причини цього криються у зниженні рівня добробуту українців, що позначилося на зниженні платоспроможності існуючих та потенційних позичальників. Подорожчання кредитних ресурсів банків унаслідок інфляції призвело до обмеження попиту на них із боку населення, доходи якого не дозволяють залучати позикові ресурси для покриття платіжного дефіциту в забезпеченні своїх потреб. Індекс реальних доходів населення в середині 2016 р. вперше з початку 2014 р. перевищив 100 %. Це позитивно вплинуло на платоспроможний попит населення, зокрема щодо кредитних послуг банків. У зв'язку з цим спостерігається відновлення розвитку банківського кредитування населення, хоча потенційно ємність ринку кредитних послуг банків є ширшою через постійно зростаючі потреби в коштах для задоволення споживчих потреб населення.

Утім, на сьогодні залишається загроза посилення економічної нестабільності й подальшого погіршення добробуту населення в Україні. Це може обумовити для вітчизняної банківської системи підвищений кредитний ризик. Так, частка проблемних кредитів за 2011–2016 рр. зросла вдвічі та становила

п'яту частину кредитного портфеля банків. Однак, активізація банків із проблемною заборгованістю та підвищення вимог до нових позичальників, що об'єктивно продиктоване необхідністю вирішення фінансових проблем із простроченою заборгованістю за умов економічної нестабільності, дозволили відчутти результати у вигляді скорочення частки прострочених кредитів на 1,2 процентних пункти. Банківська практика останніх трьох років взяла на озброєння й активно впроваджує різні схеми реструктуризації заборгованості за кредитами. Так, банки пролонгують зобов'язання позичальників, конвертують валютні кредити у гривневі, а за умови погашення всього боргу з відсотками списують штрафні санкції за допущене в минулі періоди прострочення платежів згідно із графіком погашення кредиту. Це свідчить про вироблення механізмів подолання фінансових проблем, що накопичувалися тривалий час у роботі банків.

Для стабільної роботи банків їм необхідно мати достатній розмір власного капіталу й ліквідності. Власний капітал банків в Україні мав динаміку до скорочення впродовж 2014–2015 рр. За два роки поспіль сукупний обсяг власного капіталу вітчизняних банків зменшився на 46 % (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка та структура власного капіталу банків у розрізі їхніх груп в Україні за 2011–2016 рр. [4]

Група банків	Показник	Станом на 01 січня						
		2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1 група	Власний капітал, млн грн	91 487,0	101 790,0	104 385,0	112 503,0	110 233,0	52 509,0	89 501,0
	Темп росту, %	112,4	111,3	102,5	107,8	98,0	47,6	170,4
	Питома вага в сукупному власному капіталі, %	66,4	65,5	61,6	58,4	74,5	50,6	72,3
	Питома вага в сукупному капіталі 1 групи, %	14,5	14,4	14,6	13,7	11,5	5,5	8,7
2 група	Власний капітал, млн грн	20 433,0	23 151,0	31 217,0	42 286,0	15 130,0	13 378,0	14 014,0
	Темп росту, %	131,8	113,3	134,8	135,5	35,8	88,4	104,8
	Питома вага в сукупному власному капіталі, %	14,8	14,9	18,4	22,0	10,2	12,9	11,3
	Питома вага в сукупному капіталі 2 групи, %	12,0	14,9	16,0	19,1	8,0	11,0	10,5
3 група	Власний капітал, млн грн	8 375,0	9 828,0	11 465,0	12 974,0	10 261,0	14 396,0	13 458,0
	Темп росту, %	83,0	117,3	116,7	113,2	79,1	140,3	93,5
	Питома вага в сукупному власному капіталі, %	6,1	6,3	6,8	6,7	6,9	13,9	10,9
	Питома вага в сукупному капіталі 3 групи, %	14,0	12,0	11,3	12,6	10,4	12,6	21,7

Продовж. табл. 4

Група банків	Показник	Станом на 01 січня						
		2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
4 група	Власний капітал, млн грн	17 430,0	20 718,0	22 253,0	24 836,0	12 399,0	23 430,0	6811,0
	Темп росту, %	212,7	118,9	107,4	111,6	49,9	189,0	29,1
	Питома вага в сукупному власному капіталі, %	12,7	13,3	13,1	12,9	8,4	22,6	5,5
	Питома вага в сукупному капіталі 4 групи, %	21,0	18,6	19,4	18,9	18,5	38,1	21,2
Сукупний власний капітал, млн грн		137 725,0	155 487,0	169 320,0	192 599,0	148 023,0	103 713,0	123 784,0
Темп росту сукупного власного капіталу, %		119,6	112,9	108,9	113,7	76,9	70,1	119,4

Це було пов'язано з виведенням з ринку неплатоспроможних банків. Це негативно позначилося на рівні капіталізації банків. У першу чергу, слід відмітити критично низьку частку власного капіталу в сукупних ресурсах найбільших банків, яка станом на 01.01.2017 р. досягла 5,5 %. Однак до кінця 2016 р. відновилася тенденція до її зростання (8,7 %).

Оцінка рівня капіталізації банківських установ другої групи свідчить про його перебування впродовж 2015–2016 рр. на граничній межі 8–11 %. Більш стабільними, з точки зору рівня достатності капіталу, є банки третьої та

четвертої груп. Частка власного капіталу перших у їх сукупних ресурсах становить станом на 01.01.2017 р. 21,7 %, що більше порівняно з усіма попередніми періодами майже вдвічі. Власний капітал малих банків займав 38,1 % у їх сукупних ресурсах станом на 01.01.2016 р. Це був найвищий показник за період. Банкрутство банків із числа четвертої групи понизило загальний рівень капіталізації до 21,2 % станом на 01.01.2017 р.

На рис. 1 відображена динаміка рівня достатності (адекватності) регулятивного капіталу банків в Україні.

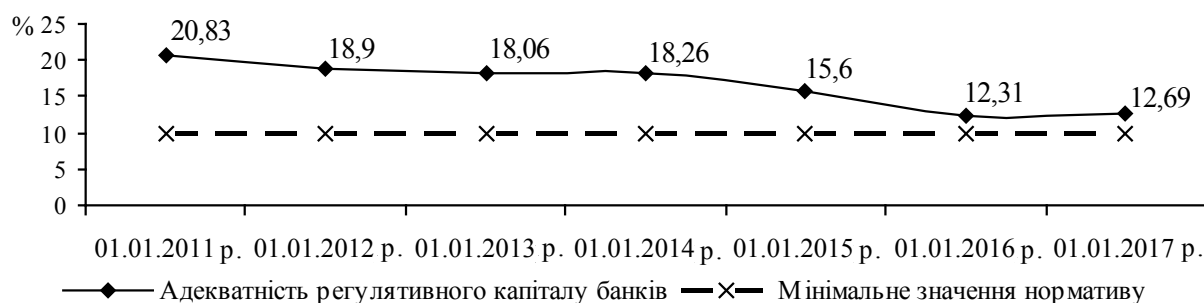

Рис. 1 Динаміка нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу банків в Україні за 2011–2016 рр.

Можемо підсумувати, що забезпеченість стабільності банків регулятивним капіталом погіршилась за останні п'ять років. Рівень адекватності регулятивного капіталу, досягнутий станом на 01.01.2016 р. (12,31 %), є найнижчим за період, починаючи із 2002 р. Навіть у попередні періоди загострення банківської кризи (2004 р., 2008–2009 рр.) цей показник був вищим. Такі події, як девальвація гривні та погіршення якості кредитного портфеля призводять до збитків і різко зменшують регулятивний капітал банків. Однак, слід відмітити позитивну динаміку зрос-

тання адекватності регулятивного капіталу банків в Україні, що намітилася у 2016 р. Станом на 01.01.2017 р. норматив Н2 дорівнював 12,69 %.

Потенційними резервами зростання капіталу банківської системи України є: злиття та консолідація банків у різноманітні об'єднання тощо; залучення коштів на умовах довгострокового субординованого боргу; приріст капіталу банківської установи шляхом додаткового випуску акцій; акумулювання прибутку минулих і поточного років та його використання для створення різноманітних резервів.

Суттєве погіршення макроекономічних умов функціонування банків в Україні, їх масове банкрутство обумовило зниження довіри з боку клієнтів. У зв'язку з цим спостерігається скорочення коштів банків та коштів клієнтів у структурі зобов'язань банківських установ. Найбільше постраждали банки другої, третьої та четвертої груп. У банках указаних груп відтік капіталу з рахунків клієнтів спостерігається з початку 2015 р. Це визначило загальну динаміку відтоку капіталу клієнтських ресурсів (рис. 2).

Недовіра й невпевненість у майбутньому банків призводить до відтоку капіталу з банківського ринку. Банкам усе важче залучати на обслуговування клієнтів і зберігати депозитний портфель на безпечному для функціонування банківських установ рівні. Проблема полягає в тому, що клієнтам банківських установ важко визначити справжній фінансовий стан банку, у якому відкрито його рахунок, або виявити передумови настання важкого фінансового стану в банку.

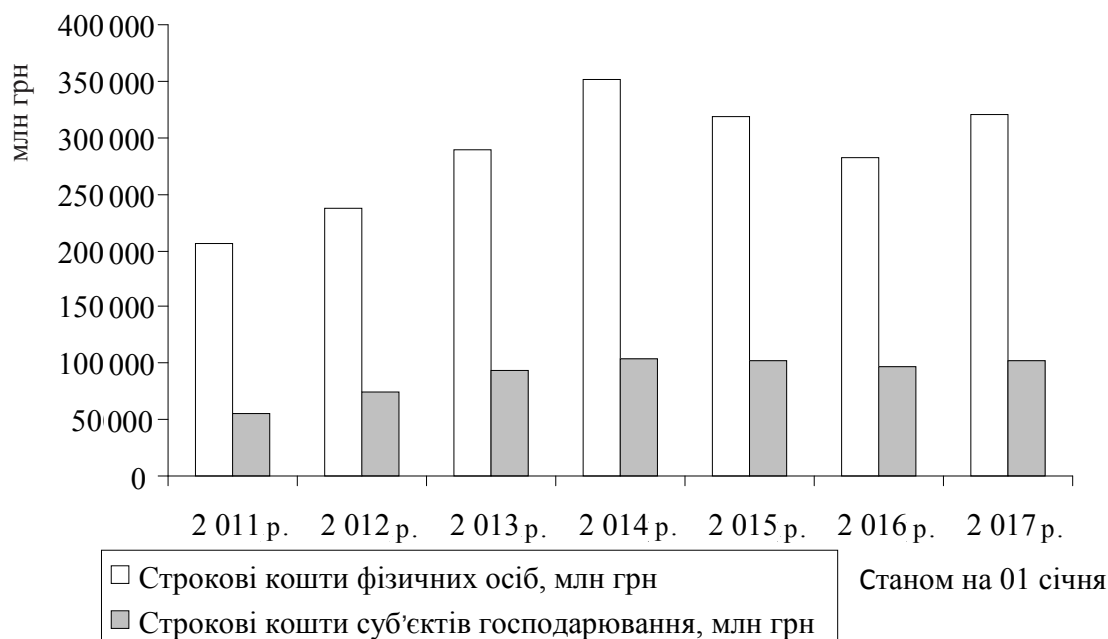

Рис. 2. Динаміка строкових коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб, розміщених у банках в Україні, упродовж 2011–2016 рр.

Ні розмір статутного капіталу, ні довгий строк роботи на банківському ринку, ні розміри самої банківської установи зі значною кількістю філій і відділень не є запорукою стабільної роботи банку та фінансової стійкості.

Відновлення прибутковості банківської системи України після наслідків світової фінансової кризи 2008–2009 рр. відбулося тільки за підсумками 2012 р. (табл. 5).

Так, чистий прибуток від діяльності банків за 2012 р. становив 4 899 млн грн. Уже у 2013 р. прибуток зменшився у 3,4 раза, а із 2014 р. банківська система України є збитковою. При цьому слід відмітити наростання кризи прибутковості в банківській діяльності. Свідченням указанного процесу є прогресуюче зростання суми збитків із року в рік, починаючи із 2014 р. Так, за три роки поспіль (2014–2016 рр.) сума збитків банківської системи України зростає втричі.

Основна частина сукупного фінансового результату за системою банків загалом сформована збитками, отриманими найбільшими банками. Так, 2016 рік банки першої групи завершили зі збитком 158 422 млн грн, що становить 99,96 % від сукупних збитків вітчизняної банківської системи. Однак, слід зазначити, що банки другої групи отримали прибуток за підсумками 2016 року у сумі 2 415 млн грн. Це був перший рік за останні сім років, коли друга група банків вийшла в зону прибутковості. Водночас необхідно зауважити, що для найбільших банків за умов спаду активності кредитування комісійні доходи від надання банківських послуг стали у пріоритеті. Якщо у 2011 р. чистий процентний дохід і чистий комісійний дохід банків першої групи співвідносилися як 80 % до 20 %, відповідно, то у 2016 р. дане співвідношення змінилося і становило 60 % до 40 %.

Таблиця 5

**Фінансові результати банків у розрізі їхніх груп в Україні
за 2011–2016 рр. [4]**

Група банків	Показник	Станом на 01 січня						
		2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1 група	Чистий процентний дохід (витрати), млн грн	35 669,0	39 004,0	34 104,0	34 839,0	41 611,0	31 845,0	35 406,0
	Темп росту, %	89,6	109,3	87,4	102,2	119,4	76,5	111,2
	Чистий комісійний дохід (витрати), млн грн	8 477,0	10 716,0	11 596,0	12 981,0	15 416,0	15 389,0	20 536,0
	Темп росту, %	98,7	126,4	108,2	111,9	118,8	99,8	133,4
	Чистий прибуток (+), збиток (-), млн грн	-5 095,0	-3 090,0	5 462,0	3 091,0	-32 414,0	-63 248,0	-158 422,0
2 група	Чистий процентний дохід (витрати), млн грн	9 640,0	7 018,0	7 284,0	7 322,0	7 635,0	5 679,0	6 060,0
	Темп росту, %	149,9	72,8	103,8	100,5	104,3	74,4	106,7
	Чистий комісійний дохід (витрати), млн грн	1 954,0	1 500,0	1 909,0	2 057,0	2 107,0	1 454,0	1 480,0
	Темп росту, %	92,0	76,8	127,3	107,8	102,4	69,0	101,8
	Чистий прибуток (+), збиток (-), млн грн	-6 993,0	-3 886,0	-51,0	-346,0	-9 822,0	-811,0	2 415,0
3 група	Чистий процентний дохід (витрати), млн грн	2 752,0	3 280,0	4 762,0	4 149,0	4 859,0	3 659,0	3 722,0
	Темп росту, %	79,1	119,2	145,2	87,1	117,1	75,3	101,7
	Чистий комісійний дохід (витрати), млн грн	946,0	983,0	1 230,0	1 775,0	2 154,0	2 139,0	1 850,0
	Темп росту, %	95,9	103,9	125,1	144,3	121,4	99,3	86,5
	Чистий прибуток (+), збиток (-), млн грн	-851,0	-83,0	-838,0	795,0	-6 469,0	-2 122,0	-2 130,0
4 група	Чистий процентний дохід (витрати), млн грн	3 864,0	4 544,0	4 889,0	5 150,0	3 027,0	1 590,0	1 269,0
	Темп росту, %	96,6	117,6	107,6	105,3	58,8	52,5	79,8
	Чистий комісійний дохід (витрати), млн грн	1 296,0	2 163,0	2 195,0	2 285,0	1 479,0	391,0	330,0
	Темп росту, %	92,6	166,9	101,5	104,1	64,7	26,4	84,4
	Чистий прибуток (+), збиток (-), млн грн	-88,0	-649,0	326,0	-2104,0	-4261,0	-419,0	-345,0
Чистий прибуток (+), збиток (-), усього, млн грн		-13 027	-7 708	4 899	1 436	-52 966,0	-66 600,0	-158 482,0

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Результати моніторингу тенденцій розвитку банківської системи на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні дозволили виділити такі проблеми: низький рівень капіталізації банків, що знижує їх стабільність; висока концентрація капіталу у групі найбільших банків, що може призвести до розширення практики домовленостей і змов великих банків між собою; зниження ліквідності банків; висока вартість банківських послуг за зниження платоспроможного попиту населення; високий рівень залежності від іноземних позик і значна

частка іноземного капіталу у структурі капіталу банківської системи; посилення ризиків банківської діяльності; зниження довіри населення до банків, наслідком чого є зменшення мобілізації фінансових ресурсів банками; недосконала система захисту вкладів громадян.

Для підвищення стійкості банківської системи України шляхом усунення виявлених проблем, системі банківського регулювання та нагляду необхідно здійснити такі заходи:

1. Банківському сектору України підвищити рівень капіталізації через: залучення до банків додаткового акціонерного капіталу; розроблення банками планів підвищення рівня

капіталізації; стимулювання капіталізації прибутку в банках; удосконалення методики розрахунку обсягів і нормативів регулятивного капіталу та нормативів ризику; упровадження обов'язкового котирування та продажу банками власних акцій на відкритому фінансовому ринку.

2. Покращити управління ліквідністю в банківській системі шляхом: удосконалення інструментарію регулювання ліквідності й перегляду нормативів ліквідності; планування заходів НБУ щодо управління ліквідністю; спрямування зусиль на підтримання структурного дефіциту ліквідності; спрощення і вдосконалення видачі банківських депозитів; розробки адекватних моделей прогнозування ліквідності банківської системи.

3. Створити систему швидкого реагування на виникнення системного ризику для банківської системи в цілому, яка б включала, по-перше, механізм оперативної, бажано щоденної, оцінки стану банківської системи, однозначний об'єктивний механізм державної підтримки банківського сектора в разі виникнення несприятливого системного ризику. По-друге, необхідно створити для суб'єктів економіки можливість вчасно оцінювати фінансовий стан будь-яких банків України. Для цього слід розробити офіційну методику оцінки стану банку на основі його звітної статистики, з урахуванням української специфіки.

4. З метою захисту вкладів громадян доцільно створити Міжбанківський фонд обов'язкового страхування банківських вкладів фізичних осіб, який матиме статус юридичної особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заруцька О. П. Банківський нагляд з використанням структурно-функціонального аналізу: теорія, світовий і вітчизняний досвід : монографія / О. П. Заруцька. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – 379 с.
2. Банківська система України на шляху євроінтеграції : монографія / [С. А. Буковинський, В. І. Міщенко, В. В. Ващенко та ін.] ; за ред. С. А. Буковинського. – Київ : УБС НБУ, 2015. – 496 с.

3. Інтеграційні процеси на фінансовому ринку України : монографія / [А. О. Єпіфанов, І. О. Школьник, Ф. Павелка та ін.] ; за заг. ред. А. О. Єпіфанова, І. О. Школьник, Ф. Павелки. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 258 с.

4. Показники банківської системи України: станом на 01 січня 2017 р. / Статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=3479859 (дата звернення: 16.04.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Zarutskya, O. P. (2013). *Bankivskiy nahliad z vykorystanniam strukturno-funktsionalnoho analizu: teoriia, svitovyi i vitchyzniansiyi dosvid [Banking supervision using structural-functional analysis: theory, world and national experience]*. Sumy : DVNZ «UABS NBU» [in Ukrainian]
2. Bukovinskyi, S. A., Mishchenko V. I., Vashchenko, V. V., Kovalenko, O. I., Krylova, V. V., Naumenkova, S. V. et al. (2015). *Bankivska systema Ukrainy na shliakhu yevrointehratsii [Banking system of Ukraine on the path of European integration]*. S. A. Bukovinskyi (Ed.). Kyiv : UBS NBU [in Ukrainian]
3. Yepifanov, A. O., Shkolnyk, I. O., Pavelka, F. et al. (2012). *Intehratsiini protsesy na finansovomu rynku Ukrainy [Integration processes in the financial market of Ukraine]*. Sumy : DVNZ «UABS NBU» [in Ukrainian]
4. Pokaznyky bankivskoi systemy Ukrainy: stanom na 01.01.2017 r. [Indicators of Ukraine bank system as of 01.01.2017]. Retrieved from <http://www.smida.gov.ua/> (accessed 16 April 2017) [in Ukrainian].

Т. П. Гудзь, кандидат економічних наук, доцент (Вишнее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Мониторинг современных тенденций развития банковской системы Украины и учёт его результатов в работе надзора.**

Аннотация. Цель статьи заключается в проведении мониторинга современных тенденций развития банковской системы Украины, выделении основных проблем и путей их решения системой банковского регулирования и надзора для поддержания финансовой устойчивости банков. **Методика исследования.** Достижение поставленной цели осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: диалектического подхода, индукции, анализа коэффициентов, вертикального и горизонтального анализа. **Результаты.** Выделены основные проблемы развития отечественной банковской системы. Предложены пути решения проблем, которые должны быть осуществлены системой банковского регулирования и надзора в Украине. Предложения охватывают мероприятия по повышению капитализации банков, повышения доверия к ним со стороны населения, совершенствования поддержки банковской ликвидности, создания системы быстрого реагирования на возникновение системного риска для банковской системы в целом. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложенные пути решения проблем в деятельности банков направлены на укрепление финансовой устойчивости банковской системы Украины. Их внедрение позволит усовершенствовать функциональность отечественной системы банковского регулирования и надзора.

Ключевые слова: банковская система, система банковского регулирования и надзора, активы банков, капитал банков, финансовые результаты банков, капитализация, ликвидность.

T. Gudz, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). Monitoring trends in current development of Ukraine banking system and using its results by banking supervision.

Annotation. Purpose. Carry out monitoring of trends in current development of Ukraine banking system, highlighting the main problems and ways to address them with banking regulation and supervision system to maintain bank's financial soundness. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: dialectical approach, induction, ratio analysis, vertical and horizontal analysis. **Findings.** Main problems of the development of the domestic banking system are certain. Measures of Ukraine system of banking regulation and supervision to solving problems are grounded. Proposals include: increasing capitalization of banks, strengthening public confidence in them, improving bank liquidity support, setting up a system for rapid response to systemic risk for the banking system of Ukraine. **Practical value.** The proposed ways of solving problems in the activities of banks are aimed at strengthening Ukraine banking system's financial stability. Their implementation will improve the functionality of Ukraine system of banking regulation and supervision.

Keywords: banking system, banking regulation and supervision system, bank assets, bank capital, financial results of banks, capitalization, liquidity.

V. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 004.9:372.8

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ Й ТЕХНОЛОГІЇ У ПРАКТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ІЗ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ

А. М. ГАФІЯК, кандидат економічних наук, доцент
(Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка);
М. В. ЄРМОЛАЄВА, кандидат економічних наук, професор
(Полтавська державна аграрна академія)

Анотація. *Мета статті:* дослідження систем комп'ютерної алгебри, що існують, аналіз їх переваг і недоліків; виявлення недоліків у питанні аналізу ефективності вибору спеціальних математичних пакетів під час підготовки фахівців із фінансового обліку й аудиту та шляхів їх усунення. Статтю присвячено розробці системи вимог щодо вибору системи комп'ютерної алгебри з метою покращення якості освітніх послуг. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Доцільний вибір і використання систем комп'ютерної алгебри дозволяє покращити якість освітніх послуг. Широкий набір засобів для комп'ютерної підтримки аналітичних, обчислювальних та графічних операцій роблять сучасні системи комп'ютерної алгебри одним з основних засобів у професійній діяльності, їх опанування й використання в навчальному процесі призводить до підвищення рівня професійної підготовки та компетентності студентів. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті запропоновано систему вимог щодо вибору системи комп'ютерної алгебри для покращення якості освітніх послуг. Обґрунтовано, що впровадження запропонованих заходів сприятиме збільшенню ефективності освітньої діяльності. Основні наукові положення статті можна використовувати в навчанні майбутніх фахівців з обліку та аудиту.

Ключові слова: програмне забезпечення, система комп'ютерної алгебри, інформаційні технології, бухгалтерський облік.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Автоматизація бухгалтерського обліку, точність та оперативність інформації є вирішальними фак-

торами успішного розвитку економіки України. Автоматизація підвищує не лише якість обліку, а й бізнесу підприємства. На ринку комп'ютерних програм в Україні представлено широкий спектр варіантів бухгалтерських

програм, призначених для різних підприємств, фірм, організацій. Якісна освіта неможлива без упровадження в навчально-виховний процес інформаційно-комунікаційних технологій, до яких належать системи комп'ютерної алгебри, які, зазвичай, містять найрізноманітніші додатки для моделювання в економіці, фінансах, обліку та аудиту тощо. Доцільний вибір і використання систем комп'ютерної алгебри дозволяє покращити якість освітніх послуг, збільшити ефективність освітньої діяльності. Актуальність цього питання обумовила вибір досліджуваної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упровадження інформаційних технологій в освітній процес, а саме використання систем комп'ютерної алгебри розглядається в ряді праць українських і закордонних авторів: Н. М. Мусін, С. А. Ракова, О. А. Сердюка, В. М. Соловійова, Ю. В. Триуса, Н. А. Хараджян, О. А. Хараджян, В. Д. Шквір, С. В. Шокалюк та ін. Так, Н. М. Мусін присвятив багато праць автоматизації обліку та аудиту [7], роботи В. Б. Дербенцева та О. А. Сердюка присвячені методам дослідження динамічних і структурних характеристик економічних систем [2]. Низка праць В. М. Соловійова присвячена проблемам математичної економіки та моделюванню складних економічних систем [2–4]. Аналіз науково-педагогічної літератури дає змогу зробити висновок, що використання систем комп'ютерної алгебри у процесі практичної підготовки майбутніх фахівців з обліку та аудиту є актуальною проблемою, вирішення якої дозволяє визначити перспективні напрями в галузі застосування інформаційних технологій у процесі забезпечення якості надання освітніх послуг.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз систем комп'ютерної алгебри для забезпечення якості освітніх послуг у процесі практичної підготовки фахівців із фінансового обліку та оподаткування. Відповідно до мети конкретизовано завдання: визначити основні сучасні пакети комп'ютерної алгебри, проаналізувати їх переваги й недоліки; виявити недоліки в питанні аналізу ефективності вибору спеціальних математичних пакетів для забезпечення якості освітніх послуг у процесі практичної підготовки фахівців з обліку та аудиту, а також шляхи їх усунення; розробити систему вимог

щодо вибору системи комп'ютерної алгебри для покращення якості освітніх послуг, що збільшить ефективність освітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нині практично в усіх організаціях бухгалтерський облік автоматизовано. З цією метою використовуються спеціальні програми, де передбачені практично всі бухгалтерські операції, тобто ці програми – універсальні. Але з усього розмаїття можливостей на конкретному підприємстві бухгалтер використовує лише малу частину, решта можливостей не використовуються. Якщо врахувати, що ці програми досить дорогі, то виникає необхідність використовувати більш ефективні програмні продукти.

Розглядаючи таке основне поняття бухгалтерського обліку, як «рахунок», слід зазначити, що з математичної точки зору рахунок – це деяка змінна, яка приймає значення на множині дійсних чисел у десятковому записі. Так, планом рахунків можна назвати безліч змінних, а робочим планом рахунків – довільну непорожню підмножину плану рахунків. Проводку (транзакцію) з i -го рахунку на j -й рахунок на суму x , де $x > 0$, описує деяка функція $F(i, j, x)$. При цьому підприємство працює з конкретним робочим планом рахунків. З математичної точки зору немає різниці, чи збігається робочий план рахунків із планом рахунків. Тому вводити для робочого плану рахунків нові позначення недоцільно, у якості робочого плану будемо використовувати всю множину A . Для плану рахунків можна використовувати весь масив, не всі елементи якого можуть використовуватися. Проводкою (транзакцією) з i -го рахунку в j -й рахунок на суму x , де $x > 0$, називається деяка функція $F(i, j, x)$ [7, с. 2–5].

Розглянемо деякі проблеми програмування бухгалтерського обліку. Сучасні автоматизовані системи бухобліку є універсальними. Це призводить до того, що бухгалтеру залишається встановити тільки рахунки робочого плану рахунків, не підозрюючи при цьому, що насправді треба б ще фіксувати взаємозв'язок між цими рахунками. Отже, стає зрозумілим, що на кожному підприємстві повинна бути побудована своя унікальна система рахунків (тобто враховано взаємозв'язок рахунків), а не просто план рахунків (тобто простий список рахунків). Очевидні два підходи до бухгалтер-

ських рахунків: перший підхід – розглядаємо їх як прості змінні (можна користуватися навіть найпростішими мовами програмування, тобто застосувати процедурне програмування); другий підхід – розглядаємо рахунки як об'єкти (можна застосовувати з об'єктно-орієнтованих пакетів, наприклад C++ Builder).

Перший підхід під час вирішення задач бухгалтерського обліку залишає багато питань. Одним із його недоліків можна виділити незручність за одночасної роботи двох і більше користувачів, що призводить до збільшення часу обробки даних. Серед переваг слід зазначити такі: система захисту інформації; досить невисока вартість у порівнянні з іншими профільними програмними продуктами; недостатня кількість сучасних профільних програмних комплексів. Крім того, проекти org-типу у програмному напрямку бухгалтерського обліку та економіки також зустрічаються нечасто. Ці завдання є засобом формування практичних умінь розв'язувати математичні задачі за допомогою систем комп'ютерної алгебри та формою систематичного контролю за якістю навчального процесу. Вибір програми залежить від кінцевої мети використання програм, класу задач, їх призначення [7, с. 131–134].

Такі системи сьогодні є одним з основних обчислювальних інструментів комп'ютерного моделювання в реальному часі й застосовуються в різних галузях науки, зокрема в обліку та аудиту. Ці системи можна поділити на дві великі групи: поширювані на комерційній основі та вільно поширювані. До першої групи можна зарахувати, зокрема, MathCAD, Mathematica, Matlab, Maple, Statistica, до другої – SAGE, Maxima, MathPiper та ін. Кожен із математичних пакетів має свої переваги й недоліки.

В останні роки все більшої популярності набувають мережеві надбудови над існуючими системами комп'ютерної математики – Web-СКМ, застосування яких надає можливість виконання обчислень у середовищі Web-браузера (за технологіями AJAX та JSP), мобільний доступ до обчислювальних програм і даних. Представниками класу мережевих систем комп'ютерної математики на сьогодні є MathCad Application Server, MapleNet, Matlab, Web Server, webMathematica, wxMaxima та SAGE. Усі сучасні комерційні системи комп'ютерної математики мають стандарт-

ний набір можливостей: є вхідна макромова для спілкування користувача із системою, що включає спеціалізований набір функцій для розв'язання математичних задач; є основні символічні (математичні) об'єкти (поліноми, ряди, раціональні функції, вирази загального вигляду, вектори, матриці); системи використовують цілі, раціональні, дійсні, комплексні числа; є декілька режимів роботи, які взаємно доповнюються (редагування, діагностика, діалог, протокол роботи); є зв'язок із засобами розробки програм (можливі підстановки, обчислення значень, генерація програм, використання стандартного математичного забезпечення (бібліотек); використовуються інтерфейси для зв'язку з офісними засобами, базами даних, графічними програмними засобами тощо [6, с. 13]. Зазначені програмні засоби допомагають на практиці майбутнім фахівцям з обліку та аудиту розв'язувати різні задачі й виконувати перевірку знайдених результатів.

Отже, систему вимог щодо вибору системи комп'ютерної алгебри для покращення якості освітніх послуг, що збільшить ефективність практичної діяльності, складають: базова теоретична підготовка студента з фундаментальних дисциплін; практична підготовка студента до використання прикладного програмного забезпечення; уміння застосовувати теоретичні та практичні знання для формалізації практичних задач і їх розв'язування; достатній рівень інформаційної культури майбутніх фахівців щодо можливостей вибору й подальшого використання систем комп'ютерної алгебри для розв'язку конкретних теоретичних і практичних завдань.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Студент повинен уміти формувати склад і зміст інформаційної бази для розв'язання задач обліку, визначати склад та форми подання інформації, її структуру для автоматизованого рішення задач, визначати склад процедур автоматизованої обробки даних в умовах функціонування комп'ютерних інформаційних систем обліку. Оволодіння новими методами неможливо без удосконалення інформаційної системи й використання сучасних персональних комп'ютерів — необхідного інструментарію в роботі бухгалтера. Основу діяльності управління будь-якого економічного об'єкта складають інформаційні системи,

які мають складну побудову та склад яких залежить від роду діяльності й розміру підприємства, організації, фірми. Доцільний вибір і використання систем комп'ютерної алгебри дозволяє покращити якість освітніх послуг. Більш глибока теоретична та практична підготовка в галузі інформаційних технологій дозволить майбутнім фахівцям не лише використовувати спеціальні пакети програм, але й брати участь у проектуванні інформаційних систем, моделюванні з предметної галузі, об'єктивно оцінювати результати планування, проектування, експлуатації і супроводу інформаційних систем. Доцільний вибір засобів для комп'ютерної підтримки діяльності фахівців з обліку та аудиту призводить до підвищення рівня професійної підготовки студентів та їх компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Хараджян Н. А. Особливості розробки інтерактивних інтерфейсів у СКМ SAGE [Електронний ресурс] / Н. А. Хараджян, А. Н. Хараджян. – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fknu.edu.ua%2FFiles%2FV34%2F47.pdf&name=47.pdf&lang=uk&c=5821fa518a8f&page=3> (дата звернення: 5.04.17). – Назва з екрана.
- Синергетичні та еконофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем : монографія / [В. М. Соловійов, В. Д. Дербенцев, О. А. Сердюк, О. Д. Шарапов]. – Черкаси : Брама-Україна, 2010. – 287 с.
- Соловійов В. М. Математична економіка : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / В. М. Соловійов. – Черкаси, 2008. – 137 с.
- Хараджян Н. А. Моделювання складних економічних систем / Н. А. Хараджян, В. М. Соловійов, В. В. Соловійова. – Кривий Ріг : Видавничий відділ НМетАУ, 2010. – 119 с.
- Семеріков С. О. Maxima 5.13 : довідник користувача / С. О. Семеріков ; за ред. М. І. Жалдака. – Київ : Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 48 с.
- Підручник-довідник із системи комп'ютерної алгебри Maxima [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/14172/mod_resource/content/1/maxima.pdf (дата звернення: 5.04.17). – Назва з екрана.
- Мусин Н. М. Бухгалтерия для математиков и программистов [Електронний ресурс] / Н. М. Мусин. – Режим доступу: <https://www.audit-it.ru/articles/soft/a119/298599.html> (дата звернення: 5.04.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

- Haradzhjan, N. A. & Haradzhjan, A. N. Osoblivosti rozrobki interaktivnih interfejsiv u SKM SAGE [Features of the development of interactive interfaces in SCM SAGE]. (n.d.) Retrieved from <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fknu.edu.ua%2FFiles%2FV34%2F47.pdf&name=47.pdf&lang=uk&c=5821fa518a8f&page=3> (accessed 5 April 2017) [in Ukrainian].
- Solovjov, V. M., Derbencev, V. D., Serdjuk, O. A. & Sharapov, O. D. (2010). *Sinergetichni ta ekonofizichni metodi doslidzhennja dinamichnih ta strukturnih harakteristik ekonomichnih sistem* [Synergetic and econophysical methods of studying the dynamic and structural characteristics of economic systems]. Cherkasi: Brama-Ukraine [in Ukrainian].
- Solovjov, V. M. (2008). *Matematichna ekonomika* [Mathematical Economics]. Cherkasi [in Ukrainian].
- Haradzhjan, N. A., Solovjov, V. M. & Solovjova, V. V. (2010). *Modeljuvannja skladnih ekonomichnih sistem* [Simulation of complex economic systems]. Krivij Rig : Vidavnicij viddil NMetAU [in Ukrainian].
- Semerikov, S. O. (2007). *Maxima 5.13: dovidnik koristuvacha* [Maxima 5.13: user's guide]. M. I. Zhaldak (Ed.). Kyiv : National

Pedagogical University named after. MP Drahomanova [in Ukrainian].

6. Pidruchnik-dovidnik iz sistemi komp'juternoї algebri Maxima [A handbook-reference from the system of computer algebra Maxima]. (n.d.) http://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/14172/mod_resource/content/1/maxima.pdf. Retrieved from <http://org2.knuba.edu.ua/>

[pluginfile.php/14172/mod_resource/content/1/maxima.pdf](http://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/14172/mod_resource/content/1/maxima.pdf) (accessed 5 April 2017) [in Ukrainian].

7. Musin, N. M. Buhgalterija dlja matematikov i programmistov [Accounting for mathematicians and programmers]. Retrieved from: <https://www.audit-it.ru/articles/soft/a119/298599.html> (accessed 5 April 2017) [in Ukrainian].

А. М. Гафіяк, кандидат економічних наук, доцент (Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка); **М. В. Ермолаєва**, кандидат економічних наук, професор (Полтавська державна аграрна академія). **Інформаційні системи і технології в практичній підготовці спеціалістів по фінансовому учету.**

Анотація. *Цель статьи: исследование существующих систем компьютерной алгебры, анализ их достоинств и недостатков; выявление недостатков в вопросе анализа эффективности выбора существующих специальных математических пакетов при подготовке специалистов по финансовому учету и налогообложению и путей их устранения. Статья посвящена разработке системы требований относительно выбора системы компьютерной алгебры с целью улучшения качества образовательных услуг. Методика исследования. Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. Результаты. Целесообразный выбор и использование систем компьютерной алгебры позволяет улучшить качество образовательных услуг. Широкий набор средств для компьютерной поддержки аналитических, вычислительных и графических операций делают современные системы компьютерной алгебры одним из основных средств в профессиональной деятельности, их освоение и использование в учебном процессе приводит к повышению уровня профессиональной подготовки и компетентности студентов. Практическая значимость результатов исследования. В статье предложена система требований по выбору системы компьютерной алгебры для улучшения качества образовательных услуг. Обоснованно, что внедрение предложенных мероприятий будет способствовать увеличению эффективности образовательной деятельности. Основные научные положения статьи можно использовать в обучении будущих специалистов по учету и аудиту.*

Ключевые слова: программное обеспечение, система компьютерной алгебры, информационные технологии, финансовый учет.

A. Gafiyak, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava National Technical University named after Yuri Kondratyuk); **M. Ermolaeva**, Cand. Econ. Sci., Professor (Poltava State Agrarian Academy). **Information systems and technologies in practical training of financial accounting.**

Annotation. Purpose. *The article is devoted to study the existing systems of computer algebra, in analyzing their merits and demerits; The identification of shortcomings in the analysis of the effectiveness of the selection of existing special mathematical packages in the training of accounting professionals and ways to address them. The article is devoted to the development of a system of requirements regarding the choice of a computer algebra system in order to improve the quality of educational services. Methodology of research. The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. Findings. The expedient choice and use of computer algebra systems makes it possible to improve the quality of educational services. A wide range of tools for computer support of analytical, computational and graphical operations make modern computer algebra systems one of the main means in professional activity, so their expedient choice allows them to master and use in the educational process, which leads to an increase in the level of professional training of students and their competence. Practical value. The article proposes a system of requirements for the selection of a computer algebra system for improving the quality of educational services, and it is justified that the introduction of the proposed activities will contribute to increasing the effectiveness of educational activities. The main scientific provisions of the article can be used in training future specialists in accounting and auditing.*

Keywords: software, computer algebra system, information technology, accounting.

VI. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й ПОЛІТИКА

УДК 331.56:339.9

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ МОЛОДІЖНОГО БЕЗРОБІТТЯ

Т. К. РОМАНІКА

(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

Анотація. *Метою статті є: аналіз сучасного стану рівня молодіжного безробіття в Україні та країнах Європи; визначення причин зростання рівня молодіжного безробіття; дослідження наслідків безробіття цієї категорії населення; формування пропозицій щодо підвищення рівня зайнятості серед молоді. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою методів: аналізу та синтезу, систематизації, узагальнення та порівняння. Результати.* *Статтю присвячено дослідженню стану молоді на ринку праці, зокрема, виявленню причин та соціально-економічних наслідків зростання молодіжного безробіття як на національному, так і на особистісному рівні. Здійснено порівняльний аналіз стану ринку молодіжного безробіття в Україні та країнах Європи. Приділено увагу тлумаченню поняття молодіжного безробіття. Узагальнено основні напрями державного регулювання стану молоді на ринку праці. Практична значущість результатів дослідження.* *Показано шляхи інклюзивного розвитку, проаналізовано заходи, що дозволяють подолати або пом'якшити наслідки безробіття молоді.*

Ключові слова: *молодіжне безробіття, працевлаштування, соціальна політика, інклюзивний розвиток.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Одним із визначних факторів економічного та соціального розвитку будь-якої країни є соціокультурне й освітньо-професійне становлення її молоді. Однак в умовах ринкової економіки саме ця частина населення найчастіше стикається із проблемою працевлаштування. Для молодих людей, які не мають досвіду роботи, а отже, не відповідають усім вимогам потенційних роботодавців, вона стоїть особливо гостро. Скорочення обсягів зайнятості серед молоді, особливо у кризових та післякризових

умовах, є однією з найбільш серйозних проблем. Невирішені проблеми працевлаштування молоді мають такі соціально-економічні наслідки: зростання безробіття; зниження рівня життя; поширення пасивних нерегламентованих і деструктивних моделей поведінки; збільшення зовнішньої трудової міграції; психологічні зміни, які призводять до втрати мотивації до праці, зміни ціннісних орієнтацій і падіння легальної зайнятості тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах розвитку економічної системи все більшу увагу вчені приділяють питанням, присвяченим функціонуванню ринку

праці молоді, якнайповнішої реалізації їх професійного й особистісного потенціалу. Дослідження теоретичних основ та економічно-соціальних наслідків молодіжного безробіття здійснювало багато світових та українських науковців. У контексті нашого дослідження звернемо увагу на той факт, що в науковому середовищі відбувається процес осмислення необхідності змінювати курс розвитку на інклюзивний, за яким особливу увагу слід приділяти процесу зайнятості, особливо молодіжної. Серед праць, у яких яскраво проводиться ця ідея, необхідно виділити роботи лауреата Нобелівської премії П. Кругмана [1], авторські роздуми у зв'язку з публікацією цієї роботи відомих українських дослідників В. Гейця та А. Гриценка [2], а також прибічника інклюзивного розвитку Д. Асемоглу [3].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є: аналіз сучасного стану рівня молодіжного безробіття в Україні та країнах Європи; визначення причин зростання рівня молодіжного безробіття; дослідження наслідків безробіття цієї категорії населення; формування пропозицій щодо підвищення рівня зайнятості серед молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Молодь є особливою соціальною групою населення, що знаходиться на стадії свого становлення, освоєння соціальних ролей. Існують об'єктивні обставини, які ускладнюють процес соціалізації молоді під час працевлаштування, наприклад: відсутність практичного досвіду роботи за фахом і пов'язана з цим слабка конкурентоспроможність у сфері зайнятості; відсутність навичок самостійного входу у професійну діяльність і слабка орієнтація у трудових відносинах; невідповідність одержуваних у навчальних закладах знань потребам реальних робочих місць.

Молодь, виступаючи в якості інноваційного потенціалу суспільства, є однією з найбільш уразливих груп на ринку праці України в силу своїх вікових, соціально-психологічних і професійних особливостей. Молоді фахівці – випускники навчальних закладів, які вперше шукають роботу, так само, як і молодь без освіти та спеціальності, традиційно входять до групи ризику, будучи одними з найбільш проблематичних учасників вітчизняного ринку праці.

Відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» молодь, молоді громадяни – громадяни України віком від 14 до 35 років [4].

Рівень зайнятості серед української молоді набагато нижчий, ніж у їхніх європейських однолітків. Більш того, неможливість швидко знайти першу роботу призводить до того, що молоді люди можуть опинитися на межі соціального виключення, уважають експерти.

Рівень безробіття в Україні, за даними Державної служби статистики, у першому півріччі 2016 р. зріс до 9,4 % і становив 1,69 млн осіб, у порівнянні з 9,1 % за підсумками 2015 року. Показник безробіття для людей працездатного віку (жінки у віці 15-58 років і чоловіки у віці 15-59 років) за підсумками січня-червня 2016 року становив 9,8 % [5].

При цьому в нашій країні налічується близько 360 тис. безробітних у віці 15-24 роки, рівень безробіття серед молоді становить 23 %.

Показники молодіжного безробіття в цілому можна порівняти з європейськими. Безробіття серед молоді у країнах Євросоюзу перевищує 25 %, а в таких країнах, як Іспанія, Португалія, Італія і Греція цей показник становить 40-50 %. Що стосується молоді, то глобальний тренд такий, що рівень безробіття молодих людей у віці від 15 до 25 років, зазвичай, удвічі вищий, ніж загалом. І це не тільки в Україні, це стосується кожної країни світу. Пов'язано це з тим, що в молодих людей відбувається перехід від навчання до роботи, вони шукають своє місце на ринку праці, місце в зайнятості, і, в основному, причини найбільш високого рівня безробіття саме в такому молодому віці – це пошук першого робочого місця. Крім того, за даними Євростату, у країнах ЄС спостерігається зниження рівня безробіття як загалом, так і серед молоді.

У червні 2016 р. 4,194 млн молодих людей (до 25 років) були безробітними в ЄС-28, із яких 2,915 млн – у Єврозоні. У порівнянні з червнем 2015 року, безробіття серед молоді знизилося на 492 000 в ЄС-28 і на 248 000 – у зоні євро. У червні 2016 р. рівень безробіття серед молоді становив 18,5 % в ЄС-28 і 20,8 % – у зоні євро, у порівнянні із 20,6 % і 22,5 % відповідно в червні 2015 р. та червні 2016 р. Найнижчі показники спостерігалися на Мальті (6,9 %) у Німеччині (7,2 %), а найвищі – у Греції (47,4 % у квітні 2016 р.) та Іспанії (45,8 %) [6].

Рівень безробіття серед молоді у країнах ЄС-28 більш ніж удвічі перевищує загальний рівень безробіття на 22,2 % у 2014 р. Більш ніж один із кожних п'яти молодих людей у складі робочої сили не працював, але шукав роботу та був здатен працювати. У Єврозоні рівень безробіття серед молоді був вищий на 23,8 %, ніж для осіб у віці від 25 до 74 років у

всіх державах-членах. В Іспанії (53,2 %), Греції (52,4 %), Хорватії (45,5 %), Італії (42,7 %), на Кіпрі (35,9 %) і Португалії (34,7 %) рівень безробіття серед молоді особливо високий. Німеччина (7,7 %) була єдиною державою-членом із рівнем безробіття серед молоді нижче 10 %. У табл. 1 представлено стан молодіжного безробіття у країнах ЄС та Єврозони.

Таблиця 1

Рівень молодіжного безробіття у країнах ЄС та Єврозони [7]

Територія	Період				
	06/2015	09/2015	01/2016	03/2016	06/2016
Європейський союз (28 країн)	9,3	9,0	9,2	9,1	8,4
Єврозона (19 країн)	10,7	10,4	10,7	10,6	9,8
Бельгія	8,1	8,2	8,6	8,1	8,0
Болгарія	9,3	7,8	8,6	8,6	6,9
Чеська Республіка	4,8	4,6	4,6	4,1	4,1
Данія	6,0	5,9	6,2	6,2	5,9
Німеччина	4,6	4,3	4,3	4,5	4,2
Естонія	5,9	5,5	6,7	6,9	–
Ірландія	9,8	8,9	8,5	8,2	8,1
Греція	24,9	24,5	25,5	24,7	–
Іспанія	21,8	21,1	21,0	20,9	19,4
Франція	9,8	10,1	10,9	10,3	9,2
Хорватія	14,9	15,6	15,9	14,8	11,9
Італія	12,0	11,2	12,0	12,1	11,4
Кіпр	14,6	13,6	14,1	13,8	11,4
Латвія	9,7	9,6	10,3	10,2	9,5
Литва	9,4	8,1	8,7	8,1	7,6
Люксембург	6,0	6,4	6,7	6,3	5,7
Угорщина	6,8	6,4	6,1	5,8	–
Мальта	5,3	5,3	5,3	4,5	3,8
Нідерланди	6,7	6,8	6,8	6,7	5,9
Австрія	5,6	5,8	6,3	5,9	6,0
Польща	7,1	7,1	7,2	6,8	5,9
Португалія	11,9	12,4	12,4	12,2	10,7
Румунія	6,6	6,6	6,7	6,6	6,4
Словенія	9,0	8,2	9,1	8,7	7,6
Словацьчина	11,1	11,4	10,6	10,2	9,6
Фінляндія	10,0	8,4	9,3	10,1	9,3
Швеція	8,5	6,7	7,5	7,7	7,6
Об'єднане Королівство	5,5	5,4	5,0	4,9	–
Ісландія	2,9	3,8	2,8	3,8	2,3
Норвегія	4,5	4,6	4,7	4,8	–
Туреччина	9,6	10,3	11,1	10,1	–
Сполучені Штати	5,5	4,9	5,3	5,1	5,1
Японія	3,4	3,4	3,2	3,3	3,1

Рівень освіти, як і раніше, є кращим засобом страхування від безробіття. Середній рівень безробіття у країнах ЄС-28 для осіб у віці від 25 до 64 років, у тому числі рівень безробіття серед молоді із середньою освітою, становив 18,2 %, що набагато вище, ніж рівень безробіття для осіб, які здобули вищу освіту (6,6 %).

Так чому ж в Україні, як і інших країнах світу, зростає рівень безробіття серед молоді та чи є рішення даної проблеми? У своїй книжці «Вихід з кризи є» П. Кругман переосмислює соціально-економічні умови фінансової кризи й основні напрями боротьби з її наслідками, справедливо вважає недоцільним економити на зайнятості під час самої кризи. Крім того, він ратує за розвиток ринку праці, створення робочих місць [1, с. 41–46]. У книзі він наводить результат Л. Кан, яка порівняла кар'єру випускників університету, які закінчили навчання в роки високого безробіття, з кар'єрою, чий випуск припав на період економічного піднесення. Ті, кому не пощастило, показували значно гірший результат, причому не тільки в перші роки після закінчення університету, а й протягом усього життя [1, с. 38].

У нашій країні молоді люди у віці 15-24 роки дуже часто свою першу роботу знаходять саме як неформальну зайнятість, що може перейти в погану звичку. Вони можуть мати взагалі не оформлену зайнятість або недостатньо оформлену зайнятість, і це сприймається як норма. І велика проблема в тому, що та модель поведінки може стати нормою.

Ситуацію навколо показників із молодіжного безробіття варто драматизувати й нагнітати, адже пошук роботи – дійсно дуже важливий період соціалізації, і якщо він затягнеться, то молоді люди можуть опинитися на межі соціального виключення, тобто піти неправильним життєвим шляхом.

Не знаючи глибини проблеми, можна сказати, що ситуація в молодіжному сегменті ринку праці досить благополучна. Але є суттєва різниця в оцінці безробіття в Україні та Європі. Наше трудове законодавство, у порівнянні з європейськими країнами, країнами Східної Європи та країнами СНД, досить жорстке в частині постійної зайнятості. В Україні дуже мало використовуються тимчасові контракти та тимчасова зайнятість. У 2015 р. для сегмента 15-24 років з усіх зайнятих тільки

4,8 % були зайняті за тимчасовими трудовими контрактами, з них 15 % – за договорами цивільно-правового характеру та близько 10 % – за програмою стажування. У нас практично не використовуються і законодавчо не врегульовані такі форми зайнятості, як віддалене робоче місце, віддалена робота.

Крім того, в Україні близько третини молоді не працює, не вчиться і не зайняті у тренінгах. Для Європи характерно зменшення частки такої молоді, проте в Україні відстежити динаміку неможливо – Держстат не проводить відповідних замірів.

Майже 30 % молоді у віці 15-24 роки і не працюють, і не навчаються. Цей сегмент – навіть не тінювий, а – кримінальної зайнятості. Близько 15 % молоді в Україні зайняті в тінювому секторі, з них 22,4 % – молоді люди у віці від 15 до 25 років. Це велика проблема, на яку потрібно звертати увагу під час розробки державних програм у сфері зайнятості [5].

Українській молодій людині легше знайти роботу, ніж у Європі, проте, якщо вона і знайде роботу, то рівень оплати праці в нас досить низький, у порівнянні з європейськими країнами, і людина не має стимулів реалізації економічної активності, тому продукується соціальна апатія в суспільстві.

Розглядаючи наслідки безробіття, у першу чергу, усі звертають увагу на економічний бік цієї проблеми. Дійсно, наслідком безробіття є невипущена продукція, зменшення середньодушового реального ВВП та зниження рівня життя населення. Молодіжне безробіття тягне за собою багато наслідків, але не лише соціально-економічного характеру, а й морально-психологічного: зростає особистісна деградація, апатія, відбувається втрата професійних навичок, кваліфікації, втрата самоповаги, розлади в родині, збільшення злочинності у країні та можливості соціальних заворушень, і найголовніше – втрата особистістю свого місця в суспільстві в цілому.

Молодіжне безробіття призводить не лише до збільшення злочинності, психічних розладів, самогубства, а й до втрати молоддю взагалі віри в життя. Така зневіра молоді в канонах суспільства є згубною для нашого майбутнього, оскільки саме молодь і визначає це майбутнє. Одним із наслідків молодіжного безробіття може бути погіршення і без того складної демографічної ситуації в нашому суспільстві,

оскільки саме молодь – це та категорія населення, що перебуває в репродуктивному віці, яка мріє про створення сім'ї та продовження роду. Але виконання цих звичайних людських функцій є можливим лише за умови гідного рівня життя молодої людини та впевненості в майбутньому, що прямо й безпосередньо залежить від наявності в неї роботи [8].

За останні два роки припинили роботу десятки великих підприємств машинобудування, металургії, хімічного промислу, які, до того ж, забезпечували замовленнями тисячі підприємств-сумісників. На думку ряду експертів, армія безробітних тільки в середині минулого року становила понад 4 млн осіб, а це рівень безробіття у 23 % (нормальним рівнем у західній доктрині «есопоміс» вважається рівень 4-6 %). Рівень безробіття серед молоді у світі досяг майже 13 % – це більше 75 млн молодих людей.

Щорічно українські університети випускають тисячі спеціалістів, які не можуть влаштуватися на роботу. Рівень безробіття серед молоді – трохи більше 12 %, але це вище середнього показника по країні – 9,3 %. Щорічно в Державну службу зайнятості звертаються близько 5-7 % (92 тис.) випускників навчальних закладів. Молоді українські фахівці вважають, що вони зможуть виїхати працювати за кордон. Однак, безробіття в ЄС серед молоді перевищує 25 %, а в таких країнах, як Іспанія, Португалія, Італія і Греція цей показник становить 40-50 %.

Сучасна молодь, яка прагне працювати, але не може знайти гідної роботи чи заробітку, намагається працевлаштуватися у країнах Європи. У 2015 р. у світі частка молодих людей у віці від 15 до 20 років, готових назавжди виїхати в іншу країну, становила 20 %. Є регіони, де цей показник досягав 38 % [9].

Згідно з Доповіддю про людський розвиток за 2015 рік, у 2014 р. 204 млн осіб не мали роботи, у тому числі 74 млн молоді. Близько 830 млн осіб у всьому світі належать до категорії працюючих малозабезпечених (тих, хто живе менш ніж на 2 дол. США в день), а понад 1,5 млрд – до сфери незахищеної зайнятості, тобто які не мають гідних умов праці, належного голосу й не отримують соціального забезпечення [10].

Увесь трудовий потенціал людства не включає в себе лише зайнятих та безробітних. Існують інші сегменти ринку праці, на які людство не зважає, які держава прагне ретельно замас-

кувати. Мова йде про такі сегменти, як працівники сфери неоплачуваної праці, працюючі малозабезпечені, насильно переміщені особи, примусова праця.

Наявність постійної роботи – це дуже важливо, але існують також і інші фактори. Наприклад, чи є праця безпечною, чи доставляє вона задоволення, чи існують перспективи для професійного зростання, чи сприяє праця підтримці гнучкої рівноваги між працею та особистим життям, чи рівні можливості для жінок і чоловіків, чи дає праця особистості почуття власної гідності.

Значення праці посилюється, коли вона сприяє досягненню таких загально-соціальних цілей, як скорочення бідності й нерівності, соціальна згуртованість, культура й цивілізація. І, навпаки, цінність праці зменшується, коли на роботі відбувається дискримінація і насильство. У різних країнах дискримінація може виявлятися в різних формах. Найбільш очевидною формою дискримінації є гендерна. Так, у США заробітна плата фінансових фахівців-жінок становить лише 66 % заробітної плати їхніх колег-чоловіків.

Дискримінація може бути пов'язана з расовою і етнічною приналежністю, з інвалідністю та сексуальною орієнтацією. Наприклад, у Латинській Америці розрив в оплаті праці між корінними етнічними групами та іншим населенням сягає 38 % [10].

Звернемо увагу на той факт, що молодіжне безробіття – це світова тенденція, характерна для багатьох країн світу. Д. Асимоглу вихід із ситуації вбачає в тому, щоб сформувати такий режим функціонування економічної системи, у якому основна роль належатиме інклюзивним інститутам. Саме вони дозволять у масовому режимі залучати працездатне населення, насамперед, молодь до трудової діяльності, а отже, пом'якшувати й навіть знищувати ті негативні соціально-економічні наслідки молодіжного безробіття.

Дослідження Prince's trust наводить докази довгострокових втрат заробітної плати та зайнятості внаслідок безробіття серед молоді. Кожні три місяці безробіття у віці 22 років призводить до додаткових 1,3 місяці безробіття у віці між 28 і 33. Особи, які були безробітними 26 місяців у віці до 22, зазвичай, отримують на 1 400-1 650 дол. менше, ніж їх однолітки у віці 26 років, і на 1 050-1 150 дол. менше у віці 30 [11].

Аналогічне дослідження, опубліковане *The Economist*, показує, що чоловіки, які відчували рік безробіття у віці до 23 років, зароблятимуть на 23 % менше, ніж їх однолітки через 10 років, і на 16 % менше через 20 років [12].

Крім того, особи, які переживають безробіття в молодості, піддаються підвищеному ризику з інших видів соціальних патологій: погіршення здоров'я, харчування, схильність до злочинної поведінки.

Високий рівень безробіття серед молоді також є невикористаним ресурсом для країн, що розвиваються, як з точки зору економічного зростання, так і для вирішення фіскальних завдань.

Безробіття серед молоді, у порівнянні з безробіттям дорослих, формується різними факторами та призводить до гірших результатів. Проблема зберігається в добрі економічні часи й далі поглиблюється в нестабільний час. Відсутність участі в регулярній оплачуваній зайнятості може призвести до негативних наслідків з точки зору вартості й добробуту робочої сили.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Серед багатьох факторів, що впливають на труднощі в пошуку роботи, найважливішими є такі:

- загальна економічна ситуація у світі;
- відсутність достатньої інформації для молоді, особливо молоді із сімей, які не мають значного соціального капіталу. Багатьом молодим людям не вистачає знань про сучасний ринок праці, що не дозволяє зробити правильні висновки з побудови власної кар'єри;
- відсутність навичок, необхідних для наявних робочих місць. Молоді люди також відчують нестачу таких специфічних для сучасності навичок, як співпраця, комунікації, критичне мислення, творчість та упор на потреби підприємства;
- відсутність досвіду з точки зору роботодавця;
- відсутність контрактних робочих місць, придатних для навичок початкового рівня.

Як наслідок цих факторів, молоді люди стикаються з перешкодами під час отримання гідної праці й, особливо, першої роботи. Крім того, у важкі економічні часи, молодих людей часто звільняють першими, що ще більше ускладнює їхнє життя, перешкоджає послідов-

ному нарощуванню власних навичок і досвіду. У кінцевому підсумку багато молодих людей стикаються із тривалими періодами безробіття або неповною зайнятістю на робочих місцях.

Найважливіші наслідки безробіття серед молоді виходять за межі впливу тимчасових коливань ринку праці, відбиток залишається і на індивідуальних результатах життя, знижується їх стійкість і здатність виживати не тільки на динамічному й вимогливому ринку праці, а й узагалі на національних траєкторіях розвитку.

Досягнення цілей сталого розвитку вітчизняної економіки залежить від вирішення проблеми дефіциту гідної праці та молодіжного безробіття. Державне регулювання в комплексі стратегії забезпечення сталого розвитку має включати чіткі напрями підтримки молодіжної політики, адже поліпшення результатів для молоді шляхом відповідної соціальної політики й політики зайнятості молоді має основоположне значення для всебічного та сталого розвитку суспільства й досягнення загальнонаціональних цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кругман П. Выход из кризиса есть! / П. Кругман ; пер. с англ. Ю. Гольдберга. – Москва : Азбука-Бизнес, 2013 – 320 с.
2. В. М. Геєць. Вихід з кризи (роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним) / В. М. Геєць, А. А. Гриценко // Економіка України. – 2013. – № 6. – С. 4–19.
3. Асемоглу Д. Институты как фундаментальная причина долгосрочного экономического роста / Д. Асемоглу, С. Джонсон, Д. Робинсон // Эковест. – 2006. – № 5 (1). – С. 180–247.
4. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> (дата звернення: 28.04.17). – Назва з екрана.
5. Офіційний сайт державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.02.17). – Назва з екрана.

6. Офіційна сторінка статистики країн Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/> (дата звернення: 18.01.17). – Назва з екрана.
7. Статистичний портал країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.statista.com/> (дата звернення: 18.01.17). – Назва з екрана.
8. Куліш Н. В. Проблеми та наслідки молодіжного безробіття / Н. В. Куліш // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 19. – С. 169–176.
9. Ткаченко Л. Безработица среди молодежи растет. Есть ли решение проблемы? [Електронний ресурс]. / Ткаченко Л. // Пресс-конференция / РИА Новости Украина. – Режим доступу: <http://rian.com.ua/press/20161101/1018261584.html> (дата звернення: 7.04.17). – Назва з екрана.
10. Доклад о человеческом развитии 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_ru.pdf (дата звернення: 29.04.17). – Назва з екрана.
11. Офіційний сайт фонду допомоги молоді Англії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.princes-trust.org.uk/> (дата звернення: 11.05.17). – Назва з екрана.
12. The jobless young. Left behind [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com> (дата звернення: 11.05.17). – Назва з екрана.
3. Acemoglu, D. & Johnson, S. (2006). Instituty kak fundamentalnaya prichina dolgosrochnogo ekonomicheskogo rosta [Institutions as the fundamental cause of long-term economic growth]. *Ecovest – Ecovist*, 5 (1), 180–247 [in Russian].
4. Zakon Ukrainy “Pro spryyanniya sotsialnomu stanovlenniu ta rozvytku molodi v Ukraini”: pryiniaty 5 liut. 1993 roku № 2999-12. [Law of Ukraine on promotion of social formation and development of youth in Ukraine from February 5 1993, 2999-12]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> (accessed 28 April 2017) [in Ukrainian].
5. Ofitsiyniy sait derzhavnoi sluzhby statyky [Official site of the state statistics service]. (n.d.). <http://www.ukrstat.gov.ua/>. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 25 February 2017) [in Ukrainian].
6. Ofitsiyniy sait statyky krayin Yevropy [Official site of statistics of European countries]. (n.d.). <http://ec.europa.eu/>. Retrieved from <http://ec.europa.eu/> (accessed 18 January 2017) [in English].
7. Statystychniy portal krayin svitu [Statistical portal of the countries of the world]. (n.d.). <https://www.statista.com/>. Retrieved from <https://www.statista.com/> (accessed 18 January 2017) [in English].
8. Kulish, N. V. (2011). Problemy ta naslidky molodizhnogo bezrobittia [Problems and consequences of youth unemployment]. *Naukovi pratsi Kirovogradskogo natsionalnogo tekhnichnogo universitetu. Ekonomichni nauky – Scientific works of the Kirovohrad National Technical University: Collected papers. A Series Economic sciences*, 19, 169–176 [in Ukrainian].
9. Tkachenko, L. (2016). Bezrobotitsa sredi molodiozhy rastiye. Est li resheniye problem? [Unemployment among young people is growing. Is there a solution for the problem?]. *Pres-konferentsiya RIA Novosti Ukraina*. Retrieved from <http://rian.com.ua/press/20161101/1018261584.html> (accessed 7 April 2017) [in Ukrainian].
10. Selim Jahan (2015). Doklad o cheloveches-

REFERENCES

1. Krugman, P. (2013). *Vygod iz Krizisa yest! [End This Depression Now!]* (Y. Goldberg, Trans.). Moscow: Azbuka-Biznes [in Russian].
2. Haiets, V. M. & Hritsenko, A. A. (2013). Vyhid z kryzy (rozдумы nad aktualnym u zviyazky z prochytannym) [Out of the crisis (Thinking about the actual due the read)]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 6, 4–19 [in Ukrainian].

- kom razvitii 2015 [Human development report 2015]. Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_ru.pdf (accessed 29 April 2017) [in Russian].
11. Ofitsiyniy sait fondu dopomogy molodi v Anglii [Official website of the youth assistance fund in England]. (n.d.). <https://www.princes-trust.org.uk/>. Retrieved from <https://www.princes-trust.org.uk/> (accessed 11 May 2017) [in English].
12. The jobless young. Left behind. (2011). Retrieved from <http://www.economist.com/node/21528614> (accessed 11 May 2017) [in English].

Т. К. Романіка (Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина). **Социально-экономические последствия молодежной безработицы.**

Аннотация. Целью статьи является: анализ современного состояния уровня молодежной безработицы в Украине и странах Европы; определение причин роста уровня молодежной безработицы; исследование последствий безработицы этой категории населения; формирование предложений по повышению уровня занятости среди молодежи. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью методов: анализа и синтеза, систематизации, обобщения и сравнения. **Результаты.** Статья посвящена исследованию состояния молодежи на рынке труда, в частности, выявлению причин и социально-экономических последствий роста молодежной безработицы как на национальном уровне, так и на личностном уровне. Осуществлен сравнительный анализ рынка молодежной безработицы в Украине и странах Европы. Уделено внимание толкованию понятия молодежной безработицы. Обобщены основные направления государственного регулирования состояния молодежи на рынке труда. **Практическая значимость результатов исследования.** Показаны пути инклюзивного развития, проанализированы меры, позволяющие преодолеть или смягчить последствия безработицы молодежи.

Ключевые слова: молодежная безработица, трудоустройство, социальная политика, инклюзивное развитие.

T. Romanika (V. N. Karazin Kharkiv National University). **Social and economic consequences of youth unemployment.**

Annotation. The purpose of the article is to analyze the current state of youth unemployment in Ukraine and European countries, to determine the reasons for the growth of youth unemployment, to analyze the consequences of unemployment of this category of the population, to formulate proposals for raising the level of employment among young people. **Methodology of research.** Solving the tasks set in the article is carried out by methods: analysis and synthesis, systematization, generalization and comparison. **Findings.** The article is devoted to the study of the state of youth in the labor market, in particular, to the identification of the causes and socio-economic consequences of the growth of youth unemployment, both at the national level and at the personal level too. A comparative analysis of the status of the youth unemployment market in Ukraine and European countries was carried out. Attention is paid to the interpretation of the concept of youth unemployment. **Practical value.** The directions of state regulation of the state of youth in the labor market are generalized. The ways of inclusive development are shown, the measures to overcome or mitigate consequences of youth unemployment are analyzed.

Keywords: youth unemployment, employment, social policy, inclusive development.

ПОКРАЩЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА КОРЕГУВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ УСТАНОВОК СОЦІАЛЬНИХ СИРІТ У СУСПІЛЬСТВІ

А. С. СУХОДОЛЬСЬКА

(Житомирський державний технологічний університет)

Анотація. *Мета статті* полягає у виявленні основних напрямів та заходів покращення соціальної адаптації соціальних сиріт. *Статтю* присвячено аналізу проблем, які виникають у соціальних сиріт щодо їх професійного самовизначення, способу життя, демографічних установок, психологічної готовності до «дорослого» життя після закінчення навчальних закладів, виходу із сімейних форм виховання. **Методика дослідження.** *Вирішення основних завдань, які були поставлені у статті, здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу, синтезу, узагальнення.* **Результати.** *Розроблено перспективні кроки покращення соціальної адаптації сиріт за такими блоками: психологічна готовність і наявність у дитини-сироти достатніх комунікативних, трудових, соціально-побутових знань, умінь та навичок для самостійного життя; готовність соціальних сиріт до створення власної сім'ї, народження й виховання власних дітей, планування та використання сімейного бюджету; високий рівень правосвідомості та професійної підготовки соціальних сиріт для їх конкурентоспроможності на ринку праці; наявність нормальних житлових умов; ведення здорового способу життя сиротою, орієнтація на активне дозвілля.* **Практична значущість результатів дослідження.** *Реалізація на практиці запропонованих напрямів покращення адаптації соціальних сиріт у суспільстві сприятиме їх адекватному професійному вибору, успішному працевлаштуванню, адекватній демографічній поведінці, поліпшенню стану житлових умов, збереженню та покращенню здоров'я, загальному «включенню» в суспільне життя.*

Ключові слова: *соціальні сироти, соціальна адаптація сиріт, демографічні установки, професійне самовизначення соціальних сиріт, соціальний супровід, інклюзивна освіта.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Складною проблемою, про яку зазначають вчені, є відсутність елементарних навичок міжособистісного спілкування, невідповідність до самостійного життя соціальних сиріт, розмиті уявлення про майбутню демографічну поведінку. Основною метою держави повинна бути не лише фінансова підтримка дитини-сироти до моменту досягнення повноліття, але й закладання певного освітнього, соціального та культурного базису. У розвинених країнах проблема соціального сирітства вирішується шляхом максимальної інтеграції таких дітей у суспільстві й навіть не існує потреби викремлювати їх у специфічну групу. Основна відмінність між Україною та країнами з високим рівнем розвитку полягає у ставленні до

соціальних сиріт у суспільстві. Українці вважають дітей-сиріт «від початку знедоленими», перед якими держава та суспільство завинило, а отже, повинно облаштовувати їх життя, бути терпимим до них (спокутувати провину). Нині в Україні найчастіше державна та громадська підтримка дітей-сиріт зводиться до пасивних заходів, які не передбачають сприяння соціалізації дитини, а спонсорська допомога інтернатним закладам і дітям із малозабезпечених сімей, відвідування шкіл підприємцями та громадянами в передсвяткові періоди формує у дітей споживацьке ставлення до життя. До дітей-сиріт найчастіше ставляться як до об'єкта надання допомоги, майже не сприяючи інтеграції їх у суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні актуалізуються дослідження стосовно можливостей постінтернатної адаптації со-

ціальних сиріт, розвитку сімейних форм опіки, сприяння максимальній інтеграції соціальних сиріт у суспільство [2–4]. Дослідження іноземних учених доводять, що сирітство провокує зниження рівня людського капіталу [4]. Сироти мають більший ризик опинитися на межі бідності в дорослому віці через нестачу інвестицій у їх людський капітал. Згідно з дослідженням особливо потерпають діти, які втратили матір у віці до 15 років. У них у середньому тривалість здобування освіти менше на один рік, середні споживчі витрати – на 8,5 % порівняно з контрольною групою обстежених осіб.

Формування цілей статті (постановка завдання). Для адекватної соціальної політики щодо інтеграції соціальних сиріт у суспільство варто виокремити стратегічні цілі та складові даної політики. Особливу увагу слід звернути

на психологічну й соціальну готовність випускників інтернатних закладів, соціальних сиріт у сімейних формах виховання, до самостійного життя, створення сім'ї, професійної самореалізації на ринку праці, стану житлових умов та орієнтацію на здоровий спосіб життя, активне довголіття.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціальна адаптація дітей-сиріт після закінчення інтернатного закладу або виходу із сімейного осередку виховання – важливий та надзвичайно складний процес засвоєння ними норм і правил самоідентифікації в суспільстві. На рис. 1 виокремлено результативні складові, які повинні бути досягнуті для вдалого початку самостійного життя соціальними сиротами.

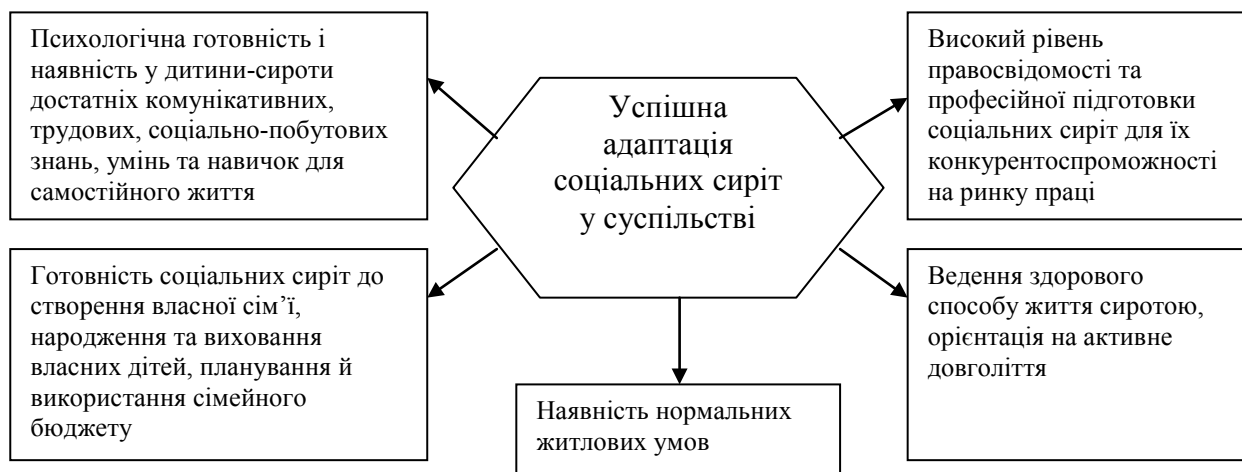

Рис. 1. Складові успішної адаптації соціальних сиріт у суспільстві

У сім'ї (приймній або біологічній) процес соціальної адаптації відбувається навіть без спеціальних зусиль батьків, а от в інтернатному закладі сприяння адаптації вихованців потребує цілеспрямованої, кваліфікованої діяльності всього педагогічного колективу. Тривале перебування дитини ізольовано в інтернатних закладах провокує розвиток формування у вихованця комплексу сироти, призводить до втрати можливостей самовираження. Дитина через негативний досвід взаємовідносин у батьківській сім'ї може не хотіти створювати власну сім'ю, а очікувана чисельність власних дітей у майбутньому може бути меншою, ніж бажана. Проблематичним є й те, що досить часто спостерігається явище деформації уявлень соціальних сиріт про своє місце в суспільстві, негативний життєвий досвід

провокує блокування розвитку дитини. Дослідження науковців показали, що матір відіграє в житті дитини сукупність ролей, для підлітків (особливо доньок) матір власною поведінкою, діями та позицією визначає подальшу рольову модель поведінки. У випадку відсутності такого досвіду спілкування з матір'ю або наявністю негативного досвіду в біологічній сім'ї в дівчат відбуваються деформації під час формування материнської сфери [1, с. 31]. Науковці зазначають, що в разі тривалої відсутності батьків у вихованні дитини, їх образ дитина може ідеалізувати, так як відбувається заміщення негативних дитячо-батьківських відносин фантазійним уявленням [2]. Така форма ідеалізації, особливо батьків з асоціальною поведінкою, призводить до значного ризику подальшого наслідування негативного

життєвого досвіду сиротою. На думку психологів, вихованці інтернатних закладів нерідко ідеалізують уявлення про своє майбутнє батьківство. Наприклад, у школах Фінляндії було запроваджено статеve виховання для учнів спочатку як обов'язковий курс, а згодом – як факультативний [1]. Доцільно запровадити таку практику для підлітків, які перебувають в інтернатних закладах за участю медичних працівників, психологів, вихователів. Активними учасниками можуть бути члени громадських просвітницьких організацій медичного спрямування. Об'єднання їх зусиль повинно бути направлено на пошук оптимальної форми та змісту проведених бесід.

Важливо сприяти засвоєнню дитиною еталона сімейної поведінки шляхом проведення семінарів, моделювання реальних життєвих ситуацій в ігровій формі, обговорення літературних творів із позитивними персонажами. Більшість дітей в інтернатних закладах продовжують спілкуватися зі своїми родичами, тому важливо підтримувати такі контакти, запрошувати родичів на спільні свята, проводити екскурсії й різноманітні виставки дитячої творчості. Складно уявити, наприклад, участь у таких заходах батьків, які ведуть асоціальний спосіб життя, які не займалися вихованням дитини ще до розміщення в державний заклад, однак, рідні бабусі та дідусі, брати та сестри, інші родичі матимуть можливість стати ближчими до дітей. Так, до організації свят доцільно залучати рідних вихованців, відомих діячів, спонсорів. Вони можуть розповідати дітям про свої професії, захоплення, цікаві події із власного життя. Це сприятиме гармонізації відносин між родичами вихованців, колективом закладу та їх подальшій інтеграції зусиль для соціальної адаптації дітей у суспільстві й реалізації їх демографічних установок.

Важливим адаптаційним ресурсом у майбутньому є правильне обрання професії, яка відповідає особистісним потребам дитини та корелюється з потребами на ринку праці. Першочерговими є впровадження, які матимуть за мету удосконалення навчального й навчально-виховного процесу соціальних сиріт, так як освітня сфера безпосередньо впливає на їх самовизначення та подальшу адаптацію в дорослому житті. Якщо діти, які проживають в умовах сімейних форм виховання, мають уявлення про професії, є більш соціалізованими в

суспільстві, то сироти, які знаходяться в державних закладах, більш ізольовані та практично не орієнтуються, ким вони хочуть бути в майбутньому. Активну роль повинні відігравати вихователі даних закладів. Для ефективного подальшого працевлаштування соціальних сиріт доцільно складати індивідуальний план розвитку та співставляти його з обраною професіограмою для кожної дитини-сироти, вихованців інтернатних закладів. Проте, альтернативних варіантів повинно бути декілька, щоб діти бачили різні можливості самореалізації в майбутньому. Варто залучати до даного процесу представників громадськості, служби зайнятості, проводити ярмарки вакансій за участю дітей-сиріт. Наприклад, кожна соціальна сирота розробляє за допомогою вихователів і вчителів «Пам'ятку» із планом дій для отримання певної професії. Також вагоме значення має відвідування інтернатних закладів відомими й успішними людьми з метою неформального спілкування із соціальними сиротами, так як це сприятиме формуванню в дитини «еталонного зразка», на який вона в подальшому орієнтуватиметься, тим самим певним чином долатиметься «втрата базової довіри до світу». Психологи зазначають про важливість для підлітків наявності такого «Еталона», взірця для наслідування, дорослої людини, на яку в подальшому можна було б орієнтуватися.

З метою підвищення рівня професійної визначеності дітей та їх ознайомлення з вибором професії, пропонується проводити активну профорієнтаційну роботу з учнями молодших та середніх класів якомога раніше. Важливе значення для успішної адаптації в суспільстві має залучення колишніх соціальних сиріт-випускників до волонтерської діяльності через організацію позашкільної роботи в інтернатних закладах, у яких вони перебували до випуску. Активне відвідування гуртків, кураторство над молодшими дітьми, проведення виховних годин та екскурсій випускниками сприятиме формуванню активної життєвої позиції, навичок спілкування в колишніх сиріт, зробить їх більш відповідальними. Для молодших дітей досвід спілкування з випускниками є безцінним, адже вони матимуть змогу побачити та почути реальні приклади з життя після закінчення інтернатного закладу. Вагоме значення матиме активна участь соціальних сиріт (нинішніх і колишніх), вихованців інтернатних

закладів старшого шкільного віку в організації дозвілля та вихованні дітей, які перебувають у дитячих будинках. З одного боку, це сприятиме отриманню старшими дітьми певних уявлень про виховання дітей, дещо формуватиме відповідальне ставлення до подальшого батьківства. З іншого – покращиться дозвілля молодших дітей, формування в них прихильностей до дорослих.

За умов складної та нестабільної ситуації на Сході країни залучення соціальних сиріт до волонтерства матиме за мету формування в них моральних і цивільно-патріотичних установок. Важливо, що соціальні сироти в такому випадку стають не отримувачами допомоги, а суб'єктами її надання, вони працюють у команді, вчаться розподіляти ролі, відповідати за свої вчинки. До організації волонтерської роботи з дітьми-сиротами необхідно активно залучати громадські організації. Так, спільне плетіння маскувальної сітки для потреб військових, нескладний пошив одягу для дітей вимушених переселенців, написання листів і виготовлення різноманітних предметів дитячої творчості мають надзвичайно важливе значення для залучення соціальних сиріт до громадського життя країни.

Дещо сприятиме професійному самовизначенню сиріт пояснення їм, у рамках профорієнтаційної роботи вишів, реального стану на ринку праці на основі проведених досліджень студентами цих же учбових закладів. Так, у випадку детального представлення, наприклад у вигляді презентації (слайд-шоу), необхідно відобразити конкретні диспропорційні показники регіонального ринку праці та пояснити випусникам шкіл-інтернатів перспективи працевлаштування за конкретними напрямками. Доцільно ввести в навчальний план шкіл спеціалізований курс профорієнтації «Мое місце на ринку праці». Психологи також стверджують, що розширення меж навчання та дозвілля дітей-сиріт сприятиме їх подальшій соціалізації. Педагоги повинні навчити дитину правильно використовувати інтернет-ресурси для пошуку роботи, складати резюме й ефективно представляти себе під час співбесіди. У рамках курсу важливо проводити професійні проби – залучати дітей до трудової діяльності на підприємствах та в організаціях у вигляді навчально-виробничих практик, екскурсій. Важливо формувати в соціальних сиріт стій-

кий мотиваційний механізм трудової діяльності, у рамках курсу проводити профорієнтаційні ігри, семінари, тренінги, запрошувати успішних підприємців і психологів. Участь психолога або соціального педагога важко переоцінити, адже соціальні сироти часто нерішучі, невпевнені у власних силах. Варто проводити анкетування дітей-сиріт стосовно їх подальших дій на ринку праці на початку курсу та в кінці для детального аналізу тенденцій, адже саме контроль за результатами проведення курсів дозволить урахувати недоліки та провестися вдосконалення.

Сьогодні в зарубіжних країнах поширена практика створення соціальних підприємств. В Україні такі підприємства тільки починають свою діяльність, тому важливо для розвитку соціального підприємництва залучати соціальних сиріт, вихідців з інтернатних закладів. У сільській місцевості доцільно створити, наприклад, агрокомплекс, для праці на якому варто залучати колишніх випускників інтернатів, дітей-сиріт, вихідців із малозабезпечених сімей. Комплекс може складатися із соціального гуртожитку для дітей, сукупності фермерських приміщень, туристичного комплексу для туристів. Надходження в бюджет комплексу формуються шляхом благодійних внесків, плати за проживання туристами, продажу сільськогосподарської продукції. Соціальні сироти, які працюють на фермерському господарстві, отримуватимуть заробітну плату. У дітей формується почуття відповідальності, вони вчаться розраховувати власний бюджет, непоодинокі випадки створення випускниками власних фермерських господарств. На жаль, такі організації не отримують навіть за кордоном належного державного фінансування, тому фінансуються найчастіше у вигляді краудфандінгу. На спеціальному інтернет-порталі розміщується повна інформація про проєкт (детальний опис бюджету, бізнес-план, різноманітні фото- та відеодокази достовірності даних). За допомогою мережі Інтернет залучаються кошти зацікавлених осіб для фінансування й подальшої реалізації представленого проєкту. Важлива перевага такого фінансування полягає в можливості інвестора спостерігати за процесом реалізації проєкту в мережі Інтернет та, у випадку вкладання коштів із подальшим розподілом прибутку, за розміром доходу від упровадження проєкту. Наприклад,

можна запропонувати для своїх інвесторів на такому комплексі в сільській місцевості безкоштовне проживання в туристичних будинках, надавати значні знижки під час продажу сільськогосподарської продукції.

Важливим є запровадження цілеспрямованого проведення соціального постінтернатного супроводу та супроводу після виходу із сімейних форм опіки. В Україні сьогодні не ведеться облік соціалізації випускників інтернатних закладів і соціальних сиріт загалом. Норвезькі науковці на основі проведених досліджень зазначають про важливість такого супроводу, адже діти після випуску з інтернатного закладу або ПС мають серйозні проблеми після переходу до дорослого життя: низький рівень доходу, нижчий рівень освіти та незадовільний стан здоров'я порівняно з однолітками [5].

Система супроводу соціальних сиріт у дорослому житті повинна бути закріплена у відповідній міжвідомчій програмі (головним суб'єктом контролю за її впровадження мають стати служби у справах дітей на всіх рівнях) й передбачати комплекс дій, направлених на соціальну адаптацію випускників, допомогу у працевлаштуванні, пошуку житла, відновленні документів. Варто також поширювати практику охоплення адаптаційним супроводом колишніх вихованців сімейних форм опіки. Довгостроковий супровід колишніх соціальних сиріт обов'язково повинен бути індивідуалізованим і проводитись під керівництвом досвідченого фахівця. Важливо, щоб дитина після закінчення інтернатного закладу або після виходу із прийомної сім'ї (дитячого будинку сімейного типу) мала можливість звернутись до куратора супроводу за порадою, отримати психологічну підтримку. Для оцінки адаптації та соціального супроводу варто проводити подальший соціальний моніторинг його ефективності. Найпростіше частково запровадити його ведення «на місцях», безпосередньо в самих інтернатах за координації центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Для кожної дитини варто розробити програму інтеграції в суспільне життя після випуску. Упровадження єдиної бази даних (за критеріями подальшої оцінки) щодо адаптації дітей після випуску сприятиме контролю та впровадженню превентивних заходів для недопущення девіантної поведінки випускників та їх асоціальної поведінки.

Важливою проблемою адаптації соціальних сиріт до дорослого життя є незадовільний стан житлових умов або навіть повна відсутність житла. Тому значного реформування потребує стратегія розвитку й реалізації фінансування програм молодіжного житлового будівництва на державному та місцевому рівнях для покращення загального соціального становища молоді. Сьогодні пропонується розробити декілька варіантів реалізації програми молодіжного житлового будівництва. Спочатку необхідно розробити стратегію формування матеріально-технічної бази молодіжного житлового будівництва. Подальшими кроками будуть удосконалення існуючої та розробка нових законодавчих і нормативно-правових актів із питань запровадження фінансово-інвестиційних механізмів державної підтримки будівництва або придбання доступного житла для дітей-сиріт, які потребують поліпшення житлових умов. Також пропонується здійснити заходи щодо запровадження механізму цільового виділення земельних ділянок і планування територій для будівництва доступного житла, реконструкції будинків.

Особливої уваги потребує покращення функціонування ринку орендного житла економ-класу та відкриття нових соціальних гуртожитків. Доцільно запровадити нові фінансово-інвестиційні механізми державної допомоги молодим сім'ям, які є колишніми сиротами, для забезпечення їх житлом.

Сьогодні практично не проводиться будівництво орендного житла. Програми будівництва житла для дітей-сиріт можуть передбачати часткову їх участь у будівельних роботах. Наприклад, частину просторів житла будують за державні кошти, а решту – лише власними силами. Така система житлового будівництва виявилася досить ефективною в багатьох країнах світу (як-то «дуплекси» в Чилі) [3, с. 163]. Також доцільно поширювати житлове будівництво мобільних будинків із дерева.

Дослідження останніх років підтверджують незадовільний стан здоров'я дитячого населення. Збереження здоров'я дітей-сиріт та їх повноцінний розвиток повинні бути основними орієнтирами державної політики. Важливо залучати до здорового способу життя дітей від самого народження. Харчування дітей повинно бути максимально збалансованим. Популяризація фізичного виховання можлива шля-

хом проведення різноманітних спільних змагань між вихованцями інтернатних закладів та учнями загальноосвітніх шкіл.

В інтернатах, які підпорядковані Міністерству соціальної політики, діти практично не навчаються, а можливість їх перебування в молодіжних групах до 35 років призводить до подальшої ізоляції таких осіб. Особи, які потрапляють до таких інтернатів, після настання повноліття не отримують атестат про отримання освіти та практично позбавлені шансів на повернення в сімейне оточення.

Тривале перебування дітей із вадами розвитку в інтернатних закладах закритого типу провокує створення бар'єрів для соціалізації та подальшого життя поза інтернатним закладом. Зарубіжна, зокрема американська, практика свідчить про необхідність досягнення подальших «прагматичних» результатів унаслідок виховання таких дітей – максимально можливе забезпечення їх самостійності та соціальної активності в майбутньому, дорослому житті, для мінімізації втрат суспільства. Наприклад, працевлаштування дітей-сиріт із функціональними обмеженнями на спеціалізовані виробництва призведе до отримання економічних (зростання обсягів виробництва) та соціальних (трудова самореалізація) ефектів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у подальшому напрямі. Адаптація соціальних сиріт у суспільство залишається надзвичайно складною та багатоаспектною проблемою. У подальшому в наукових роботах планується більш детально розглянути корегування демографічних установок соціальних сиріт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова С. Ю. Підліткове материнство : демографічний аспект проблеми / С. Ю. Аксьонова. – Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2016. – 184 с.
2. Лесина Е. А. Особенности формирования адекватного образа родителей у детей-сирот / Е. А. Лесина // Социальная педагогика : науч.-практ. журн. для соц. работников и педагогов. – 2014. – № 4. – С. 84–88.
3. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія / О. В. Макарова. – Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2015. – 244 с.
4. Beegle K. Orphanhood and human capital destruction: Is there persistence into adulthood? / Kathleen Beegle, Joachim De Weerd, Stefan Dercon // *Demography*. – 2010. – Volume 47, Issue 1. – P. 163–180.
5. Storo J. Foster care in Norway [Електронний ресурс] / J. Storo // *Child Research Network. Children's Rights and Wellbeing*. – 2011. – Режим доступу: http://www.childresearch.net/papers/rights/2011_01.html (дата звернення: 31.05.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Aks'onova, S. Yu. (2016) *Pidlitkove materynstvo: demohrafichnyy aspekt problemy [Teenage Motherhood: the Demographic Aspect of the Problem]*. Kyiv : Instytut demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' imeni M. V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Lesina, E. A. (2014) *Osobennosti formirovaniya adekvatnoho obraza roditeley u detey-sirot [Features of the Formation of an Adequate Image of Parents among Orphans]*. *Sotsial'naya pedahohika – Social Pedagogy*, 4, 84–88 [in Russian].
3. Makarova, O. V. (2015) *Sotsial'na polityka v Ukraini [Social Policy in Ukraine]*. Kyiv: Instytut demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' imeni M. V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Kathleen Beegle & Joachim De Weerd & Stefan Dercon (2010) *Orphanhood and Human Capital Destruction: Is there Persistence into Adulthood?* *Demography*, Volume 47, Issue 1, 163–180 [in English].
5. Storo, J. (2011) Foster care in Norway. *Child Research Network. Children's Rights and Wellbeing*. Retrieved from http://www.childresearch.net/papers/rights/2011_01.html. (accessed 31 May 2017) [in English].

А. С. Суходольская (Житомирский государственный технологический университет). **Улучшение социальной адаптации и корректировка демографических установок социальных сирот в обществе.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении основных направлений и мероприятий по улучшению социальной адаптации социальных сирот. Статья посвящена анализу проблем, возникающих у социальных сирот относительно их профессионального самоопределения, образа жизни, демографических установок, психологической готовности к «взрослой» жизни после окончания учебных заведений, выхода из семейных форм воспитания.

Методика исследования. Решение основных задач, которые были поставлены в статье, осуществлено с помощью общенаучных и специальных методов исследования: анализа, синтеза, обобщения. **Результаты.** Разработаны перспективные шаги улучшения социальной адаптации сирот по таким блокам: психологическая готовность и наличие у ребенка-сироты достаточных коммуникативных, трудовых, социально-бытовых знаний, умений и навыков для самостоятельной жизни; готовность социальных сирот к созданию собственной семьи, рождению и воспитанию собственных детей, планированию и использованию семейного бюджета; высокий уровень правосознания и профессиональной подготовки социальных сирот для их конкурентоспособности на рынке труда; наличие нормальных жилищных условий; ведения здорового образа жизни сиротой, ориентация на активное долголетие. **Практическая значимость результатов исследования.** Реализация на практике предложенных направлений улучшения адаптации социальных сирот в обществе будет способствовать их адекватному профессиональному выбору, успешному трудоустройству, адекватному демографическому поведению, улучшению состояния жилищных условий, сохранению и улучшению здоровья, общему «включению» в общественную жизнь.

Ключевые слова: социальные сироты, социальная адаптация сирот, демографические установки, профессиональное самоопределение социальных сирот, социальное сопровождение, инклюзивное образование.

A. Sukhodolska (Zhytomyr State Technological University). **Strengthening of social adaptation and corregation of demographic installations of social orphans in society.**

Annotation. The purpose of the paper is to identify the main directions and measures for improving the social adaptation of social orphans. The article is devoted to the analysis of problems that arise among social orphans in relation to their professional self-determination, lifestyle, demographic settings, psychological readiness for "adult" life after graduation, exit from family forms of upbringing.

Research methodology. Solving the main tasks that were put in the article, carried out using general scientific and special methods of research: analysis, synthesis, generalization. **Results.** Prospective steps for improving the social adaptation of orphans for successors of the blocks are developed: psychological readiness and availability of sufficient communicative, labor, social and everyday knowledge, skills and abilities for an independent life in orphaned children; the readiness of social orphans to create their own family, the birth and education of their own children, the planning and use of the family budget; a high level of legal awareness and training of social orphans for their competitiveness in the labor market; availability of normal living conditions; managing healthy lifestyles by an orphan, focusing on active longevity. **The practical significance of the research results.** Realization in practice of the proposed directions of improvement of adaptation of social orphans in society will promote their adequate professional choice, successful employment, adequate demographic behavior, improvement of housing conditions, preservation and improvement of health, general "inclusion" in public life.

Keywords: social orphans, social adaptation of orphans, demographic settings, professional self-determination of social orphans, social support, inclusive education.

VI. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

УДК 338.48:911.375.1

УРБАНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СВІТІ ЯК СТИМУЛ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ¹

М. М. ЛОГВИН, кандидат географічних наук, доцент;
І. В. ЛИТОВЧЕНКО, кандидат географічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є дослідження взаємозв'язків і взаємовпливів урбанізаційних процесів, урбанізаційного середовища, зростання чисельності міського населення і міського способу життя на функціонування і розвиток туристичної індустрії та виявлення чинників, що їх обумовлюють. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою загальнонаукових методів дослідження: аналізу, систематизації та узагальнення. **Результати.** Виявлено, що рівень урбанізації тісно пов'язаний із розвитком сфери туризму з точки зору як в'їзного, так і виїзного туризму. Однак, варто відмітити, що урбанізовані регіони мають особливості розвитку туризму. **Практична значущість результатів дослідження.** Підкреслено, що урбанізація має тісні взаємозв'язки з туристичною діяльністю. У першу чергу, жителі міських населених пунктів, зазвичай, володіють більшою кількістю вільного часу та вищими доходами, а значить мають можливість більше подорожувати. По-друге, міста концентрують велику кількість історико-культурних, пізнавальних, подійних ресурсів і ресурсів ділового туризму (наприклад, Токіо, Нью-Йорк, Рим, Париж, Лондон, Афіни, Мадрид та ін.), які приваблюють туристів з інших країн. По-третє, спостерігається тенденція сільського населення залишати своє місце проживання і переїжджати до міста, збільшуючи тим самим, міське населення, і, відповідно, кількість населення, яке подорожує. Слід підкреслити, що кількість туристів із міст різної величини тільки збільшуватиметься. Це викликано бажанням не тільки відпочити, а й позбутися міського шуму, швидкого ритму життя, можливо, стресів і депресій.

Ключові слова: туризм, фактори розвитку туризму, міське населення, урбанізація, типи глобальних міст, міський туризм, діловий туризм, модернізація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Урбанізація займає особливе місце з точки зору впливу та стимулювання видів туристичної діяльності. З одного боку, це процес концентрації

населення в міських населених пунктах. Воно постійно перебуває під тиском урбанізованого середовища, що виявляється в шумовому забрудненні, високих темпах життєдіяльності, а це породжує втомлюваність, стреси, апатію. Таке населення прагне відпочити від таких

1. Стаття підготовлена в межах науково-дослідної роботи «Проблеми функціонування та розвитку сфери туризму в умовах модернізації економіки» (держ. реєстр. номер 0117U004715).

умов, «втікаючи», у першу чергу, до сільської місцевості й займаючись сільським зеленим туризмом, агротуризмом, екотуризмом або поєднуючи ці види відпочинку. З іншого боку, більшість міст (тим більше великих) є туристичними центрами, які зосереджують у собі історико-культурні, культурно-пізнавальні та інші ресурси туризму. Вони є центрами туристичних кластерів, залучають велику кількість туристів, у тому числі, з-за меж своєї країни. Є ще третій аспект проблеми. У результаті урбанізації скорочується чисельність населення, що проживала у дрібних населених пунктах і, переважно, займалася, сільським господарством. Саме цей соціальний контингент, який складав певну частину «немандрівного» населення, залучається до туристичного ринку як новий сегмент. Тому вважаємо, що дослідження взаємозв'язку урбанізації з туристичною діяльністю тільки набуває своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання вивчення урбанізації у взаємозв'язку з туризмом, у своїх наукових працях досліджували та висвітлювали такі вчені: В. Ю. Воскресенський [2], О. Ю. Дмитрук [4], Л. Ю. Мажар, С. Н. Макаренко та А. Е. Саак, В. А. Квартальнов [5], С. П. Кузик [6], О. О. Любіцева [9], Л. М. Немець [10], П. Р. Пуцентейло [12], І. В. Смаль [14], І.Ю.Філімонова, Н.В.Фоменкотаін. Польський учений С. Ліщевський підкреслює, що простір туристичної урбанізації стверджується тоді, коли туристична місцевість формується як центр постійного проживання. Туристичні міста становлять нову й виняткову форму урбанізації, що виникли внаслідок розвитку обслуговувальних функцій із наданням пере-

важно туристично-рекреаційних послуг і є продуктом самої індустріалізації [6]. Дещо по-іншому виглядає урбанізація сільської місцевості, що відбувається під впливом туризму.

Разом із тим залишаються поза увагою певні теоретичні та практичні положення щодо істотного впливу урбанізації на туризм в окремих країнах і регіонах, що й обумовило вибір теми публікації.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження взаємозв'язків і взаємовпливів урбанізаційних процесів, урбанізаційного середовища, зростання чисельності міського населення і міського способу життя на функціонування і розвиток туристичної індустрії та виявлення чинників, що їх обумовлюють.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У 300 р. до н. е. Карфаген був одним із найбільших міст світу, у ньому проживало до 700 000 осіб. Карфагенська республіка контролювала значну кількість багатства й землі навколо Середземного моря. Однак, приблизно через століття, у 146 р. до н. е. Карфаген був зруйнований римлянами. Знищення Карфагена було настільки ретельним, що багато чого донині не відомо про його цивілізацію. Карфаген був стертий із карти регіону (територія в сучасному Тунісі біля столиці). Через кілька десятиліть після цієї події, найбільшим містом у світі майже на 500 років став Рим. Пізніше найбільшим містом став Константинополь.

У табл. 1 подано найбільші міста світу від 2500 р. до н. е. до сьогодні й показано, наскільки тимчасовим може бути зростання міста.

Таблиця 1

Найбільші міста світу протягом історії [складено авторами за [22]]

Роки, до н.е/н.е.	Місто	Сучасна країна	Чисельність населення, чол.
-2500	Мемфіс	Єгипет	35 000
-2000	Ур	Ірак	60 000
-1500	Урук	Ірак	75 000
-1200	Вавилон	Ірак	80 000
-1100	Інсюй	Китай	50 000
-1000	Chengzhou	Китай	35 000
-700	Ніневія	Ірак	100 000
-400	Вавилон	Ірак	150 000

Продовж. табл. 1

Роки, до н.е/н.е.	Місто	Сучасна країна	Чисельність населення, чол.
-300	Александрія	Єгипет	150 000
-50	Рим	Італія	700 000
0	Рим	Італія	1 000 000
100	Рим	Італія	1 000 000
500	Константинополь	Туреччина	450 000
1000	Кайфен	Китай	1 000 000
1500	Пекін	Китай	678 000
1800	Пекін	Китай	1 100 000
1900	Лондон	Великобританія	6 600 000
1950	Нью-Йорк	США	12 300 000
2000	Токіо	Японія	26 400 000
2050	Делі	Індія	40 000 000

Однак, варто відмітити, що в істориків є деякі розбіжності в тому, які міста були найбільшими в певні періоди часу.

У табл. 1 можна побачити потужність індустріалізації і технологій. До 1800-х рр. було майже неможливо мати місто з населенням понад 1 млн жителів. Основним обмежуючим фактором міст була санітарія і транспорт. Промислова революція змінила місто, починаючи з 1800-х рр., з'являються такі міста, як Лондон, Нью-Йорк і Токіо. Однак, варто подивитися на зростання міст із другого ракурсу. Таблиця не позиціонує найбільші міста в цілому, а демонструє створення (виникнення) великих міст у динаміці, щоб показати прогрес урбанізації із 2500 р. до н. е. до сучасності. Міста, що існують і донині, володіють значним історико-культурним потенціалом туризму.

Урбанізація світу була найважливішою демографічною тенденцією ХХ ст. У 1950-х рр. у містах проживало менше 30 % загальної чисельності населення. Очікується, що до 2030 р. 60 %, а до 2050 р. 70 % світового населення проживатиме в міських районах, а деякі з них будуть мегаполісами з десятками мільйонів осіб. У США в містах проживає 81 % населення, у Канаді – 82 %, в Австралії – 89 %, у Німеч-

чині 75 %, і для цього є вагомі причини. Якщо поглянути на вклад у ВВП міст США, то можна відмітити, що такі міста, як Нью-Йорк чи Лос-Анджелес, мають величезний вклад в економічне виробництво. Фактично, 52 % загального об'єму виробництва у США надходить із 20 міських районів.

Така тенденція характерна і для решти світу. За даними McKinsey, 600 найбільших міст світу генерують 60 % усієї економічної продукції. Саме ця велика можливість змушує людей змінювати їх села й ферми на новітні міські центри. Зокрема, саме в Африці й Азії знаходяться міста з найшвидшими темпами росту населення.

Урбанізацію варто зарахувати до факторів розвитку туризму. Урбанізація – це не тільки зростання міського населення, виникнення міст-гігантів і міських агломерацій, а й зростання міського способу життя. Як наслідок, збільшується частка міського населення за рахунок скорочення чисельності жителів сільської місцевості (табл. 2). Оскільки міське населення активніше подорожує (хоча б за рахунок більшої кількості вільного часу), то цей процес призводить до зростання темпів розвитку міжнародного туризму.

Таблиця 2

Рівень урбанізації в окремих країнах світу [складено авторами за [13]

Рейтинг	Країна	Показник урбанізації, %
1	Ангілья	100,0
2	Бермудські Острови	100,0
3	Гібралтар	100,0
4	Кайманові Острови	100,0

Продовж. табл. 2

Рейтинг	Країна	Показник урбанізації, %
5	Макао	100,0
6	Монако	100,0
7	Науру	100,0
8	Сінгапур	100,0
89	Україна	69,5
224	Ліхтенштейн	14,3
225	Папуа-Нова Гвінея	13,0
226	Бурунді	11,8
227	Монтсеррат	9,0
228	Тринідад і Тобаго	8,5

Крім цього, урбанізація як фактор розвитку туризму полягає в тому, що, не знаходячи повного задоволення в роботі з різних причин, сучасна людина має все менше можливостей для повноцінного відпочинку. Значна частка населення в розвинених країнах проживає в містах. Багато дослідників і соціологів відзначають, що міський стиль життя відрізняють стресові ситуації, прискорений ритм життя, відсутність контактів із людьми (або навпаки величезна їх кількість). Тому саме туризм для багатьох людей – це можливість відволіктися від напруженого життя в місті, тимчасово по-

вернутися у природне середовище в пошуках душевної рівноваги.

Якщо подивитися на сучасну карту найбільш густонаселених міст світу, можна відмітити, що вони розподілені достатньо рівномірно (рис. 1). Такі мегаполіси, як Москва, Нью-Йорк, Токіо, Каїр або Ріо-де-Жанейро, розкидані в різних географічних і культурних умовах, і сьогодні кожен континент може претендувати на хоча б один із 20 найбільш густонаселених міст світу.

Згідно із прогнозами Інституту глобальних міст у майбутньому все буде по-іншому.

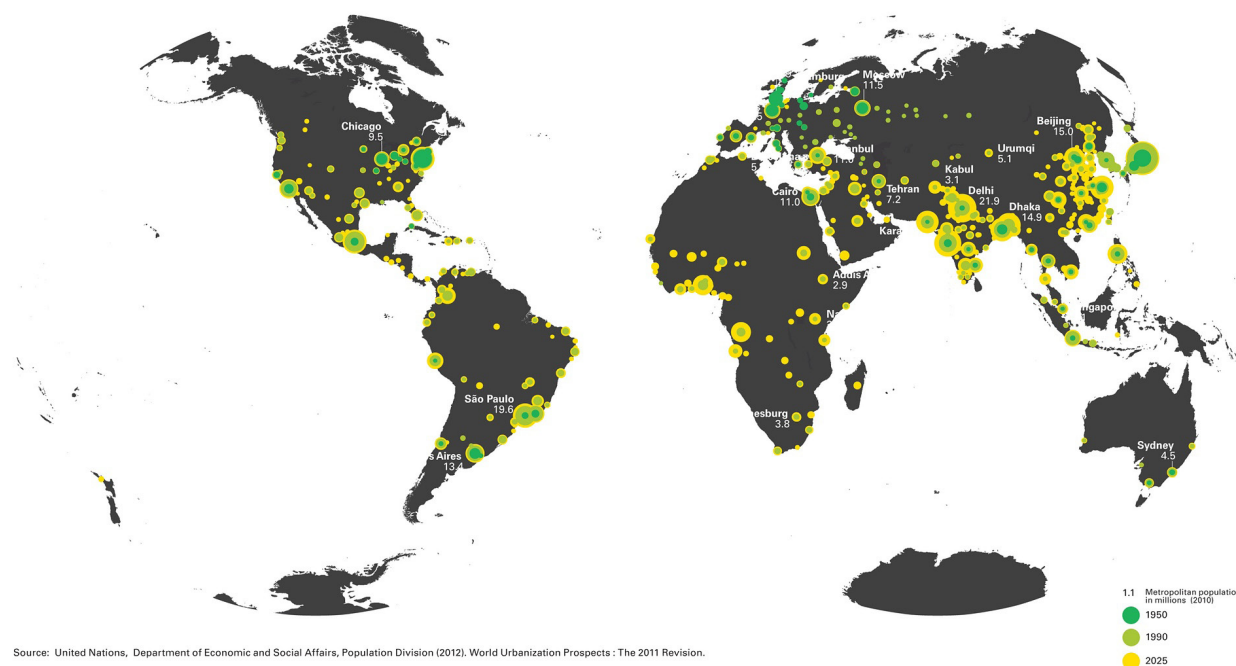

Рис. 1. Найбільш густонаселені міста світу

Фактично, протягом наступних 70-80 років, деякі міста збільшаться в 10-кратному чи 20-кратному розмірі, перетворюючись у гігантські мегаполіси, які мають співставні популяції таких країн, як сучасна Німеччина, Франція чи

Великобританія. Найцікавіше те, що жодного з таких міст не буде в Північній і Південній Америці, Європі, Китаї чи Австралії. Згідно із прогнозами вищезазначеного інституту, у 2100 р. ці міста будуть найбільшими містами світу (табл. 3).

Таблиця 3

Чисельність і прогноз населення в окремих мегаполісах світу
[складено авторами за [18]]

Рейтинг	Місто	Країна	Чисельність населення у 2010 р., млн чол.	Чисельність населення у 2100 р., млн чол.	Зростання населення, %
1	Лагос	Нігерія	10,6	88,3	736
2	Кіншаса	ДР Конго	9,1	83,5	822
3	Дар-ес-Салам	Танзанія	4,4	73,7	1 588
4	Мумбаї	Індія	20,1	67,2	235

Лагос уже є одним із найбільших мегаполісів в Африці, який називають «Великим яблуком Африки». Фактично, зростає настільки швидко, що ніхто не знає, наскільки він великий. За оцінками ООН, у 2011 р. у ньому нараховувалось 11,2 млн чол.; а через рік *The New York Times* повідомила, що в ньому проживає *не менше* 21 млн чол. (у 1970-ті рр. в ньому проживало 2 млн чол.). У будь-якому випадку цей нігерійський мегаполіс зростає такими швидкими темпами, що, за оцінками Інституту глобальних міст, населення міста до 2100 р. досягне відмітки у 88,3 млн чол., що може зробити його найбільшим містом на планеті. Місто є головним туристичним центром, у якому збудовані сучасні готелі й розміщується один із найбільших у Західній Африці ринків. Лагос має амбіційні плани подальшого розвитку. Місто розбудовує *Eko Atlantic*, яка займається будівництвом нових житлових і комерційних будівель і споруд, яке розвертається як «Манхеттен Нігерії», поряд з островом Вікторія, і будівництво проводиться на рекультивованих землях.

Коли як туристичну країну розглядають ДР Конго, ніхто не згадує про мегаполіс, що в ній розвивається. А в той же час Кіншаса – колишнє місце розташування скромних рибацьких поселень – уже перебрала Париж як найбільше франкомовне місто у світі, і воно стає все більшим – до 2100 року, за прогнозами, воно стане другим за величиною містом у світі. Приблизно 60 % із 17 млн чол., що проживатимуть там до 2025 р., будуть молодше 18 років.

Населення танзанійського мегаполісу Дар-ес-Салам у 2100 р. становитиме 73,7 млн чол. Це місто не є великим туристичним центром світового масштабу, але його населення зросте на 1 588 % до 2100 р., ставши третім за величиною містом в Африці та у світі. Варто відмітити, що Східна Африка стане притулком для багатьох великих міст світу в майбутньому, і багато з них, схоже, з'являться з невідомості, наприклад, міста Блантір, Лілонгве і Лусака. Більшість жителів країн світу навряд чи подорожували до цих міст, але в цих центрах Малаві й Замбії проживатиме понад 35 млн чол.

Останнє місто, що завершує першу четвірку, – Мумбаї, яке уже є одним із найбільших мегаполісів світу з населенням понад 20 млн чол. Мумбаї розвивається як розважальна столиця Індії, і на цьому закінчується порівняння з такими іншими індійськими мегаполісами, як Делі й Калькутта, у кожному з яких проживатиме понад 50 млн чол. Як результат – диспропорція тільки посилюється.

Такі країни, як Китай та Індія, лідирують у зростанні чисельності населення, зокрема міського. Нові громадяни народжуються в Делі в кількості 79 осіб, а в Шанхаї – 53 нових громадян на годину. Найвищі темпи демонструє Лагос із показником 85 нових лагосіанців на годину. Дакка – найбільше місто в Бангладеш – є одним із найбільш швидкозростаючих міст у світі з темпом зростання 74 людини на годину. На карті зображені міста з найвищими показниками темпів приросту міського населення у світі на годину (рис. 2).

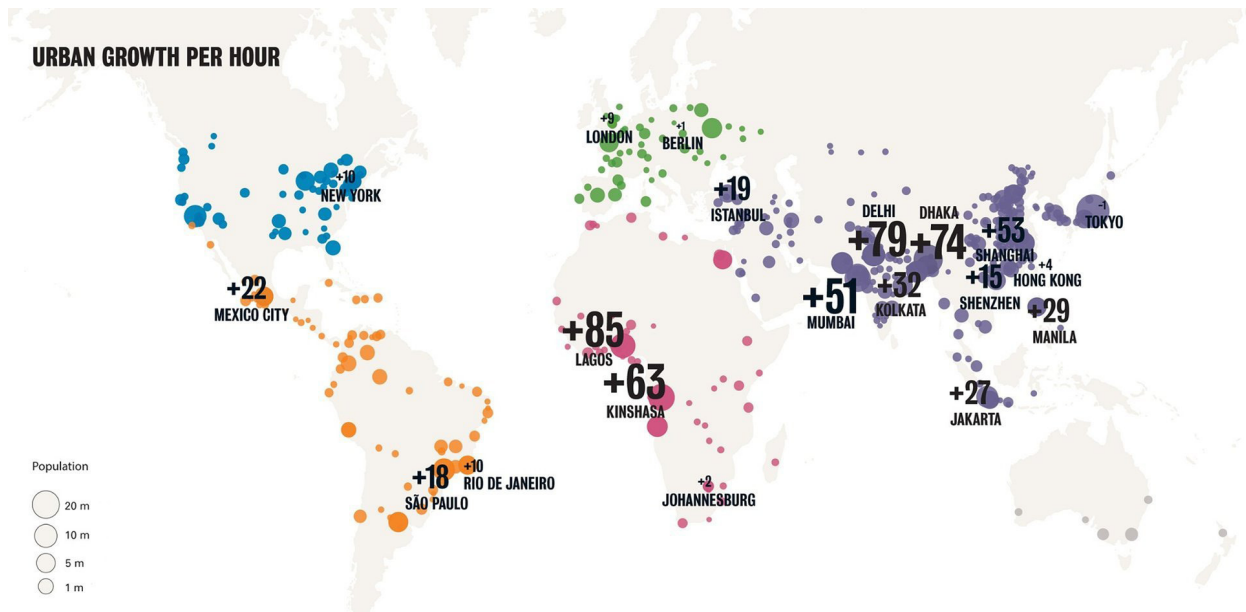

Рис. 2. Темпи приросту міського населення, осіб на годину [21]

Зовсім інакше, ніж у минулому, виглядати-ме Африка. Усесвітній економічний форум зазначив, що в 1960 р. Йоганнесбург був єдиним містом в Африці на південь від Сахари, що мав понад 1 млн чол. Через 50 років у регіоні налічується 33 міста з населенням понад 1 млн чол.

Інститут Брукінгса розробив власний спосіб класифікації глобальних міст із використанням різних економічних показників. Виділяють сім типів мегаполісів згідно з їх аналізом [20]:

1. Глобальні гіганти. Ці шість міст є провідними світовими економічними фінансовими та туристичними центрами. Вони є центрами фінансових ринків і характеризуються великою кількістю населення і високою концентрацією багатства й таланту. *Приклади:* Нью-Йорк, Токіо, Лондон.

2. Азіатські анкери. Шість азіатських міст-якорів не такі багаті, як глобальні гіганти, проте вони використовують такі атрибути, як інфраструктура та сприятливі робочі місця, щоб привернути більшість прямих іноземних інвестицій із будь-якої іншої групи міст. Є важливими туристичними центрами. *Приклади:* Гонконг, Сеул, Сінгапур.

3. Нові ворота. Ці 28 міст є великими центрами ділового туризму та транспортними вузлами для великих національних і регіональних ринків в Африці, Азії, Латинській Америці й на Близькому Сході. Вони досягли статусу із середнім рівнем доходу, але відстають від ін-

ших глобальних міст за такими ключовими чинниками конкурентоспроможності, як ВВП і ПП. *Приклади:* Мумбаї, Кейптаун, Мехіко, Ханчжоу.

4. Міста-заводи Китаю. У Китаї існує 22 провінції другого та третього рівнів, які залежать від експорту, щоб забезпечити економічне зростання і міжнародну участь. Хоч Factory China демонструють темпи зростання ВВП, який значно вище середнього, він не досягає середніх рівнів інновацій. *Приклади:* Шеньян, Чанчунь, Ченду.

5. Столиці знань. Це 19 середніх міст у США та Європі, які вважаються центрами інновацій, а елітні дослідні університети створюють сприятливі робочі місця. *Приклади:* Сан-Франциско, Бостон, Цюрих.

6. Американські середньовагові міста. Ці 16 середніх міст США, які є відносно багатими й володіють сильними університетами, а також іншими дестинаціями. *Приклади:* Орlando, Сакраменто, Фенікс.

7. Міжнародні середньовагові міста. Ці 26 міст охоплюють кілька континентів, які пов'язані між собою потоками людського й інвестиційного капіталу на міжнародному рівні. Як і американські середні міста, ріст уповільнився для цих міст після спаду 2008 року. *Приклади:* Ванкувер, Мельбурн, Брюссель, Тель-Авів.

Варто наголосити, що найбільша концентрація міського населення зосереджена в ме-

гаполісах Китаю, Індії, Японії, Індонезії та інших країнах Південно-Східної Азії. І це населення зосереджується в уявному колі (рис. 3). Одночасно наголошуємо, що міста регіону є відомими центрами культурно-пізнавального, ділового й інших видів туризму (Токіо, Куала-Лумпур, Делі, Гонконг, Сеул, Бангкок, Сінгапур). У середині виділеного кола проживає щонайменше 3,8 млрд чол., і це навіть

не включаючи країн, які частково входять до кола, наприклад, Пакистан чи Росія (станом на 2016 р.).

Коло налічує 22 із 37 мегаполісів світу – величезні міста, у яких проживає не менше 10 млн чол. Воно також включає в себе п'ять найбільш густонаселених міст планети (Токіо, Джакарта, Сеул, Карачі й Шанхай), які в сумі складають 144,5 млн чол.

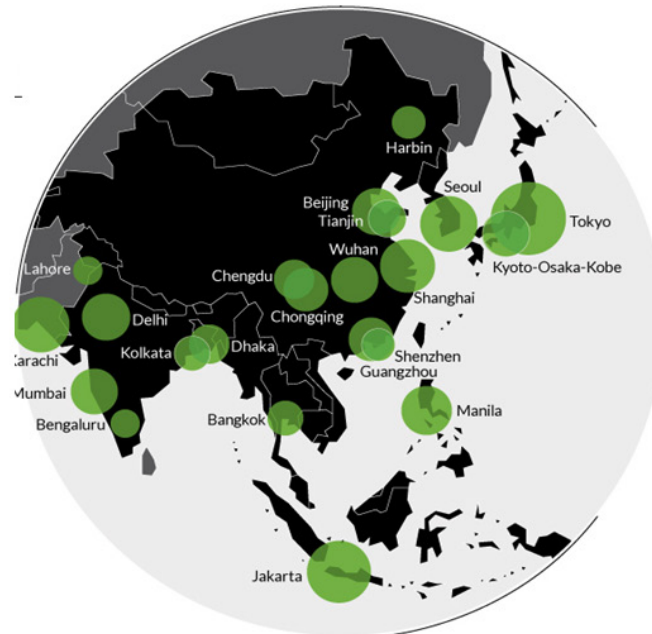

Рис. 3. Найбільш урбанізована територія у світі [19]

У кола, яке варто деталізувати, є деякі інші тонкощі. Крім величезної кількості населення, коло містить відомі туристичні об'єкти:

- найвищий пік на Землі (Еверест) та інші сім найвищих вершин світу;
- найглибша океанська западина (Маріанська);
- фігури Будди у храмах Золотого (вилита із золота, вага статуї – 5,5 т) та Смарагдового Будди – Бангкок (Таїланд);
- один із найбільших туристичних центрів світу (Гонконг);
- оглядове колесо Singapore Flyer (165 м) – Сінгапур;
- острови Ява й Балі (Індонезія);
- Велика Китайська стіна та 40 культурно-історичних і природних об'єктів, занесених до списку Світової спадщини (Китай);
- нержавіюча металева колона (895 р. до н. е.) біля мечеті Кувват-уль-Іслам (Делі); Мавзолей Тадж-Махал (Агра); ступа Дамекх на

місці першого богослужіння Будди (Варанасі) – Індія;

- комплекс печерних храмів Дамбулла (Шрі-Ланка);
- один із найбільших у світі районів виходу на поверхню термальних вод (понад 3,5 тис. джерел) – Беппу (Японія) та ін.

Цей географічний регіон також охоплює численні ринки майбутнього, у тому числі туристичних країн, що розвиваються. До цих туристичних ринків варто зарахувати В'єтнам, М'янму, Філіппіни, Індонезію, Таїланд, Малайзію, частково Бангладеш і Пакистан.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Еволюція суспільства, мирне співіснування країн на більшій частині планети, зростання рівня добробуту населення, зростання середньої тривалості життя і, зокрема, розвиток світового процесу урбанізації призвели до динамічного розвитку міжнародного туризму.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні підходів до оцінки та формування системи кількісних показників, які характеризують взаємозв'язки урбанізаційних процесів і сфери туризму.

СПИСОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бэрд В. Мировое население / В. Бэрд ; пер. с англ. Л. Киришанской. – Москва : Книжный Клуб Книговек, 2014. – 192 с.
2. Воскресенский В. Ю. Международный туризм / В. Ю. Воскресенский. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 255 с.
3. Голиков А. П. Глобальна демографічна проблема сучасності: стан та перспективи / А. П. Голиков // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. – 2016. – Вип. 5. – С. 8–12.
4. Дмитрук О. Ю. Урбанізація та екологічний туризм: теорія і практика конструктивно-географічного дослідження : навч. посіб. / Дмитрук О. Ю. – Київ : Вид. полігр. центр. «Київ. ун-т», 2002. – 76 с.
5. Квартальнов В. А. Туризм : учебник / В. А. Квартальнов. – Москва : Финансы и статистика, 2002. – 320 с.
6. Кузик С. П. Географія туризму : навч. посіб. / С. П. Кузик. – Київ : Знання, 2011. – 271 с.
7. Логвин М. М. Особливості сучасної геодемографічної поведінки населення світу / М. М. Логвин // Часопис соціально-економічної географії. – 2009. – № 7 (2). – С. 126–130.
8. Логвин М. М. Суспільно-демогеографічні чинники розвитку суспільства / М. М. Логвин // Модернізація туризмознавства: теорія і практика партнерства : монографія ; за ред. Г. П. Скляра. – Полтава : ПУЕТ, 2015. – С. 100–112.
9. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – Київ : Альтерпрес, 2002. – 436 с.
10. Немець Л. М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л. М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н. В. Моштаківа // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 176. – С. 145–147.
11. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (дата звернення: 15.03.17). – Назва з екрана.
12. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва : навч. посіб. / П. Р. Пуцентейло. – Київ : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
13. Рейтинг урбанізації стран мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/urbanization-index/info> (дата звернення: 10.04.17). – Назва з екрана.
14. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль. – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.
15. Статистичний щорічник України за 2014 рік / за ред. І. М. Жук. – Київ : Державна служба статистики України, 2015. – 463 с.
16. Фонд ООН по народонаселенню (UNFPA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unfpa.org (дата звернення: 8.04.17). – Назва з екрана.
17. 2014 United Nations Demographic Yearbook/Sixty-fifth issue [Електронний ресурс]. – New York, United Nations, 2015. – 774 p. – Режим доступу : <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dybsets/2014.pdf> (дата звернення: 8.04.17). – Назва з екрана.
18. Jeff Desjadins. The 20 Most Populous Cities in the World by 2100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visualcapitalist.com/animated-map-worlds-populous-cities-2100/> (дата звернення: 8.04.17). – Назва з екрана.
19. Jeff Desjadins. The Majority of the World's Population Lives in This Circle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visualcapitalist.com/majority-worlds-population->

- lives-circle/ (дата звернення: 8.04.17). – Назва з екрана.
20. Jeff Desjadins. The Megacity Economy: How Seven Types of Global Cities Stack Up [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visualcapitalist.com/megacity-economy-7-types-global-cities/> (дата звернення: 07.02.17). – Назва з екрана.
21. Jeff Desjadins. The World's Fastest Growing Cities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visualcapitalist.com/animated-map-worlds-populous-cities-2100/> (дата звернення: 26.11.16). – Назва з екрана.
22. Jeff Desjadins. The world's largest cities throughout history [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visualcapitalist.com/3-animated-maps-worlds-largest-cities-history/> (дата звернення: 22.12.16). – Назва з екрана.
23. How people travel, New York [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://urbanage.lsecities.net/data/how-people-travel-new-york-2008> (дата звернення: 8.04.17). – Назва з екрана.
24. Worldstatinfo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://worldstat.info/World/List_of_countries_by_Sex_ratio_of_total_population (дата звернення: 8.04.17). – Назва з екрана.
25. World Travel and Tourism Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wttc.org/research/economic-impact-research/methodology> (дата звернення: 8.04.17). – Назва з екрана.
3. Holikov, A. P. (2016). Hlobal'na demohrafichna problema suchasnosti: stan ta perspektyvy [Global demographic problem of the present: state and prospects]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krayinoznavstvo. Turyzm – Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin: Collected papers. A Series: International Relations. Economy. Country Studies. Tourism*, (5), (pp. 8-12) [in Ukrainian].
4. Dmytruk, O. Yu. (2002). *Urbanizatsiya ta ekolohichnyy turyzm: teoriya i praktyka konstruktivno-heohrafichnoho doslidzhennya [Urbanization and ecological tourism: the theory and practice of constructive-geographical research]*. Kyiv: Vyd. polihrtsentru. "Kyyiv. un-t" [in Ukrainian].
5. Kwartal'nov, V. A. (2002). *Turizm [Tourism]*. Moscow : Finansy i statistika [in Russian].
6. Kuzyk, S. P. (2011). *Heohrafiya turizmu [Geography of tourism]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
7. Lohvyn, M. M. (2009). Osoblyvosti suchasnoyi heodemohrafichnoyi povedinky naselennya svitu [Features of the modern geodemographic behavior of the world's population]. *Chasopys sotsial'no-ekonomichnoyi heohrafiyi – Journal of Socio-Economic Geography*, 7 (2), 126-130 [in Ukrainian].
8. Lohvyn, M. M. (2015). Suspil'no-demoheohrafichni chynnyky rozvytku suspil'stva [Socio-demogeographical factors of the development of society]. *Modernizatsiya turyzmoznavstva: teoriya i praktyka partnerstva [Modernization of tourism science: the theory and practice of partnership]*. H. P. Sklyar, Ed. Poltava: PUET [in Ukrainian].
9. Lyubitseva, O. O. (2002). *Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty) [Market of tourist services (geospatial aspects)]*. Kyiv: Al'terpres [in Ukrainian].
10. Nyemets', L. M., Sehida, K. Yu. & Moshtakova, N. V. (2009). Sotsial'no-demohrafichni ta istoryko-kul'turni faktory rozvytku turizmu [Socio-demographic and historical and cultural factors of tourism development]. *Kul'tura narodov Prychernomor'ya*, 176, 145-147 [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Bjerd, V. (2014). Mirovye naselenie [World population]. (L. Kirshanskij, Trans.). Moscow : Knizhnyj Klub Knigovek [in Russian].
2. Voskresenskij, V. Ju. (2006). Mezhdunarodnyj turizm [International tourism]. Moscow: JUNITI-DANA [in Russian].

11. Zakon Ukrainy "Pro turyzm" vid 15.09.1995 № 324/95-VR [Law of Ukraine On Tourism from September 15, 1995 № 324/95-VR]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-yr> (accessed 15 March 2017) [in Ukrainian].
12. Putsentylo, P. R. (2007). *Ekonomika i orhanizatsiya turystychno-hotel'noho pidpryyemnytstva [Economics and organization of tourism and hotel business]*. Kyiv: Tsentр uchbovoyi literatury [in Ukrainian].
13. Sait Gumanitarnyie tehnologii. Analiticheskiy portal. Reyting urbanizatsii stran mira. [Site Humanitarian technologies. Analytical services. Rating of the urbanization of the world] (n.d.). <http://gtmarket.ru/ratings/urbanization-index/info>. Retrieved from <http://gtmarket.ru/ratings/urbanization-index/info> (accessed 10 April 2017) [in Russian].
14. Smal', I. V. (2010). *Turystychni resursy svitu' [Tourist resources of the world]*. Nizhyn: Vydavnytstvo Nizhyns'koho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholya [in Ukrainian].
15. Zhuk, I. M. (Eds.) (2015). *Statystychnyy shchorichnyk Ukrainy za 2014 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2014]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
16. United Nations Population Fund (UNFPA). (n.d.). www.unfpa.org. Retrieved from www.unfpa.org (accessed 4 April 2017).
17. 2014 United Nations Demographic Yearbook. Sixty-fifth issue (2015). New York: United Nations. <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dybsets/2014.pdf>. Retrieved from <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dybsets/2014.pdf> (accessed 8 April 2017).
18. Desjadins, J. (n.d.). The 20 Most Populous Cities in the World by 2100. Retrieved from <http://www.visualcapitalist.com/animated-map-worlds-populous-cities-2100> (accessed 8 April 2017).
19. Desjadins, J. (n.d.). The Majority of the World's Population Lives in This Circle. Retrieved from <http://www.visualcapitalist.com/majority-worlds-population-lives-circle/> (accessed 8 April 2017).
20. Desjadins, J. (n.d.). The Megacity Economy: How Seven Types of Global Cities Stack Up. Retrieved from <http://www.visualcapitalist.com/megacity-economy-7-types-global-cities/> (accessed 7 February 2017).
21. Desjadins, J. (n.d.). The World's Fastest Growing Cities. Retrieved from <http://www.visualcapitalist.com/animated-map-worlds-populous-cities-2100/> (accessed 26 November 2016) [in English].
22. Desjadins, J. (n.d.). The world's largest cities throughout history. Retrieved from <http://www.visualcapitalist.com/3-animated-maps-worlds-largest-cities-history/> (accessed 22 December 2016).
23. How people travel, New York. (2008). <https://urbanage.lsecities.net/data/how-people-travel-new-york-2008>. Retrieved from <https://urbanage.lsecities.net/data/how-people-travel-new-york-2008> (accessed 8 April 2017).
24. Worldstatinfo (n.d.). http://worldstat.info/World/List_of_countries_by_Sex_ratio_of_total_population. Retrieved from http://worldstat.info/World/List_of_countries_by_Sex_ratio_of_total_population (accessed 8 April 2017).
25. World Travel and Tourism Council (n.d.). <http://www.wttc.org/research/economic-impact-research/methodology>. Retrieved from <http://www.wttc.org/research/economic-impact-research/methodology> (accessed 8 April 2017).

М. М. Логвин, кандидат географических наук, доцент; **И. В. Литовченко**, кандидат географических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Урбанизационные процессы в мире как стимул для устойчивого развития сферы туризма.**

Аннотация. Целью статьи является исследование взаимосвязей и влияния урбанизационных процессов, урбанизационной среды, роста численности городского населения и городского способа жизни на функционирование и развитие туристической индустрии и выявление факторов, которые их порождают или сдерживают. **Методика исследования.**

Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью общенаучных методов исследования: анализа, систематизации и обобщения. **Результаты.** Обнаружено, что уровень урбанизации тесно связан с развитием сферы туризма с точки зрения как въездного, так и выездного туризма. Однако, следует отметить, что урбанизированные регионы имеют особенности развития туризма. **Практическая значимость результатов исследования.** Подчеркнуто, что урбанизация имеет тесные взаимосвязи с туристической деятельностью. В первую очередь, жители городских поселений, как правило, располагают большим количеством свободного времени и более высокими доходами, следовательно, имеют возможность больше путешествовать. Во-вторых, города концентрируют огромное количество историко-культурных, познавательных, событийных ресурсов и ресурсов делового туризма (например, Токио, Нью-Йорк, Рим, Париж, Лондон, Афины, Мадрид и др.), которые привлекают туристов из других стран. В-третьих, наблюдается тенденция сельского населения оставлять свое место жительства и переезжать в город, увеличивая, тем самым, городское население, и, соответственно, количество путешествующего населения. Следует подчеркнуть, что количество туристов из городов различной величины будет только увеличиваться. Это вызвано желанием не просто отдохнуть, а избавиться от городского шума, быстрого ритма жизни, возможно, стрессов и депрессий.

Ключевые слова: туризм, факторы развития туризма, городское население, урбанизация, типы глобальных городов, городской туризм, модернизация.

M. Lohvyn, Can. Geogr. Sci., Docent; I. Lytovchenko, Can. Geogr. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). *Urbanization processes in the world as an incentive for the sustainable development of tourism.*

Annotation. The purpose of the article is researching of the interrelationships and influence of urban processes, the urban environment, the growth of the urban population and the urban way of life on the functioning and development of the tourism industry and revealing the factors that cause them. **Methodology of research.** The solution of the tasks set in the article is carried out with the help of general scientific methods of research, namely: analysis, systematization and generalization. **Findings.** The level of urbanization is closely connected with the development of inbound and outbound tourism. However, urbanized regions have particular features of tourism development. **Practical value.** Urbanization has close interconnections with tourism activities. Firstly, residents of urban settlements usually have more free time and higher incomes and therefore have more opportunities to travel. Secondly, cities concentrate a large number of historical-cultural, cognitive, rich events resources and resources of business tourism (for example, Tokyo, New York, Rome, Paris, London, Athens, Madrid, etc.), that numerous tourists want to visit. Thirdly, the rural population move to cities that increase urban population. The number of tourists from cities of different sizes will only increase. This is caused by the desire not only to rest but also to get rid of city noise, high rhythm of life, possibly stress and depression.

Keywords: tourism, factors of tourism development, urban population, urbanization, types of global cities, city tourism, business tourism, modernization.

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Полтавського університету
економіки і торгівлі

Збірник

Полтавський університет економіки і торгівлі є правонаступником
Полтавського університету споживчої кооперації України від 29 березня 2010 р.
згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 253

Постановою Президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1
«Науковий вісник ПУСКУ» внесено до «Переліку наукових фахових видань,
у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття
наукового ступеня доктора і кандидата наук» (Бюлетень ВАК № 3 від 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію серії «Економічні науки»
КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 16,3. Наклад: 300 пр. Зам. № 42.

Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.
